

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

LANTOS-KISS ANTAL

TAKÁTS GYULA

BENEY ZSUZSA

STETKA ÉVA

BOHUNICZKY SZEFI

KOMJÁTHY GYŐZŐ

BITTEI LAJOS

GERLEI JÓZSEF

HEGEDŰS LÁSZLÓ

MIHELICS VID

írássai

1959 AUGUSZTUS

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Lantos-Kiss Antal</i> : Ó is ember volt	449
<i>Takáts Gyula</i> : Az útig elkísért — Egy ég s egy pince (Versek)	458
<i>Beney Zsuzsa</i> : Pap Károly Krisztusa	459
<i>Stetka Éva</i> : Park — Várlak — Perc — Hirtelen — Elszántak (Versek) ..	469
<i>Bohuniczky Szeffi</i> : Az elfelejtett Centrál kávéház	471
<i>Komjáthy Győző</i> : Világok várfokán — Áll a tenger (Versek)	478
<i>Bittei Lajos</i> : Halászdal — Harangláb a ködben — Dal a szénatomról (Versek).....	479
<i>Gerlei József</i> : Jancsi és Juliska (Elbeszélés)	480
<i>Hegedűs László</i> : Apró örömök felé (Vers)	483
<i>Mihelics Vid</i> : Esmék és tények	484
A kis út	490

NAPLÓ

Egyetemes zsinat (492); Százéves a pápai himnusz (496); Az olvasó naplója (497); Színházi órjárt (499); Képzőművészet (500); A 130 éves hitel (501); Turista-napló a breviáriumban (502); Supervielle regénye: A gyermekrabló (506); La Rochefoucauld emlékiratai (507); Emlékezés Veinhofer Józsefre (509); Jegyzetlapok (510) 492

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: *Rónay György*

Főmunkatársak: *Belon Gellért, Doromby Károly, Mihelics Vid, Possonyi László, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

Ő IS EMBER VOLT...

(GONDOLATOK AZ ARSI PLÉBÁNOSRÓL)

Szent Vianney János halálának századik évfordulója rádöbrent minket arra, hogy e nagy Szentnek mi voltaképpen adósei vagyunk. Ha igaz ugyanis, hogy mindenegyes szentnek az élete az Isten egy-egy hozzánk intézett nyílt levele, amely számunkra tanítást, felhívást, figyelmeztetést tartalmaz, akkor bizony be kell vallanunk, hogy ez az isteni levél, Szent Vianney élete, előttünk mindmáig lényegében meg nem értett, kellőképp meg nem szívelt üzenet maradt.

A barokk időkben maradt ránk az a hagiografiai elv, hogy az a szent életrajz tekinthető jól megírt és hatásos életrajznak, amelyben minél több csodálatos elem, rendkívüli kegyelem, elképesztő fordulat található. Mivel Vianney élete meglehetősen gazdag ilyen meghökkentő mozzanatokban, az ő életrajzát is úgy írták meg, hogy olvasásakor az olvasók ámulatból bámulatba esnek. Ime, előttünk egy pap, aki köztudomás szerint gyenge képzettségű volt, mégis hittudósok, kiváló szónokok, főpapok ülnek szószéke elé, hogy bölcs beszédeit hallgassák. Évtizedeken át közelharcot vívott a sátánnal, s mindig győzedelmeskedett. Naponta 15—16 óras szellemi munkát és negyven éven át olyan hallatlan önsanyargatást végzett, amelyet nyugodtan nevezhetnének lassított öngyilkosságnak, amelynek gyakorlásába akárhányan közülük egy-két év alatt belehalnának, ha pontosan utánózni akarnák, — s ő mégis 73 évig élt. Idegenkedett a világtól, legszívesebben kolostorba menekült volna az emberek elől, s íme, tömegek jöttek hozzá. Lyonból külön omnibuszok szállították a győni kívánókat, akiknek napi átlagos száma végül már 300 volt... Árvaházában elfogyott a kenyér és alig volt tartalék liszt — ő megszaporította a dagasztóteknőben a tésztát, hogy az összes árváknak bőven jutott az illatos friss kenyérből... Előttünk tehát néhány mozzanat az életéből, s ezek olvasásakor az a nézet alakul ki bennünk, hogy ez a szent rendkívüli kegyelmeket kapott, s ő maga csodálatra méltó, de követhetetlen példakép. Ezzel a szenttel mi nem tudunk mit kezdeni! Tudjuk viszont, hogy az Egyház a világi papság példaképének, sőt hivatalosan a világ összes plébánosainak mennyei pártfogójává minősítette őt. Épp ezért vele szemben a tartozásunk abban áll, hogy mégis csak fel kell kutatnunk a járható utat, amelyen megközelíthetjük igazi egyéniségét, s meg kell találnunk életében a nekünk szóló, megszívlelésre méltó és követhető tanításokat.

Ida Friederika Görres „*Aus der Welt der Heiligen*” című kiváló könyvében rámutat arra, hogy a szentek életének olvasásakor gondosan el kell különítenünk a csodás és rendkívüli elemeket, amelyeket *Magnalia Dei* néven nevezhetünk, hogy elötünjük a szentek emberi, hozzánk közelálló alakja. Ha Vianneyt ismerni és érteni akarjuk, tanulmányozásakor nekünk is félre kell tennünk azokat a rendkívüliségeket, amelyeket életében Isten rámutatásainak nevezhetünk, amelyekkel Isten tanúságot tett az ő szentjéről: „*Ez az én küldöttem, — hallgassátok és kövessétek!*” És még valamit: Korunk egyik hírneves hittudósa, Karl Rahner feltűnést keltő „*Visionen und Prophezeiungen*” című értekezésében figyelmezteti a ma emberét, hogy a jelenések, látomások, jövendölések elfogadása és megítélése tekintetében óvatos legyen. Sok példa felsorakoztatásával bizonyítja, hogy kanonizált szentjeink közt is nagy számmal akadnak olyanok, akiknek úgynevezett látomásai dogmatikus tévedéseket, ellenmondásokat tartalmaznak, néha a józállessel is ellenkeznek, és sok nagyjelentőségűnek hitt jövendölésük nem teljesült be. Mivel az arsi plébános életében is akadtak ilyen

különlegességek (elragadtatások: mikor teste a levegőbe emelkedett és úgy lebegett, — vagy titkolt lelki élményeket megérző intuíciója, távolbalátó képessége, mely legalább is részben parapszichológiai adottságokkal magyarázható), — ezeket a vitatható kérdéseket mellőznünk kell, mikor Vianney igazi egyéniségét tanulmányozzuk. Amúgy sem ezek a különlegességek tették őt szentté; ő ezek nélkül is nagy szent.

Ha a csodálatos elemek burkolatát így lefejtjük, akkor előttünk áll egy ember, aki olyan, mint mi. Erények és hibák, egyszerűségek és túlzások, küzdelmek és lankadások, sikerek és kudarcok, nagyszerű vállalkozások és melléfogások találhatók pályafutásában. Rokonszenves vonásai mellett bőven láthatók benne ellenszenves adottságok; megértőin kívül sok ellensége akadt. Sok ütközése volt a világgal, az emberekkel, s a kapott horzsolások feltépték a bőrét, úgyhogy előtűnt nyers emberhúsa és szivárgott a vére. Aktivitásában szétpazarolta magát Isten országáért és a lelkekért, s ugyanakkor magánélete — evilági értelemben — tele volt szenvedéssel, sőt boldogtalansággal. Haszontalan szolgának tekinti magát, érzi képességeinek elégtelenségét, s azért a kegyelemért esedezik, hogy halála előtt legalább két nyugodt éve maradjon arra, hogy bűnbánatot tarthasson és vezekelhessen nyomorult életéért. Átérezte, milyen döbbenetes a felelőssége a paplaktól az örökkévalóságba átlépő papi léleknek. Ember volt ő is — és mikor ezt hangsúlyozzuk, nem a hibáit akarjuk takargatni, hanem emberközelségbe akarjuk hozni ezt a szinte emberfelettinek festett nagyságot, hogy ne idegenkedjünk tőle, ne rettenjünk vissza marcona egyéniségétől. Ne féljünk attól, hogy kegyeletsértést követünk el, ha enynyire lehántjuk róla az életrajzírók által rárakott harsány színeket. Lehet, hogy először úgy járunk vele, mint az az előkelő nagyvilági hölgy, aki elment Arsba, hogy személyesen győződjék meg a híres plébános életszentségéről, és mikor a templomudvarban megpillantott egy idős, görnyedt papbácsit, aki kezében tejesköcsögöt lóbálva tipegett a plébánia felé, összecsapta kezeit: „*Hát ez volna az arsi szent plébános? . . .*” Szent Pál apostol hangsúlyozza: „*Nem az számít, aki ültet, sem az, aki öntöz, hanem csak Isten, aki a növekedést adja*”. (I. Kor. 3, 7.) Mi most ne a növekedést adó Magasságos Isten nagy tetteit nézzük a Szent pályafutásában, hanem az embert, aki ültetett és öntözött, aki veritékes iparkodással teljesítette kötelességeit.

Papi lelkeségének és munkatérének kialakulása

Ha visszafelé pergetjük Vianney életfilmjét, s egyes részleteit mélyebben megfigyeljük, szinte lépésről-lépésre kimutatható, milyen hatásokból, benyomásokból szövődött ez a roppant méretű életmű, s mennyire logikusan fejlődött azzá, aminek mi ismerjük.

Minden papi lélek pályafutására alapvető hatást gyakorolnak a gyermekkorban egész közelről látott jó vagy rossz papi példák. Ezek a benyomások döntő jelentőségű traumákként rakódnak le és felszívódnak a gyermeklelkében. Később a bontakozó egyéniség akaratlanul is a látott példák képére és hasonlatosságára alakul maga is.

Vianney gyermekkorához a XVIII. század vérvizataros utolsó évtizede szolgáltató nyomasztó háttérrel. A gyermek nem értette az eseményeket, csak azt látta, hogy szülőföldjén a templom zárva volt, az utak mentén ledöntötték a kőkereszteket, s a lakásokból rejtékhelyre vándoroltak a feszületek, szentképek és szobrok. Egy polgári ruhás papnál végezte első gyónását, tizenegy éves korában. Két évvel később egy szénásszekerekkel eltakart pajtában járult az első szentáldozáshoz. Hozzászólt ahhoz, hogy csak az éj csendjében vehetett

rész a titokban tartott szentmiséken. Tudatalatti világában ettől fogva a pap mint aszkéta, a lelkek szolgálatában elnyűtt szentember szerepelt, s talán innen érthető az is, hogy éppen az éjszaka lesz az ő legkedveltebb lélekalászati ideje és hogy könnyen elérzékenyül, könnyezik, mikor papi cselekményt végez.

Ecully község plébánosa, *Balley* abbé iskolát tartott fenn, s a serdülő Vianney hozzá járt át az alapvető műveltség elsajátítására. Ez a falura szakadt zseniális férfi nagy hittudományi műveltségével és példás életével döntő hatást gyakorolt az ifjú lélekre. Ez a pap harcolta ki, hogy katonai szolgálata után Vianneyt felvették a lyoni szemináriumba; s mikor onnan elbocsátották, mert a latin nyelvű előadásokat követni és a vizsgákat letenni nem tudta, — maga mellé vette és anyanyelvén oktatta az egyébként nem tehetségtelen fiatalembert. Elérte azt is, hogy külön vizsgáztató bizottság előtt Vianney bebizonyíthassa, hogy elég teológiai felkészültséggel rendelkezik és 29 éves korában szenteléshez bocsássák, mert hiszen még jó pap lehet, ha a latinban antitalentumnak is bizonyul. A papi életbe is *Balley* plébános vezette be. Kérésére melléje helyezték káplánnak, s ő az együttlétet arra használta, hogy a fiatal papot, aki az első évben még gyóntatási joghatóságot sem kapott, az ágazatos hittanban, a szentírástudományban, erkölcstanban és a gyakorlati lelkipásztorkodásban továbbképezze. Jánosra óriási hatással volt ez a paptársi jószág. Főnként az igénytelenségben, önmegtadadásban, az Oltáriszentség imádó szolgálatában példaképének tekintette. Mikor *Balley* haldokolt, kedves káplánja kezéből fogadta a szent útravalót és a kenet szentségét, majd bizalommal átadta neki önfegyelmezése titkait, vezeklőeszközeit. Ilyen hatásokból alakult ki Vianney elképzelése a papi eszményről, s ilyen benyomások segítették elő a későbbi nagy vezeklő kibontakozását.

Kétségtelen, hogy Szentünk kápláni éveiben és az Arsban töltött első években mégcsak nem is álmodhatott arról, hogy tömegek irányítója lesz valamikor. Vallási közönybe rekedt kis falujának megtérítése volt a célja, hogy hívei a vasárnapot megszenteljék, husvétkor a szentségekhez menjenek, abbamaradjon a falut mértelyező iszákosság, élvezethajhászat, a folytonos mulatozás s az ezzel járó erkölcsi romlás. Iskolát létesített; hitoktatásban részesítette a gyermekeket és külön a felnőtteket. Házasságokat áldott meg, keresztelt, temetett, családokat látogatott. Írásban készült vasárnapi, egy óra hosszat tartó prédikációira — vagyis azt tette, amit helyében minden lelkiismeretes plébános tett volna. Ebben az időben még sétára is nyílt alkalma, a közeli erdőben járkalva végezte a zsolozsma egy részét. Ötvenes éveiben már sűrű rajokban érkeztek falujába a zarándokok, akik közt kíváncsiskodók is akadtak, de akik közül legtöbben alapos gyóntást akartak nála végezni és súlyos lelki kérdésekben kértek tőle eligazítást. Ekkor már mindenki volt — ő lett Franciaország legismertebb és legnépszerűbb papja — s eleinte a környékbeli plébánosok jöttek kisegíteni, később az egyházmegyei hatóságtól küldött káplán végezte a plébániavezetéssel járó teendőket. Ekkor Vianney naponta általában 15 órát töltött a gyóntatószékben.

Ennek a szédületes papi sikernek — akármennyire furcsán hangzik is — nagyon is érthető, egyszerű és emberi az elindulása. A kezdő plébános — paptársai kérésére — szívesen ment prédikálni, gyóntatni, kisegíteni a szomszédos községekbe, majd a közeli városokba. Népmissziókat is tartott, így például kitűnően sikerült a másfél hónapos misszió *Trévoux* városkában s a kéthetes misszió *Saint-Trivier* községben. Egyszerű szövegezésű beszédei azzal nyerték meg a hívek tetszését, hogy míg a többi papok általában semmitmondó szövegeket szajkóztak a szószéken, ő Krisztust és az evangéliumot hirdette; imádságos és alázatos lelkülete, feddhetlensége hitelt biztosított a szavának. Az evangéliumi hamisítatlan ígére szomjazó nép ezért hallgatott Vianney szavára és missziói, valamint szentégnapi és búcsúi szónoklatai végén megostromolták gyóntatószékét. Mint

gyóntató éppen olyan szigorú volt, éppen úgy élt a feloldozás megtagadásával vagy elhalasztásával, mint a korabeli rigorista gyóntatók általában, akiken még erősen érezhető a janzenizmus hatása, — mégis szeretnek nála gyónni az emberek és husvétkor, karácsonykor a környező községek-ből és városokból egyre számosabban átrándulnak Arsba, hogy ott a 11 méter hosszú és 6 méter széles templomocskában ennél az egyszerű papnál meggyónjanak. Egyre szélesebben terjedt a hír, hogy Arsban megértő és szerető, türelmes és készséges gyóntatóatyát találnak a bűnbánók. Sikerének titka tehát ez: Nagyon komolyan vette a bűnbánat szentségét — türelmesen, gyógyító orvosként, melegszívű atya és határozott ítéletű bíró módjára kiszolgált a gyóntatószékében a lelkeket. Míg más papok, míg más nagy lelkipásztor-szettek sokat járnak a bűnösök után, hogy megnyerjék őket — Vianneynél éppen fordított az eset: a bűnösök jönnek őhozzá, valósággal özönlenek messze távolságokból is.

Mi volt a gyóntatásában az a rendkívüli és egyedülálló dolog, amiért érdemes volt az embernek egy egész hetét feláldoznia, hogy többnapos várakozás után sorra kerüljön és a szent pap ajkáról esetleg mindössze csak néhány mondatnyi intelmet kapjon? Volt valami kifejezhetetlen és utánozhatatlan Vianney egyéniségében, ami egy-egy mondatának, könnyhulatásának, felsőhajtásának olyan megrázó erőt adott, hogy az emberek őszinte bűnbánatra hangolódtak és életre szóló benyomással távoztak tőle.

Két pilléngondolat: Isten a legnagyobb jó — a bűn a legnagyobb rossz

Vianney élményszerűen szerette Istent és élményszerűen utálta a bűnt. Ez a magyarázata hatásának, itt a két tartópillére egész művének. Két végtelenséget érzett át: Isten szeretetét, s a legnagyobb rossznak, a bűnnek a végtelenségét. Az arsi emberek hamarosan megfigyelhették, hogy míg ők a kocsnáokban dözsölnek, a falutól mindössze sövényvel elválasztott templomudvarban, kis kézilámpája fénye mellett a templomba megy a papjuk, ott imádkozik és esedezik az Oltáriszentség előtt: „*Uram, — térítsd meg az én híveimet!*” A mai arsi bazilikában látható Cabouchet szobrászművész alkotása, egy fehér márványszobor, mely a nagy Szentet az Oltáriszentség előtt térdrehullva, adoráció közben ábrázolja. Ez az elmélyült imádás, ez a bűnösökért esengő jópásztori tekintet, ez a szentségi Jézus jelenlétét érző és látó papi lélek — vagy az, hogy amikor az Oltáriszentséget kezében tartotta, az arcán tiszta mosoly ült és ugyanakkor szemei fátyolosak voltak a könnyektől — mutatja, hogy teljesen átélte, mennyire jó, mennyire szeret minket az Isten.

Ugyanekkor azonban a bűnt is a maga teljes gonoszságában, minden változatában és förtelmességében is közelről ismerte. Nyilvánvaló, hogy ártatlan, súlyos bűntől érintetlen lelke előtt a gyóntatószékben, a lelki vezetés gyakorlatában tárult fel megrendítő méreteiben a bűn. Itt élte át azt a tragikus megrázkódtatást, amelyet minden papnak át kellene élnie, hogy részvétellel, szeretettel és segíteni akarással hajoljon minden emberi bukás fölé.

Igen, ez volt az ő távlata, a gyóntatószék rácsán át eléje tűnő világ. Riadt emberi arcokat látott, amelyekre sok szenvedés és bűn szántott barázdákat, — könnyeket a bűnbánók szemeiben; szörnyű titkokat suttogtak be ezen a rácson. Így áramlott az arsi pap elé negyven éven át a sok bűn, a sok szenny, az emberi gyarlóság és fájdalom. Vianney a kegyelem állapotában élő lelkekkel, így az apácalelkek porolgatásával nem kívánt foglalkozni. Még nála gyónó megyéspüspökét is egyetlen mondatos intellemmel bocsátotta el. Igazi páciensei nem is azok voltak, akik a boldogáavatási ügyben tanúknak jelentkeztek és őszin-

tén elmondták, mit gyóntak a plébánosnak, s ő milyen útmutatással sietett szolgálatukra, — hanem azok az egyszer Arsba jött és utána eltűnt emberek, akiknek egyetlen igényük volt, hogy 20—30—40 év óta szentgyónás nélkül sínylődött lelkük terheit letegyék. Mit gyónhatott az építész, aki családi perpatvar dührohamából indult Ars felé, vagy a művész, aki megfürdött már az élet minden pocsolyájában és úgy váltógatta a vallásokat, mint más ember az ingét? Mit tárt fel Vianney előtt az a sötét arcú vagány, aki saját kocsján érkezett éjszaka a faluba, felzörgette a már otthonába zárkózott plébánost: „*Gyónni akarok, de azonnal!*...” Micsoda változás mehetett végbe a párizsi dáma lelkében, aki hazatérve eltűzelte bűnös élete emlékeit? Mi indította a trappista szerzetesi életre azt a pökhendi fickót, aki kutyáját vezetve, vadászpuskával a vállán, odaállt a hívek első sorába, hogy a papot bosszantsa? Mikor az ősz pap a közelébe ért, egy pillanatig meglepődve nézett az állatra, majd a kihívó fiatalemberre: „*Uram, gratulálok gyönyörű kutyájához!*” És a férfi szemébe fúrva tekintetét, hozzátette: „*Bár az ön lelke is olyan gondozott volna, mint amilyen jól ápolt a kutyája!*...”

Az arsi pap gyóntatóskéiben, (mert hiszen három gyóntatószéke volt: a sekrestyében a férfiaknak, az egyik oldalkápolnában zárt gyóntatószék a nők számára, és a szentélyben a főoltár mögött a papok számára) — ott kavargott a XIX. század minden tévedése, hiúsága, szennye. Érthető, hogy gyóntatás közben megilletődötten felsóhajtott, vagy ezt hajtogatta: „*De kár! Nagy kár, hogy ezt tette!*” És peregetek a könnyei.

Amiről csak a szoba nyirkos falai beszélhetnének...

Mivel sem az érzékiség kísértése, sem hitének támadása által nem tudott közelébe férkőzni a gonosz, alázatosságát használta fel, hogy elidegenítse a lélekmentés munkájától. Vianney túlzott alázatosságában az egyházmegye félkegyelműjének tekintette magát. Valósággal rögeszméjévé lett, hogy ő mennyire ügyetlen, tehetségtelen, képtelen a lelkek vezetésére. Mintha észre sem vette volna, milyen megtérések kísérik munkáját. Ha úgy tetszik, a korán öregedő Vianneynél tipikusan szenilis vonásnak tekinthetjük gyerekes menekülésvágyát és szökési kísérleteit, de épp úgy tekinthetjük a gonoszlélek sakkhúzásának, mellyel munkateréről el akarta távolítani nagy ellenfelét.

Hasonló sugallt jelenség nála a kétségbeesés. Míg másokat megszabadít a tehertől, ő maga görnyed a rábízott titkok és a felelőség súlya alatt; míg mások felszabadultan és megbékélten távoznak tőle, benne tovább zsongnak az elhangzott szörnyűségek, zaklatják, felkavarják gondolatvilágát a fülébe suttogott, mindenki más előtt titkolt élmények. Szenved, eltikkad, hánykolódik ebben az állandó benső örvénylésben. A hentes zsíros, a molnár lisztes, a kéménykotró kormos, a gépész olajos lesz, ha odaadóan végzi munkáját. A fertőző betegeket gyógyító orvost is közvetlenül fenyegeti a fertőzés veszélye. A lelkek seibet orvosló lelkiatyát is körülgyűrűzi a bűn ragálya, s ha nem vigyáz, beleszédül az örvénybe, amely fölé hajolt. Vianneyt sokszor csömörrel tölti el a bűn látása; kétségbeesés környékezi, hogy saját lelkét elveszti és kárhozatba dönti, míg másokat feloldoz és talpra állít. Márpedig mit használ az embernek, ha az egész világot is megnyeri, de lelkének kárát vallja? ! Ezért őszinte vágya, hogy klostorba vonulhasson és megsirathassa szegény életét.

Míg így küzd önmagával, míg így emészti elégtelenségének tudata, újból és újból beül gyóntatószékébe, ahol folytatódik a bűnmalom pergése és a „magasztos egyhangúság”, mely negyven éven át vezérmotívuma életének. Mohóság és telhetetlenség emészti, s alkalmatlansága ellenére is vizsgáltja, gyógyítja, bátorítja a lelkeket: Dolgozni kell minél többet,

mert az idő múlik és iramlík az élet. És templomi munkájával párhuzamosan folynák az ő egyéni küzdelmei, tépelődései, s így fizeti a „halászi adót” nagyszabású, nehéz halakat hálóba kerítő lélekhalászatáért.

A nagy tétel: A test leigázása

Életének kulcskérdése: Miért sanyargatta testét oly elszántan, mondhatnánk: kegyetlenül? Mint a tömegek gyóntatója ráeszmél, hogy olyan hatalommal vette fel a harcot, amely csak imádsággal és böjtöléssel győzhető le. Mivel a legtöbb bűn hibaforrása a test, s a legtöbb ember az érzékiség terén bizonyul gyöngének, s ugyanakkor a legtöbb ember nem hajlandó vagy talán nem is képes hősi önmegtagadásokat végezni — ő mintegy helyettesítő jóvátételt és vezeklést vállalva magára, szinte öldöklő-fegyelmező-gyakorlatokkal sanyargatja testét, amint Szent Pál tanácsolja: „*Ha lélekkel megöliték a test cselekedeteit, élni fogtok*”. (Róm. 8, 13.)

Napokon át elfeledkezett az evésről a nagy munkában. Ha evett, akkor tej, erőleves, vagy főtt burgonya volt a tápláléka. Ünnepi lakomának számított, ha lángost sütött magának. Kövezett padlón aludt, majd mikor tizenöt évre szóló arcszabát kapott a felfázástól, szalmazsák nélküli ágyszékákon pihent éjszaka, ha ugyan tudott pihenni és aludni. Jó három évtizeden át álmatlanság kínozza. Nyilván a gyóntatásokkal járó sok megrázó élmény okozta azt az idegzeti ajzottságot és magasfeszültséget, amely aztán párosulva a gonoszlélek éjszakai zaklatásaival, nem hagyta őt aludni. (Talán ezeket a démoni zaklatásokat is nagyrésztben a túlcsigázott idegek és az elhatalmasodó neuraszténia okozta, hiszen meglepő az, hogy nem rémképek láttatásával, hanem akusztikai úton, zaj, zörgés, mennydörgés-szerű robajok által félemlítette a Grappin, a Fickó, ahogy Vianney a sátánt nevezte. Kortársai közül sokan, különösen a papok, és ma életrajzáinak tanulmányozói közül is többen nagyrésztben az idegek túlfeszítettségéből és a folytonos álmatlanságból természetesen adódó hallucinációknak tulajdonítják ezeket a jelenségeket, s az ideges embereknél egyáltalán nem ritka zuhanásérzeteket, bár Vianney határozottan állította, hogy ezek az éjszakai zaklatások szoros összefüggésben vannak az előző napi, vagy a következő napon történő megtérésekkel, és pasztorációjának ősellensége, a Grappin veri el rajta a port ilyen módon gyóntatószéki tevékenységéért.) Ezek a támadások csak élete utolsó négy évében maradtak el, de akkor meg makacs köhögése tartotta ébren. Mióta a zarándokok tömegesen jöttek a faluba, már éjfél után egy órakeror átment a templomba, maga harangozott Úrangyalára, s ezzel jelezte, hogy a templom nyitva van, s ő készen áll a bűnbánók fogadására. Ötvenöt éves korában már fáradt agastyánnak látszott. A napi katekézisek, a nagy hangereővel mondott vasárnapi prédikációk következtében kettős sérvet kapott; szaggató, ideges fejfájások kínozták, ezért gyóntatás közben sokszor vizesborogatást kellett fejére raknia. Néha pár percre elaludt vagy elájult a kimerültségtől, azután felocsúdvá rögtön folytatta a gyóntatást. Lábbal taposta a testiség századában azt a testet, amellyel a legtöbb ember visszaél. Egyik gyónója megkérdezte gyónás közben: „*Atyám, miért sír?*” „*Mert te nem sírsz a bűneid fölött*” — felelte. Ha megkérdezhettünk, miért feszítette meg testét, miért fegyelmezte magát oly kíméletlenül, — ezt felelhetné: „*Mert ti nem fegyelmeztitek, hanem dédelgetitek, kényeztetitek, kiéltitek bűnös testeteket!*” Vezeklése tiltakozás a test bálványozása ellen, világraszóló figyelmeztetés, hogy ébredjünk fel a testi-

ség rabszolgaságából, mint ahogy korunkban Hiroshima örök memető és felemelt tiltakozó kéz az atomveszély ellen.

Mi úgy tudjuk, hogy egészségünk kockáztatása vagy rongálása bűn az V. parancsolat ellen. Kíváncsiak volnánk arra, hogyan intézte el Vianney a lelkiismeretével azt, hogy figyelmeztetésekre és orvosi tanácsokra nem hallgatva a túlméretezett munkával, böjtöléseivel, a test gyors és magától értetődő pihenés-vágyának megtagadásával idegeit felőrölte, gyomorzsugorodást és köszvényt vásárolt össze. Ő meggyőződésből, hivatottságból, tehát nem öncélúságból és fakírmutatványként végezte a mortifikációt, hanem lelkipásztori elvek alapján; mint ahogy egy fiatal pap előtt ezt ki is fejtette: „*Kedves barátom, ami az öröögöt legyőzi, az az önmegtágadás az ételben, italban, alvásban. Semmi más-tól vissza nem retten. Ő, de mennyire meggyőződtem erről, mikor magamban voltam és így nyolc vagy kilenc évig hajlamomat követhetem kedvem szerint. Megtörtént, hogy napokig semmit sem ettem... Akkor megkaptam Istentől mindazt, amit csak kértem magam és mások számára*”. Egyébként nem ebben látta az üdvösségre és életszentségre vivő utat. Sokakat vissza is tartott attól, hogy hasonló virrasztásokra és böjtölésekre vállalkozzanak. Mikor mások arra hivatkoztak, hogy hiszen ő is böjtöl és virraszt, ezt felelte: „*Ez igaz. En azo-ban ezek ellenére is birom a munkát, de önök nem volnának képesek ilyen önmegtágadások mellett napi munkájukat és elsőrendű kötelességeiket teljesíteni*”.

Mi tudjuk, hogy a legkeményebb vezeklőeszköze a gyóntatószék volt, amelyt ő maga talán nem is tekintett kínzószerszámnak. Míg a börtönbe vetett rabnak is van alkalma mozgásra és sétára, őt a gyóntatószék kalodája rabsá-gba fogta és négy évtizeden át, téli fagyban, fullasztó nyári hőségben ma-gába zárta. Ez minden önostorozásnál, cilicumnál, böjtnél és alvásmegvonás-nál gyótróbb és érdemszerzőbb vezeklés volt.

Apróságok egy nagy Szent magánéletéből

Vianney emberi portréjának összeállításához sok-sok apró mozaik-szemét lehet összegyűjteni.

A köztudat azt tartja róla, hogy gyenge szellemi kapacitás volt, s bi-zonyítékul arra hivatkoznak, hogy a papnevelő intézetből elbocsátották elégtelen tanulmányi eredménye miatt. Ebből annyi igaz, hogy mivel ifjú-korában nem végzett rendszeres tanulmányokat, a szellemi munkát nehe-zen bírta és képtelen volt a latin nyelvet elsajátítani. Viszont épp az anyanyelvén letett vizsgája, azután írásban ránk maradt százötven szent-beszéde, a könyvtárban talált és sok használatról tanúskodó hittudományi szakkönyvei bizonyítják, hogy igenis elsajátította a hivatásához szükséges ismereteket. Később a nagy munkatempó miatt nem maradt ideje a pré-dikációra és a hitelemzésre való készületre, ezért rögtönözve beszélt, még-pedig okosan és vonzóan. Nem kétséges, hogy rögtönözni és „ex abrupto” hosszasan beszélni a legkülönbélebb témákról csak az tud, akinek kis-ujjában van a tudás. A tudatlanságáról keringő hírek onnan magyarázha-tók, hogy ő maga sokszor emlegette tudása fogyatékoságát, sőt alázatos-ságból szándékosan gyengén beszélt, nyelvtani hibákat követett el, vagy felsülést színel, ha előkelő vagy nagy tudású vendégek ültek a templom-ban a szószéke előtt. A szellemes visszavágások, amelyekkel a vitatkozóknak felelt, az ügyesség és jártasság, mellyel a Szentírást és a szentek tör-ténetét alkalmazta, s ahogyan bonyolult erkölcs-tani eseteket megoldott, szétfoszlattja a tudatlanságáról szőtt túlzott mendemondákat.

Szegénynek sem lehet nevezni őt, hiszen faluja biztosította a létfenntar-tását, ezenkívül szüleitől örökölt is, ráadásul sok jótétevője akadt, akik nagy összegeket bocsátottak rendelkezésére. Plébánossága derekán kétszáznál több misealapítvány biztosított számára tiszteletdíjat a templomában bemutatott

alapítványi szentmisék után. Ha jövedelmeit, a jötevőitől kapott összegeket és kiadásait mai pénzre és vásárlóértékre átszámítjuk, meglepő adatokat kapunk eredményül. Így például semmiképpen sem nevezhetjük szegénynek azt a plébánost, akinek a takarékbán 80.000 forint betétje van, s aki 400.000 forint összeget költött részletekben missziós és egyéb alapítványokra. Mai nyelven szólva nagy „skót” volt Vianney — de mint maga mondta, Isten érdekében bánt fukarul a pénzzel. Önmagára úgyszólván semmit sem adott. Plébániaházát is csak kívülről tataroztatta; a ház belülről a pusztulás képét mutatta. Annál teközlöbben költött a templomra. Állandóan építkezett; oldalkápolnákat építtetett a templomhoz, megnagyobbította a szentélyt és órával ellátott tornyot készíttetett a tönkrement harangláb helyébe. Így a templom befogadóképessége megkétszereződött. A templom valóságos „lelki bazárrá” fejlődött, ahol mindenfajta lelki igény kielégítést nyert. Aranyozott liturgikus edényeket, művészi kivitelezésű miseruhákat szerzett be, a tabernákulumot megaranyoztatta. Rengeteg gyertya borította fénybe a főoltárt s a kápolnák oltárait. Húsnál több gyönyörű szobrot állíttatott fel. Ezenkívül letelepítette a községbe az iskolatestvéreket, s az iskola tanszemélyzetét, valamint az árvaház növendékeinek és vezetőinek létfenntartását ő fizette. Bőkezűen juttatott a szomszédos plébániáknak is anyagi segítséget, különösen ha templomépítésről vagy iskola létesítéséről volt szó. Nem lehet állítani tehát, hogy pénzügyekben járatlan és a pénztől irtózó szent lett volna.

Ugyancsak érdemes ceruzát és papírost venni kezünkbe, ha ellenőrizni akarjuk, hogyan gazdálkodott az idejével. Egyszerűen rejtély, hogyan tudott minden szükséges teendőre időt szakítani bámulatos templomi elfoglaltsága mellett. Érdekes tanulmányozni, hogyan oldotta meg a „második műszakot”, vagyis a templomonkívüli elfoglaltságát. Napirendjének pontjait szinte óramű-pontossággal megtartotta; amit nem érzett fontosnak, azzal röviden végzett. Így például délben egyórás szünetet tartott, s ezalatt állva megebédelt, étkezés alatt átnézte a postáját, utána megborotválkozott és beteglátogatást vagy családlátogatást végzett. Meglepő látvány lett volna a kíváncsiak számára, mikor emeleti szobájában a nadrágját foltozta vagy harisnyáit javította, vagy amikor a konyhában nevezetessé vált fazékjában a burgonyát főzte. Hogy a „második műszakban” olyan háborzongató élményei is voltak, mint a sátánnal való éjszakai gyötörődés és az álmatlanság, azt már az előbbiekből tudjuk.

Pfliegler bécsi egyetemi tanár világhírű papi tipológiájában a papi élet örök problémái közé sorozza a plébános és káplán nem mindig barátságos kapcsolatát. Vianney papi életéből sem hiányzott ez az érdekes probléma. Nála azonban nem az öregembernek és a fiatal kezdőnek az elentéte okozta az ütközéseket, hanem az aszkézisre beállított lelki embernek és a világius tempókat kedvelő, az életet könnyebben vevő embereknek természetesen adódó különbözősége.

Első principálisa, *Balley* plébános halála után egészen más típusú főnököt kapott a még káplálkodó Vianney. Az új főnök szerette a jó társaságot, a kitűnő konyhát, a kifogástalan öltözködést. Mellette madárijesztőnek látszott a sápadt, rendszeren táplálkozni nem akaró, társasélettől viszsza húzódozó, viseltes ruhájú káplán. Így történt, hogy az új plébános hamarosan elhelyeztette saját életű káplánját, mondván, hogy az ő plébániája nem karthauzi kolostor. Így került — a világ nagy szerencséjére — helyi káplánnak Arsba.

Munkaköre szélesedése indokoltá tette, hogy a püspök segítőt küldjön melléje. Az Arsba érkező *Raymond* káplán azonban megütközéssel szemlélte a börtönszerű, hosszú évek óta fűtetlen, nedves szobát, amelyet lakásul kínáltak neki a plébánián, s amelynek kandallójában a sok éves hamuban és porban egy kis fácska nőtt. Kijelentette, hogy egészségét nem hajlandó tönkretenni, s a faluban bérelt lakást magának. Mikor azután ifjonti meggondolatlansággal a szószéken gúnyos megjegyzéseket tett plébánosára és annak munkáját kritizálta, a felhördült arsi hívek tettek

róla, hogy minél előbb távozzék a községből. Sokkal szerencsésebb volt Vianney későbbi káplánjaival, akik lelki emberek voltak és nem csináltak nagy problémát a helyi adottságokból. *Monnin* abbénak köszönhetjük, hogy sok értékes dokumentum maradt ránk a Szent életéből. Összegyűjtötte a plébános beszédeit, feljegyezte az elhangzott hitoktatások legértékesebb részleteit, sőt ő írta meg Vianney első életrajzát is. A kedves modorú *Toccanier* káplán pedig értett ahhoz, hogyan kell az „öreget” okosan befolyásolni. Így rávette Vianneyt arra, hogy ágyába szalmazsákot helyezhessenek, hogy orvossal megvizsgálta magát és gyógyszert szedjen. Néha egy csésze csokoládét is vitt főnökének, s belé diktálta a tápláló italt. Kieszközölte plébánosa engedélyét, hogy a téli gyóntatások idejére fűthessen a sekrestyében. Igen nagy volt *Toccanier* öröme, mikor hírneves főnökének épp az ő „családfintasága” segítségével átadhatták a kanonoki galért és a becsületrend lovagkeresztjét.

Vianney emberi történetéhez hozzátartozik az is, amit a krónikás egyszerű szavakkal feljegyzett, hogy 1859 augusztus 4-én, csütörtökön reggel két órakeror visszaadta nemes lelkét Teremtőjének, s hosszú évtizedek után elmaradt az éjszakai harangszó, ismét napfelkeltekor csendült meg a harang Űrangyalára. A nagy lelkipásztor eltávozott, s a nép, mintha feszültségből szabadult volna fel, visszazökkent a régi kerékvágásba, a régi életmenetbe. Mint a jelenlegi arsi plébános, *Chanel abbé* írja, e tanulmány szerzőjének: Ars ma is csak 522 lelket számláló kis falu. Bazilikájában pihen üvegkoporsóban a Szent mumi-fikálódott holtteste és szikrázó ékkövekkel díszített arany ereklyetartóban őrzik a nagy Vianney szívét. A lakosság összetétele megváltozott. Ma már nem földműveléssel foglalkoznak az emberek, hanem a szomszédos városok üzeimeiben dolgoznak. Vianney hagyományait csupán azok a családok őrzik, amelyek száz évvel ezelőtt is arsi lakók voltak. A felnőtt férfiak és a legényifjúság köréből körülbelül ötvenen, az asszonyok és nagyleányok közül hetvenen járnak a vasárnapi szentmisére...

Szenteljük meg és ünnepeljük Vianney halálának századik évfordulóját úgy, hogy elővesszük magyarul is megjelent nagy életrajzát, s nemcsak olvassuk, hanem tanulmány tárgyává tesszük azt. S amikor tisztelettel ünnepeljük Egyházunk kiváló Szentjét, a francia nemzet nagy fiát, ezt kérjük a Mindenhatótól: *Urunk, Istenünk, adj a világnak a XX. században, az atomkorszakban néhány újkiadású, a mai emberhez küldett és korunk emberét Hozzád vezetni tudó Szent Vianney Jánost!*

IRODALOM. Francis Trochu magyarul több kiadásban is megjelent, Arvay-Nagy Bálint által fordított nagy életrajzán kívül: Fabrègues: Der Zeuge von Ars (Herder kiadása). — Nodet: Jean-Marie Vianney, Curé d'Ars. (Mappus-kiadás.) — Monnin: Esprit du Curé d'Ars. (Téqui.) — Färber: Heilige sind anders (Herder). — Az Ecclesia, Les Saints Coeurs de Jésus et de Marie, Fêtes et Saisons folyóiratok Vianneyvel foglalkozó számal. — Alzin: Les Sermons du Saint Curé d'Ars (Namur). — Rahner: Visionen und Pophezeiungen (Herder). — Trochu: Le Pèlerinage d'Ars (Lyon). — Pfliegler: Priesterliche Existenz. (Tyrolia, Innsbruck.)

TAKÁTS GYULA VERSEI

AZ UTIG ELKISÉRT

*Beléptem és a tiszafák között
oly fekete és hosszú volt az út,
hogy visszanéztem, de az alagút,
elfedte már a szép márvány-kaput.*

*Tág, zöld mezőre léptem innen
s a ritkás, piniás ligetben
vágta zva jött felém egy könnyű lány.
Követte két szép hófehér agár.*

*Valakit régtől, régtől várhatott
s hogy nem ismerte, akit várt, tudom.
Megállt a tündöklő kavics uton
és szólított. Hogyan? ... Nem is tudom.*

*Lováról szállt s beszélt, beszélt nekem...
Szava dalát még ma sem ismerem.
Válaszom várva, egyre sürgetett.
Mögöttünk Róma tája lüktetett.*

*Az útig elkisért és szomorún
nézett a hosszú-hosszú útra,
amely a zöld lombokba fúrva,
rámásított, mint régi urna.*

EGY ÉG S EGY PINCE

*lebontották a rossz bádóg alatt
a régi faszindely még ott lapult
fölötte bádóg és száz év vonult
az égbe vagy csupán az ég alatt*

*előtte állt egy óriási cser
odvába fészkelte egy vadméh család
a mézért csak begyújtották a fát
s ropogva lobogva elszállt a cser*

*a boltos pince ásít még csupán
penészt hízlal nem borok zamatát
elszállt a ház elszállt a méhcsalád
egy ég s egy pince ásít rám csupán*

PAP KÁROLY KRISZTUSA

Pascal: Nem keresnél, ha már meg nem találtál volna.

Evekig kerestem Pap Károly arcát. Most napok óta könyveim közül néz rám, „Ingalom” című kötetének címlapjáról. A könyvek felett függ a strassburgi dóm egyik angyalának képe. Ez a két arc szinte hívja és magyarázza egymást. Ami az angyal szemében Isten látásának bizonyossága, az ezen az aszkétikusan zárt férfiarcon sejtelem és fájdalmasan élő könyörgés. Mégis, mindkettőn ugyanannak a komor, ótestamentumi tűznek visszfénye: a csipkebokrot emésztő láng lobogása.

Ebben a fényben — mint írásaiban a képek — megéled Pap Károly arca. Mint Leviát festő alakjaiban bűn, szenvedés és jóság, mint „a kékreklis néne mosolyában” festőjének korai halála — ezekben a vonásokban is megjelenik valami lenyűgöző harmónia.

Fiatal korában költőnek indult. Mikes beszélte le a versírásról: „Az Isten megtagadta magától a muzsikát, az igazi örömet. Ezért magának prózában kell megcsinálnia a költeményeit.”

Novellái félig-meddig mégis költemények maradtak — sajátos lebegésben próza és vers között. Írásaiban mindig az ihlet pillanatokká sűrített izzást érezzük; elbeszélései zártágában az élmény ritka, töretlen lendületét. Ahogyan költemények kristályosodhatnak egy-egy, az intuício erejével bíró, „készen támadt” kép, vagy metafora köré, úgy épülnek Pap Károly írásai koncentrikus gyűrűkben szimbólum-rendszerének legbensőbb magjára. Tudatos és öntudatlan utakon egyetlen képet gazdagítottak problémái: — egyetlen képet, melynek megfestésével haláláig küzdött. Egy megejtően csodálatos Krisztus-arc élt lelkében, egy végtelenül szomorú, a szeretet és alázat fényességében ragyogó emberi arc. Ennek az arcnak a hívását követte, a szentek aszkétikus önsanyargatásával, s a próféták megszállott makacosságával. Pap Károly zsidó volt, teljes szívvel és teljes öntudattal vállalta népe sorsát és végétét. Krisztus-képe ragyogásában a zsidóság Krisztus utáni sóvárgása izzik.

Sokan prófétái léleknek nevezték Pap Károlyt. Valóban: problémáinak legbensőbb magja, felelősségtudatának fanatizmusa, lelki koncentrációjának egy életen át tartó feszültsége sokban emlékeztetnek az ótestamentum prófétáinak lobogására. Pap Károly világnézete alapjában morális: a lelki fókusz, amelyben az ő számára a külső világ szórt sugárzása összegyűlik, az erkölcs gyűjtőlencséje. Túlságosan érzékeny, a reális tudatnál jóval mélyebb lelkiismerettel nézte önmaga életét, s a közösséget, mely műveinek forrása volt: a zsidóságot. Az európai zsidóság számára szinte hihetetlen ma már az az odaadás, ahogyan Pap Károly népe közösségének tudatát, sorsát és bűneit vállalta. Ennek a rendkívüli mély odatartozási érzésnek okairól később még szólni fogunk.

A zsidóság sorsában tragikusan egyesül Isten szolgálata és a bűn követése — kiválasztottság és gög, egység és megbontottság. Martin Buber szerint a zsidóság minden más népnél mélyebben az ellentétek népe: „Természete és végzete, hogy ami benne a legmagasabbrendű, hozzá van kötve ahhoz, ami benne a legalacsonyabbrendű, és ami benne ragyogó, ahhoz, ami benne szegénytelen.” A választottság tudata göggé merevül, az Isten szolgálatára egységben meghívott nép urak és szolgák, gazdagok és szegények ellentétévé bomlik; az Isten titkairól elfordult szemek az anyagi világ zavaros rabságába süllyednek. Ez az ellentét, szeretet és bűn fájdalmas kettőssége napjainkban talán senkiben nem élt olyan fájdalmasan, mint Pap Károlyban. A népe iránti szeretet a felismert bűnnel ütközött össze lelkében. Itéző, s feloldozásra váró egyesült;

a maga állította, kiáltó vád önmagában várt felmentésre. Mi adhatta meg az igazolást, s a felmentést egy olyan lélekben, amely a bosszúálló Isten félelmében mött fel? Irgalomért könyörgött, nem kegyelemben hitt — nem hitt talán az irgalomban sem. S ez a lelki polaritás egy harmadik, ősi problémával mélyült, a zsidóság megváltatlanság-tudatával, az egyszer-volt, örökre elmulasztott lehetőség érzésével. Ezekből alakult ki a megoldás, Pap Károly szerint az áldozat, a feláldoztatás útja. S ennek az áldozatnak képe a lelkét betöltő Krisztus-arc: nem a megváltó, hanem a feláldozott, a zsidóság Krisztusban testet öltött szimbóluma.

Mit is jelenthet hát az áldozat fogalma Pap Károly számára? Ebben a befelé forduló, nemzedékek mélységeibe merülő lélekben nem jelentheti pusztán a zsidóság világi szenvedését. A bűn morális igazolása egyedül az a hit lehet, hogy Isten kiválasztott népe valami felsőbb igazság érvényében kényszerült ezt a bűnt magára vállalni: a zsidóság bűnössége isteni elrendelés műve, a legkedvesebb feláldozása. Ennek az eleven bűnösség-tudatnak Pap Károly kivételes morális felelősségtudatán kívül egy másik, a zsidóság egészére jellemzőnek vélt okát is látjuk. Isten igazságosságába vetett hittel valóban nehéz, szinte lehetetlen a zsidó sors igazságtalanságát elfogadni. Az érzékeny és alkalmazkodni kívánó lélek számára elviselhetőbb a bűn szubjektív keserősége, mint a társadalom objektív igazságtalansága. A megaláztatások sora végül is alázatot szül; az évezredekén át ismételt vádak az ártatlant is bűneiről győzik meg. A feláldoztatás útja Pap Károly szimbolikájában nem idegen bűnök megszenvedése, hanem a legnagyobb fájdalom: a bűn vállalása. Az ő Krisztusa nem a megfeszített, hanem a szeretet és könyörület paradoxijában a keresztet megácsoló, megfeszített áldozat.

Földalatti érként húzódik végig minden írásán Krisztus alakjában megfejtethető szimbólum-rendszere. Haláláig egy nagy Krisztus-regény megoldása foglalkoztatta: lényegét Osvát mondja ki egyik legszebb írásában, az „Utolsó találkozás” című megemlékezésben:

„A Krisztus-regény fiam, a bűn kérdése. Mi a bűn az egyesek ellen, a nép ellen, a világ ellen, s önmagunk ellen? Aki ezt meg akarja írni, annak mindent a bűnt magára kell vállalnia. S ha hozzáfog, azzal már magára is vállalta.”

Látni fogjuk, hogy Pap Károly számára a megírás módja, az alkotás műhelytitka valóban ez, a magára vállalás, az átélés útja volt. Az a néhány sor, amit most ugyanebből az írásból idézünk, a Krisztus-terv eszmei tartalmát mondja el:

„Volt azonban feleségemtől egy kis medáliám, egy aranyfeszület. Egész különös Krisztus volt ezen. Afrikai zsidó orcával nézett, s nem az égre, hanem a föld felé, ahol tanítványainak orcái látszottak, ők is mind afrikai zsidó orcával, forró, mély áfrikai álomba merülve. Mint akik álmodják azt a rémséget: mesterük halálát. De legszokatlanabb volt a felírás. Zsidó betűk ültek a tetején: nem álmodtok ti! Még ezt is megteszem, hogy ti is a nehezebbet válasszátok, s ne a könnyebbet, a világ mindensége helyett a maroknyit, minden dicsősége helyett minden szegényt.”

Ha a terv, amit még legutolsó levelében is emlegetett, nem is valósulhatott meg, a figyelmes olvasó töredékes életművében is megsejtheti az egész körvonalait. Egyetlen ciklusa kivételével nehéz egy-egy művét kiragadni; írásai néhány alap-témájának variánsai. Mint a kristályok: kisebb egységekben, de mindig egész mondanivalóját tükrözik. Bemutatásához mégis válasszuk ki három legnagyobb művét. Hogy egészen sajátos írói attitűd-jét megértsük, „A nyolcadik stáció” vizsgáljuk meg figyelmesebben; hogy Krisztus-szimbolikájának népe sorsát idéző mélységeit, „Megszabadítottál a haláltól” című novella fűzérét, s hogy izgalmasan egyéni stílusát, az „Azarel”-t, gyermekségének regényét.

A „Nyolcadik stáció” Pap Károly egyetlen „valódi” regénye. Igazában novellista volt: másik két nagyobb lélegzetű írása novellák, illetve képek összefüggő füzére. A „Nyolcadik stáció” története megbonthatatlan, felépítése egy téma fejlődését követi. Egy festő, és egy kép története — az alkotás néhány hete, amely belső, lelki folyamatával, és külső, misztikus hatalommá nőtt jelentőségével megváltoztatja alkotója sorsát. Leviátot, a festőt az emberarcok vágya, az emberek szeretete hajtja az erdőből a faluba: az emberi gonoszság és emberi szeretet világába. A feladat, a próba, amelyik itt várja: Krisztus szenvedésének, a Kálváriának megfestése. Hogyan is lehet megérteni, milyen erő képes ábrázolni ezt az emberfeletti szenvedést? Leviát számára az alkotás a lelkiismeret gyötrődése: „S talán nem is szenvedtem ahhoz eleget, hogy megfesthessem azt a Krisztust, akire maguk rámondanák: ez az igazi.” Az egyetlen lehetőség, a festés első kísérlete: a Krisztus-kép befogadása, Krisztus szenvedésének átélése, a lélek, a Veronika-kendő teljes kitására. Leviát magába fogadja és átéli Krisztust a születés zümmögő, virágokat fakasztó örömétől a Golgota útjának fájdalmáig. S ebben az átélésben nem csak Krisztus arca, hanem Krisztus világa is újratereprendődik. A falu megmozdul, új ritmusban éléd szeretet és gonoszság, szenvedélyek hullámzanak és áradnak, és az egyre mélyebben árnyékol, egyre jobban eltorzult emberi alakok közt alázata és szenvedése idegenségében áll Leviát; és Leviáttal szemben képe, amely az ő számára is idegen életre ébredt. A „Nyolcadik stáció” megelevenedett alakjai az alkotás misztikumát jelentik: a művet, mely önálló, önmagában feltámadó; a lélek, fehér kendőjét, amelyre hatalmasabb erők vésik vonásaik ragyogását.

A „Nyolcadik stáció” „modern” regénynek indul: mai, reálisnak kívánczozó környezetrajzzal, s tulajdonképpen mai, Pap Károly számára nagyönis „aktuális” problematikával. De ennek a mai, kifelé forduló tendenciának, amit Pap Károly életében talán biztatásnak, új utak keresésének lehetett tartani, ma már inkább hibáit, hiányosságait látjuk. Kétségtelenül ez is nagy alkotás: mindenképpen új felfedezést, új kiadást érdemelne; véleményünk szerint mégis ez a leginkább disszonáns, legkevésbé erős Pap Károly hosszabb lélegzetű művei között. A Mikáél-novellákat az időtlenség biblikus világában, az Azarelt a gyermekkor emlékkéjében hitelesnek érezzük; mindkettőben az álom lehetni füstje lebeg, s ez elmélyíti, érdekesen fanyar ízűvé teszi stílusukat. Ezekben a szubjektív, belső tajakon rendkívül vonzó ez az objektív valóságot idéző realizmus. A mai magyar falu különben igen szépen ábrázolt világában azonban sokszor disszonánsnak tűnik misztika és naiv realizmus ilyen összefonódása. A regényszerűvé komponált befejezésben, a főbíró kissé eltűzött alakjában meg-megbicsaklik Pap Károly máskor oly biztos hangja. (Különösen a két téma váltásainál; ott, ahol a külső és belső világ határain „történni kell” valaminek.) Így sajnos éppen ebben a külső világra koncentrált társadalom-rajzban a leghalványabb Pap Károly társadalom-kritikája.

A társadalomrajz nem is lehet éles, hiszen a valódi probléma nem művész és társadalom, — hanem művész és alkotásának viszonya. Nem lehet reálisan ábrázolni a társadalmi világot akkor, ha ez a történetben nem reális környezetként, hanem szimbólumként szerepel. A „Nyolcadik stáció” „belül” történik: a művész, s azon túl az ember emberfeletti lehetőségeinek határait próbálgatja. Leviát önmagában akarja feltámasztani a Krisztus arcot; a legnagyobb emberi érzést, a megbocsájtást, a szeretetet hívja segítségül. Egyetlen ellensége van a faluban: a főbíró, aki gonoszsgából, emberi kicsinységből, hiúságból gyűlöli őt. — „Most azonban ebben a művében csak akkor lehet méltó tárgyához, ha a főbíróval oldja meg Krisztus alakját, vagyis ha a főbíróban megkeresi, meg tudja találni Krisztust. Mert ez az a művészetben, amit Krisztus kívánt, mikor mondotta: hogy aki téged megüt jobbról, annak add oda magad balról is. Vagyis: abból alkossad meg a legtisztább, legjobb embert, aki

legmesszibbre taszított téged magától. Ha őt meg tudod annyira tisztítani, hogy krisztusivá lesz, akkor műved méltó lesz a Kálváriához, az én szenvedéseimhez; áldozatomhoz, méltó az asszonyok hitéhez, és ehhez a földhöz is, Ágasházához.” Ezt a terhet azonban már nem bírja el Leviát — a megtisztult Krisztust nem találja meg, s nincs, aki az ő áldozatát elfogadná. Hiába keresi a megbocsájtás arcát — lelke öntudatlan mélységeiben így ő sem tud megbocsájtani. Hiába akarja sajátmagát megfesteni a Rézségesség, a Bujaság, az Erőszak, a Tagadás Krisztust megfeszítő zsoldos-alakjaiban; a falu hatalmasságai a képen önmagukra ismernek. „Úgy gondolom — mondotta aztán —, ha jobb volna Krisztusom, akkor láttára a főbíróban talán elhallgatott volna a gonosz képzelődés. Így azonban Krisztusom miatt én magam vagyok a hibás az ő képzelődésében. Hogy a bántalmat másért és máshonnan kaptam, mint amiért megérdemeltem, ezzel nem szabad törődnom... Ő csupán egy képzelődő, aki nem tudja, mit csinál. A „Tagadás” figurájával vádolt, de én tudom, hogy valójában Krisztusomban van a hiba.”

A „Nyolcadik stáció” tragikumai a művészet tehetetlensége. Leviát szenvedése nem elég ahhoz, hogy az elképzelt Krisztus-arc valósággá váljék: Leviát Krisztusa fikció marad, puszta vágy — nem a Megváltó: „egy Fogolykrisztust festett — no jó, ha már elfogtatok, ezt még felviszem a csúcsig, aztán elvégeztetett.” Ez a Krisztus-arc csak a zsidó reménytelenség arca. A zsidó sors szimbólummá, megoldássá tisztult képe, az elfogadott áldozat tüze Mikáel alakjában lobban fel — Pap Károly kimagasló jelentőségű alkotásában.

A Krisztus-kép fényét részben az átélésnek ez a mélysége, a vágnak ez az intenzitása adja — az alkotásnak ez az egzisztenciálisan eleven módja, mely a „Nyolcadik stáció” tartalmát jelenti. Mikáel Krisztus-arcának gazdagsága másrészt a gyermekkor élmény-világa. Látni fogjuk majd, hogy Mikáel alakjában a szeretet, a hit, a gyermeki naivitás emelkednek a Krisztusi tisztasáig — Mikáel hite a gyermek feltétlen odaadása. Szimbolumát az Azarel Gyurka gyermeksege kelti élő alakká; a krisztusi áldozat időtlen áttetsző képei mögé a gyermekkor biblikus élményeinek megelevenítő víziói rajzolják a reális hátteret. Mikáel eleven alakja a gyermekkor élményvilágában született — éppen úgy, ahogyan a biblikus mult ösképei Pap Károly számára gyermekkorának elfelejtett emlékeibe merülnek. Bizonyos, hogy Pap Károly számára gyermekkor, s a zsidóság ősmúltja valami mély, tudatalatti folyamatban összekapcsolódott: feltűnő, hogy mennyire azonos vonásokkal s azonos stílus-jegyekkel rajzolja önmagának és népének gyermekkorát.

Pap Károly olyan zsidó életformában nőtt fel, amely ma már szinte elképzelhetetlen számunkra. Apja soproni neológ főrabbi, városának igen nagyrabecsült, köztiszteletben álló személyisége. Művelt és gondolkodó férfi, kiváló szónok. Irodalmi tanulmányokkal is foglalkozik; a Tudományos Akadémia levelező tagjává választják. A kor az emancipáció első néhány évtizede — az a rövidke idő a magyarországi zsidóság történetében, amikor ez az emancipáció valóságnak is látszik. A gyermek Pap Károly polgári és intellektuális környezetben nő fel: bizonyosfokú gögben és elkényeztetettségben: a zsidó sorsot, a megaláztatások és üldözések világát hírből sem ismeri. Ami zsidó olvasói számára is olyan különösen varázslatosá teszi gyermekkoráról szóló írásait, az abból a nagyon is ritka pszichológiai tényből fakad, hogy Pap Károly gyermekkorában nem ismerte a zsidó félelmet.

„— Mutasd meg, hogy ki bántott téged, vagy anyát! Mutasd meg! — S odaugráltam diadalmasan az ablakhoz.

Néztem jobbra-balra, forgattam fürtös fejemet, mindenütt csak békét láttam. Szemben a Schlesinger csendesen rendezette kirakatját, Spitzernek, a péknek műhelye előtt vidáman hancúroztak a kis pékinasok, az emeletről pedig lehallatszott Pollak kántor hangja, amint trilláit gyakorolta a közelgő ünne-

pekre. Nem, nem bántották itt a zsidókat seholsem. Atyám nem is kelt fel a helyéről. Csak azt mondta:

— Másképpen van ez fiam, mint ahogy te azt innét, az ablakból látod...”

S ebben a polgári-zsidó környezetben, ebben a biztonságtudatban, amely a külső társadalom realitását elhanyagolja, amely nem figyel a falain kívül történetekre, a gyermek egy öszövétségi képre emlékeztető vallásosság élményét őrzi. Az óhitű nagypapa fiának legalább egyetlen gyermekét az ősi vallásosság szellemében akarja felnevelni: az alig eszmélő kisgyermek a templomudvar sátrában, a nap forgását betöltő rituális ceremóniák ritmusában, tűz és víz misztikus fényei között csodálkozik a világra. A nagypapa, különböző formákban, állandó alakja lesz írásainak. Három éves, amikor visszakerül a szülői házba. Itt újabb győtrelem kezdődik: Az önző gyermek szenvedései, aki nem tudja elviselni, hogy nem egyetlen gyermeke, egyetlen kedvence szüleinek. Az „Azarel” méltatói általában a gyermeki környezet társadalmi képmutatását, hitetlenségnek tűnő vallási formalizmusát, polgári világának hazugságait szokták kiemelni. Valóban: a gyermeki élelítés és igazságosság általában rendkívül mély, és meg nem alkuvó. Az Azarelben azonban én a késői lelkiismeret hangját is épp így érzem: a minden szeretetet magának követelő, legkisebb gyermek képe a zsidóság gögös kiválasztottság-tudatában tér vissza. A gyermekkor determinálóan zsidó levegője fűtötte Pap Károly közösségi tudatát — gyermek-kori önzése, dölyfössége az egyik forrása büntudatának. A gyermekkor érzelmi intenzitását, a gyermeki átélés mélységeit transzponálja népe gyermekkorára.

Erre utal stílusa is: ez a gyermeki képekkel gazdag, naivan realiztikus stílus. Mennyire habozás nélkül veszi valóságnak a látottat, ítéleteit mennyire pillanatnyi szubjektivitása determinálja. Realitását konok indulatok füstje homályosítja el, alakjait ez a szubjektivitás néha groteszk konturokkal nyújtja el. Erős és forró stílusa éppen egyszerűsége, talán kissé túlhajtott naivitása miatt a csodálkozás után mosolygásra készíthet.

Azarel Gyurka élményeit és álmait a „Megszabadítottól a haláltól” hősében, Mikáélnak látjuk feltámadni.

A „Megszabadítottól a haláltól” olvasásakor első élményünk a mű zártságának, tökéletességének, az írás hihetetlen biztonságának élménye. Nem értékeléssel akarunk ezzel mondani, nem idegen művek mércéjével mérjük: a történet belső törvényei szerint, mondanivalójának zártságában kelti a tökéletesség illúzióját. Nem feltétlenül értjük Pap Károly parabolájának értelmét; vitatkozhatunk műve tanulságáról — művéről azonban azt érezzük, hogy ezt máskezben nem lehetett volna megírni. Sajat, önmagában élő törvényei vannak; nem tudatosak, akárcsak az angyaldiktálta látomások. Az alkotó lélek egy problémára koncentrálódott, s az egyetlen probléma megtöltötte valamennyi ösztön-és tudattartalmát. Ebben a műben érvényesek leginkább azok a megjegyzések, amelyeket Pap Károly írásainak költemény-szerűségéről mondtunk: az évek óta elérelődő problematika egy mű hihetetlenül rövid megírásában, az ihlet időtlen élményében aktiválódik. Barátja, Molnár György szerint valóban így, egy lélegzetnyi lobbanásban, egyszerre írta a Mikáél-novellákat. Hangsúlyozni akarom még egyszer, hogy a transzcendens ihletés, amely ezt a „kívvülről kapott” tökéletesség-fényt reavetíti, a lélek belső égboltjáról is sugározhat. Ha visszagondolunk a „Nyolcadik stáció”-ra, láthatjuk, hogy Pap Károly Krisztusa valóban csak a lélek belső világában él, szubjektív Krisztus, a magányosság és szenvedés Krisztusa.

A „Megszabadítottól a haláltól” ciklusát igen előkelő hely illeti meg irodalmunkban; ezen a kiemelkedő helyen azonban mindig is magányosan, idegenül fog állani. Témája, hangszíne, írójának egyénisége idegen — idegen és végtelenül magányos. A Pap Károlyhoz hasonló lelkek mindig magányosak — ta-

lán kevésbé tudatosan, de mindenki másnál elszigeteltebben. Ezek a lelkek nem is kísérlék meg a világhoz való alkalmazkodást, s nem az alkalmazkodás zátonyán szenvednek hajótörést — ők, amerre lépnek, maguk köré teremtik kivetített, realitásnak vélt világukat. S ezt a képzelt realitást légüres sivatagok választják el a szociális, élő valóságtól.

Harmadszor kell visszatérnünk Pap Károly műveinek költemény-szerűségéhez. A Mikáél novellák realitása valami tökéletesen szubjektív, belső realitás, különösségét, varázsát ennek az álombeli tájéknak tökéletes biztonsága adja. Ha ennek a műnek mélyebb lélektanát figyeljük, hihetetlen élményével alkotó és művének kettőssége árad felénk. Ahogyan a próféták számára az isteni hang életeket irányító sors, úgy Pap Károly számára Mikáél nem a képzelet regénye: lehet, hogy a képzelet világában él, de objektív valóság. Mikáél nem kitalált, hanem megélt alak. Pap Károly a Dunántúl dombjai között a keturimi katlanok fáit hallgatta. A Mikáél-novellák biblikus multideje a lélek örökös egyidejűsége. Ez a biblikus utalásoktól súlyos stílus archaikus úgy, ahogyan egy, a mult egyetlen pillanatára koncentrált lélek magáévá tette, s valósággá támasztotta fel a történelemnek egy örökké érvényes idejét. A tájkép oly eleven, amennyire egyes kábítószerek hatására a látott világ vízióvá színesedik. A „Megszabadítottál a haláltól” műfaji csodáját, szokásos mértékeink közül minduntalan kiszökő dimenzióit ez a kettősség adja: ennek a képzeletbeli világnak irreális lebegése, s az objektív realitás-tudat, ahogyan ez a végtelenül gyengéd rajzú és törekeny irrealitás alkotójában tükröződött.

A képek talán valami tudat alatti mélységből fakadtak, s a tudat elfogadta és megcsodálta ezeket. Hipotézisünket a Mikáél alkotásáról a művek örök áru-lója, a stílus igazolja. Mindenki, aki foglalkozott a Mikáél-novellákkal, megfigyelte ezt a varázslatos egységet, ahogyan reális és transzcendentális elemei összefonódnak. Akárcsak a gyermekek világában: a részletek földöntúli nagyságúvá nőhetnek, s az emberfeletti hatalmak a valóság aprócska dolgaiból beszélnek hozzánk. Mikáél szimbólum-rendszere összehasonlíthatatlanul gazdagabb tudatos programjánál. S ez a szimbólum-rendszer mélyebb és ősbib az alkotás lelki processzusában az írás tudatos folyamatainál.

Ezek a megjegyzések ugyanúgy, ahogyan a novellák költőiségére, „szépségére”: a bennük élő probléma elvi megoldására is vonatkoznak. A zsidóság és Krisztus kérdésének megoldása itt elsősorban ösztönösen művészi, intuitív megoldás. Azt, amit az 1932-ben megjelent „Megszabadítottál a haláltól” végső akkordjai jeleznek, Pap Károly 1937-ben „Zsidó sebek és bűnök” című teoretikus művében a tanulmány hangján majd megfogalmazza. S ez a kimonótt teória, gyötrelmek árán megszületett elv kevesebbet mond, mint a Mikáél-novelláknak akár egyetlen motívuma. A zsidóság problémája, a Krisztus-élmény haláláig megoldatlanul foglalkoztatta Pap Károlyt — a Mikáélban élő Jézus-szimbólum azonban töretlen. Milyen tengerek mélyéről bukkann fel ez a fiatal és törekeny gyengéd arc, kész vonásai a lélek milyen mélységből fakadnak? Úgy látszik, hogy Pap Károly nem elgondolta, leírta — átélte, végigszenvetde, megismerte Mikáélt. Saját lelkével és saját hitével keltette életre; biblikus környezetében Pap Károly gyermekkori álmái színesednek, szeretetében gyermekkori vágyai támadnak új életre. A gyermekkori bűnök egy életlen át szorító feszültségéből Pap Károly számára Mikáél a megváltás útja. „Mikáél az ács” sorsa és Pap Károly pusztulása párhuzamában Keresztury Dezső a „próféták jövőbenező életlátását” csodálja. Mikáél valóban Pap Károly sorsának megoldása. „A Krisztus-regény, fiam, a bűn kérdése” — mondja Osvát. Mikáél regénye is a bűn kérdése: az ártatlanság bűnéé, a szeretetből vállalt bűné, Krisztus áldozatáé. A „Megszabadítottál a haláltól” nem a tervezett Krisztus-regény; Pap Károly Mikáélban nem akarja közvetlenül Krisztust ábrázolni. Honnét fakad akkor az evangéliumi történethez símuló párhuzam?

Honnét kettőjük sorsának különös egyezése, a legfőként: mi indokolja az elbeszélés hangjának naív, végtelenül tiszta áhítatát? Pap Károly Mikáélnak vágyódik Krisztus után — ennek a vágynak szimbóluma Mikáél alakja. — Isten láthatatlan — a strassburgi angyal azonban látja Őt. Szemében, arca fenségében ez a látás tükröződik, ez adja elmondhatatlan szépségét. A Pap Károly lelkében élt, látott Krisztus-arcot ki ismerhetné — különösen ma már, halála után ki mondhatja, hogy felismeri, megtalálja azt — ennek a látásnak sugárzása, a Krisztus-arcnak visszfénye azonban felragyog előttünk, Mikáél, a galileai ács alakjában.

Története a krisztusi út tiszta patakja körül kanyarog — hol elhagyva, hol megelőzve azt. Egy-egy helyen az evangéliumi történet legmélyebb jelentésére világít, másutt meg valami meghatóan naív, tiszta áhítattal profanizálja azt. Az ő Krisztusa a megváltásnak nem aktív hőse, hanem eszköze csupán; Mikáél sorsa egy fenségesen mély és drámai parabolában közelíti meg a Krisztusi áldozat emberfeletti színjátékát, csakhogy éppen ez az emberfeletti színhely tologatja át az emberi — talán még inkább az ember-alatti, a gyermeki világ tájaira. A krisztusi áldozat alapvető principiuma: az önként, tudatosan vállalt szenvedés hiányzik Mikáéltól. Nem cselekszik: az ő sorsa csak történik. Mikáél nem beszél, csak a hangot figyeli, nem akarja megszüntetni a szenvedést, a megaláztatást — végtelenül tiszta alázattal, a szájalom és a szeretet erejével veszi magára a világ szenvedéseit. Nincs benne semmi isteni, semmi emberfeletti — inkább még innen van az emberen, a gyermekkor naivitásában, csodálkozó együgyűségében. „— Ah, csak egy együgyű szemű, kissé későn serdült, csodálkozó paraszti arc ez.” Mégis — ha lelke emberi, gyermeki is, sorsa emberfeletti feladatra van kiszemelve — s talán éppen gyermeki tisztasága, alázata miatt. Itt, Mikáél sorsában emelkedik a történet krisztusi magassága — s Mikáél személyében, lelki történéseinek rajzában tükrözi a sajátos, ég és föld közti lebegést, Pap Károly vágyainak villanásait.

Mert ha Mikáél áldozatvállalása végtelenül messzire is esik az isteni áldozat akaratlagosságától, valami naív, kissé talán groteszk módon ez is „válalt” szenvedés — s ha az isteni, teljes tudattal vállalt szenvedéssel szemben ez csak öntudatlan bizalommal elfogadott — mégis önkéntes ez, a gyermek subjektív, halálosan komoly felelősségérzetével.

Isteni és gyermeki motívumoknak ez a keveredése (konkrétan ótestamentumi reminiscenciáknak és Pap Károly egyéni, gyermekkori élményeinek összeolvadása) teszi oly megindítóan líraivá Mikáél alakját. Ez a kettős gyökér legtisztábban talán a történet forrásainál, a születés legendájában követhető. Kettős születés történetével indul a könyv: jellegzetes, megrázó erejű ótestamentumi képpel, s ennek mintegy ellenpárjaként a természetfeletti csoda gyermekien groteszkké torzított szelíd villogásával. Kétségtelen, hogy Pap Károlyt itt Lukács evangéliumának összefonódó kettős születési eseménye, Keresztelő Szent János története vezette. A „Megszabadítottál a haláltól!” talán itt közelíti meg legmélyebben a bibliai elbeszélést; nemcsak történeti tényeiben, hanem szemléiben is. Az első történet, Ruth meddőségének és csodálatos szülésének története mesteri stilusérzékkel megrajzolt képe a bibliai meddőségnek, s nemcsak a meddő asszony, de maga a meddőség kétségbeesett csodavárásának. Megkapó egységben keverednek bibliai képek az újabbkori zsidóság életének jellegzetes vonásaival. Ruth kétségbeesett vágya, örületbehajló terhesége, fanatikus Messiásvárása, és az „álomban-nemzett” gyermek — Mikáél — szelidsége és természetes tisztasága Pap Károly számára ugyanazon jelenség két arca. Ahol a bibliai kettős születéstől eltér, s ahol mégis, legmélyebb értelmében megközelíti azt, az Pap Károly művében Jochanan születésének jelképe. Ebben az ótestamentumi „világ-végében”, pusztulás és rettenet között „Messiás” születik. Mint Mikáél életének, a regénynek sincs egyértelműen tudatos fel-

építése; itt is, mint későbbben többször még, Pap Károly kettővel fejezi ki az egyet: az ótestamentumi világ rombadóltével, s az új, szelídebb, Istennel valóságosan egységben élőnek születésével. Állíthatjuk, hogy mindkét születés itt a Messiást hirdeti — vagy ahogyan Jochanan, éppúgy Mikáél is hirnöke csak a Megnevezhetetlenek.

Az első történet bibliai hangvételével szemben a második, Mikáél gyermek-sége ezernyi szállal nyúlik Pap Károly saját gyermekkorának világába. Ahel nagyapa alakjában minduntalan Jeremia nagyapó tűnik elénk, aki önmaga helyett engesztelésül unokáját akarja Jahvének felnevelni. Ahel nagyapa kedves unokái sorra meghalnak: elviszi őket a sár, a gond, a nyomorúság; ahogyan Jeremia nagyapótól is sorra ragadja el gyermekeit a szegénység. Ahel, aki úgy érzi, hogy szeretett unokái életerejét viszik sírjukba, megtiltja fiának, hogy újabb gyermeket nemzen. Ekkor, csodálatos, természetfeletti módon születik Mikáél: „— Bocsáss meg nekünk, nagytiszteségű atyánk, Ahel, — mondta Jóséh — álomban történt ez mivelünk, s nem tehetünk mi erről.”

Különös újraélése ez Azarel Gyurka történetének. Megfordítása a történeti valóságnak, valami mélyebb hitelesség ez, sokszor fel-felbukkanó motívum Mikáél történetében. Ezért is érdemes alaposabban megvizsgálnunk. Jeremia nagyapó magának követeli fia egyik fiúgyermekét. A kétségbeesett anya fél újabb gyermeket szülni, s nem tudja, meghalt fiában ne Isten akaratának jelét lássa-e? A gyermek pedig, aki végül mégis nagyapjához kerül, fél nagyapjától, s fél a nagyapa zord, magányos világától is. Hogy mennyire szerette mégis, mennyire hozzátartozott, ezt csak halála után tudja meg. Pap Károly életének alighanem nagyatyja a legjelentősebb alakja: a későn eszmélt szeretet, a „ha így lett volna” vágya támad fel Mikáél gyermekkori áldozatának, önfeláldozó szeretetének képében.

Utaltunk már a „Megszabadítottál a haláltól” zárt kompozíciójára: a bevezető prelúdium utáni első, valóságos Mikáél-novella, s az utolsó, ugyanazon lelki aktus két síkon történő megismétlődése: a nagyapa helyébe ott Abimél pap alakja lép, feltevésünk szerint a zsidóság szimbóluma. A két történet, nyilvánvalóan szándékos egyezése miatt, magyarázza is egymást: a nagyapa szubjektíven igen közelálló alakja érzelmi közelségbe hozza a zsidóság egészét, s Abimél szimbólikus alakja sejtelmes jelentőségűvé növeli a nagyapa alakját.

A gyermek Mikáél nagyapja életéért önmagát ajánlja fel a Szétszóró Szélnek — milyen ijesztő kép ez, a jeruzsálemi őshaza közösségébe vágyó nagyapa mellett — s végülis a megtisztító víz ringatásában találja meg nagyapja számára a megnyugvást. Az első keresztség primitív képe ez (s még egy utalás János és Jézus születésének egységére). Ahel nagyapából a víz kiringatja a sarrat, a keserűséget — ez a megtisztulás azonban már csak a halálba tudja elvezetni. Mikáél nem halhat meg helyette — az ő áldozata nem az élet feláldozása. „— Sokkal keservesebb vár reád!” — mondja majd Abimél, az utolsó történetben, megismételve az áldozati drámát, Mikáél áldozatát, itt az egyetlenért, nagyapjáért, ott a nyomorultak megalázott seregéért. Mikáél nem halhat meg, mert küldetése önmaga sorsából mindig az emberek közösségébe vonja:

„— Ne, ne tarts vissza engem az emberektől, te nagyságos, te irgalmas! Inkább mutass nekem utat közéjük! Hogy bélyegesen is elmehessek köztük! Ó, hidd el, nem lehet más örömöm, életem ezen a földön, mint köztük élni, velők lenni, mindig csak köztük, mindig csak velük!”

Ez az emberek közé kívánczó vágy, a túlszorduló szeretet és szánalom Mikáél lelkének leglényegesebb vonásai. Története során mindenüvé ez a kettő: áldozatos szeretete és végtelen szánalma vezeti. A szánalom, amely a jelképes tánc önkivületében megváltja a szenvedő Elult sebei poklából, s a szeretet, mely Tekijáhu nyomába vezeti, egészen Libbánia égésének megrázó erejű megtisztulásáig.

Ez a két érzés, a maga földöntúli áldozatosságában előnti Mikáél szívét. Nem látunk mást, csak ennek a kettős tűznek káprázatát: fényében elmosódik Mikáél emberi arca; gyermekes és megszállott pillantása valami édes fájdalom-ban oldódik fel. Oly kevéssé plasztikus, oly nehéz lenne megrajzolni sejtelmesen változó arcát; nem tudjuk elképzelni, de meg kell szeretnünk. Egyszerre él a képzetel idegenségében, s a legendák közelségében.

Alakjának társadalmi, történeti aktualitását, mintegy kiegészítésként mindig egy második személy hordozza: ahogyan a születés kettős képen vetítődött elénk, úgy a mikáéli út mindig két lélek feszültségében világosodik meg. Ez a második alak Mikáél líraibb, önvallomásként ható képe mellett valamilyen képpen mindig a nagyapa vonásait hordozza. A nagyapa halála után, Tekijáhu jelenik meg, hogy útjára vezesse Mikáélt:

„— Éppen olyan vagy, mint a nagyapám.”

Tekijáhu a füléhez hajolt, s úgy súgta:

— No, ha olyan vagyok, az is vagyok — és titokzatos, jóságos ravasz-sággal nevetett hozzá.”

Ki ez a Tekijáhu? A zsidó hagyományban ma is elevenen él a koldus-gúnyába öltöző Élijáhu próféta legendája. A prófétáé, akiről sohasem lehet tudni, hogy melyik pillanatban, milyen nyomorúságos alakban jelenik meg, s akiért minden koldúst körüleng valami vallásos titokzatosság. Az öreg zsidó koldús alakja Pap Károlyt is foglalkoztatta, róla szól, többek között egyik leg-szebb novellája is. A novella Azarel gyermek-történeteinek láncába tartozik. A gőgös és önző Azarel Gyurkát szülei Schreinek, az öreg galíciai zsidóknak „igérik”, hogy alázatra és irgalomra tanítsák. Könyörgésére, fogadkozásaira aztán „egy év haladékat kap”.

„Az egy évből több is lett. S az évek, ahogy növekedtek, megtorolták hitetlenségemet. — Két szememmel kellett látnom köröskörül mindazt, amiben nem hittem. Túlságosan is kellett hinnem. S az évekkel együtt Schrei alakja megnőtt, az egész világban úgy jár a zsidóság, mint ahogy akkor Schreit láttam: búskomoran, mások bűnétől szennyesen, sírástól vörös szemmel. Ő, a Schrei megkönyörült rajtam, de vajon mikor könyörül meg Isten a zsidóságon?”

Ahogy Schrei a zsidóság szimbólumává mélyült, úgy lesz Tekijáhu is lassanként több, mint egy különös bölcs, szegény kalásztépő, a kapocs lesz, mely Mikáélt népéhez, s a való világhoz köti. Nem csak azért, mert ő az, aki országa dombjain végigvezeti Mikáélt; ő az, aki valóságos társadalmi háttérrel épít mögé; történetében realizálódik szegények és gazdagok megoldhatatlan el-lentéte. Mikáél táncában még átvette és meggyógyította a gazdag Elul szenvedéseit, Tekijáhu gyermekkorának története kitörölhetetlen szenvedés forrása. A gazdag és bűnös Libbánia bűnhődését csak a tűzvész égig lobogó lángjai hozhatják meg, megtisztulásához a bor ömlő patakjai kelleneek, — milyen groteszk és fenséges képe az a templomi kiüzetésnek! Tekijáhu vezeti el Mikáélt Libbániáig, és hagyja itt magára, amikor küldetése befejeztével Mikáélt indítja el elhivatottsága útján.

Ahel nagyapa után meghal Tekijáhu, valamiképpen Mikáél által megnyu-godva, és meghal majd Abimél, a pap, aki újra atyja lesz Mikáélnak, lélek szerinti atyja. A történet egyik csúcsa Abimél és Mikáél atya-fiúságának vi-szonya. Az idős és lelkében megrokkant, gyász és bűn terhei alatt roskadozó pap Mikáélben új gyermeket, új, mélyebb kapcsolatot talál:

„Az orca, a tekintet, a test, a feledékenység, az éocaka varázslatának útján vezette őt Adonáj idáig, ahol megösmerte az ő új fiát! Mert az ő új fia mostan ez a fiú. Lélek szerint, igaz fia.

Már nem hallgatózott, s lehunyta szemét a meghatottságtól. Óh mily kü-lönösek Adonáj útjai!

Ünnepélyesség költözött szívébe. Mintha Adonáj lehellete áradna körüle. Ezt az érzést akkor érezte utoljára, mikor első ízben áldozott zsenge barmot Jeruzsálemben fia születéséért. Akkor és most: régi gyászos papsága, atyasága helyébe most új, szebb papságot adott neki Adonáj."

Abimél itt már félreismerhetetlenül a zsidóság szimbólumává magasodik. Áhel, Tekijáhu, Abimél lelke, ez a vándorló titkos értelmű lélek itt bomlik ki teljes világoosságában, a három lélek láncát, mint a főpapi méltóság szimbólumát adja át Abimél Mikáélnak.

Kettőjük viszonyának különös lírai szépségét Pap Károly vágyainak szimbolikája adja meg: a „ha így lett volna, ha fiunkká fogadtuk volna” vágya. Mikáélben Abimél új kapcsolatot ismer meg: a lélek szerinti összetartozás kapcsát: „Még ma hitet kell tennünk a mi szövetségünk mellett, s Adonáj nevében mondanunk kell: nemcsak a test, hanem a lélek is atyává és fiúvá tesz.”

Ez az új, lélek szerinti kapcsolat oldja fel Abimélt a törvény, a test bűnének rabságából. (Bűne halott fiának megcsókolása volt.) A bűntudat magányából ez vezetí újra templomi társai közé, — ez a felszabadulás adja vissza papi méltóságát, amelyet jelképes mozdulattal Mikáélnak ruház át.

— „Ó jaj! Megismertem az én lelkem fiát, és most meg kell hálnom” — mondja Abimél. Pap Károly szerint Krisztus megszületése a zsidóság történelmi szerepének megszűnését, történeti létének felbomlását jelenti. Így írja ezt „Zsidó sebek, és bűnök” című tanulmányában. Itt a novellában azonban még küldetés vár Mikáélre. Mikáélre, aki Abimél után egymagában képviseli az atyát és fiút, a zsidóságot és megtagadott Megváltóját.

Abimél halálakor Pap Károly két testben ábrázolt Krisztusi-lelke egyesül, hogy beteljesedjék a sors, a legnagyobb áldozat, a bűn áldozata. Ahogyan Krisztus magára vette a világ bűneit, úgy veszi magára azokat a zsidóság is, Pap Károly gyötrődő lelkiismeretében. Mikáél büntetése nem halál, nem is a testi megbélyegzés, sokkal rettenetesebb, lelki büntetés az övé: a kiátkozottak, az oltárrabló latrok keresztjének megácsolása. Mikáél lelke nem bírja el a bűn és kegyetlenség keresztjét. „Hogyan? Nagyobb a kínja, mint a latroknak?” — kérdik a hatalmasságok. S megteszi mégis, kinlódva, bukdácsolva a gerendák súlya alatt.

— „Nem, nem — nyögte Mikáél a gerendát cipelve, — nem a megvesszőzés miatt cselekszem ezt! Hanem csak azért, hogy legalább titeket, amíg csak tehetem, megóvjalak ettől a szennyességtől. — Mert ha majd én kerülök az ítélő elé, legalább mondhatom: Óh, Adonáj, minden ember fia közül én engedhettem legalább az erőszaknak, mert ács és ács fia voltam, mesterségem miatt hát én voltam a legközelebb az irgalmatlanság fáihoz. Óh bocsásd meg az embernek az ács kényszerűségét! Így fogok szólni én, ti azonban még ezt se mondhatnátok, ezért hát csak hagyjatok egyedül vétkezni engem.”

Talán senki sem volt még, aki a zsidóság tragikumát, a megváltatlan bűnök kétségbeesését ilyen existenciális mélységben élte át, mint Pap Károly. A Megváltó Krisztust el kellett taszítania, azt a Krisztusarcot kereste hát, amelyik az ő népéhez is szólhatott. Arról a Krisztusról írt, akinek sorsában a zsidóság sorsát érezte megvalósulni, arról, aki számára a zsidóságot szimbolizálta.

Három út áll a zsidó lélek előtt: a megtérése: Werfelé, — a megsemmisülés: Kafkáié, — és Pap Károlyé: az áldozat. Magányos és szenvedésteli út ez: ezt járta meggyőződése, és kétségbeesése keresztjei alatt ő maga is. 1944 nyarán munkaszolgálatosként deportálták. Keresztury Dezső szerint társai felismerték és meg akarták szöktetni. Nem akart menekülni — vajon miért kereste a még több szenvedést, egészen a halálig? A feleségéhez írt utolsó levelében is Krisztus-regényéről szól. Talán úgy érezte, még mindig nem szenvedett eleget ahhoz, hogy megírhasssa? Vagy nem akarta elhagyni társait?

1945. január 30-án még élt. Azután ő is feláldoztatott.

STETKA ÉVA VERSEI

PARK

*Csak azt a tavat
Adjátok vissza nékem
Szökőkutak
Surrognak esti fényben
A vízmedencék
Fölött egy felhő röppen
Párhuzamos körökben
A fehér víz buzog*

*Akantuszok
Hajolnak a vizekbe
Márványszobor
Alakja csillan este
A holdsugár
A vízre száll
S kitarja bársony szárnyait
Egy fehér esti lepke*

*Micsoda táj
És milyen kék vidékek
Hány éve már
Hogy messze vitt az élet
Most itt vagyok
És hallgatók
Szökőkutak
Akantuszok
A tó lapján
Párhuzamos körökben
A fehér víz
A medencékbe csöppen
A szobrokat
A kék tavat
A bukszusok
Lágy szirmait
A holdfény festi le
A felhő arra röppen
Párhuzamos körökben
Feloldja a hab holdsugár vize*

VÁRLAK

*Hideg szél
Szél szél
Látni akarlak
Rebbedő esőcseppek
Akár a könny a harmat
Fáradt vagyok és furcsa újra élni
Minek nekem e sorsot fölcserélni
Szeretnék megmaradni rabnak*

*Magamnak rabnak
Aki már mindent elveszített
Te vagy egyedül a remény
Félek ha jössz ha nem is jössz felém
Látni akarlak
Mint aki mindent elveszített*

*Én
Nem is tudom e hűvös reggelen
Micsoda fájdalom
És milyen szerelem
Hiv még tehozzád
Hideg szél
Szél szél
Takarja el az orcád
S kezembe rejtezik az arcom
Miben higgyek hogy meg ne haljon
Hogy el ne fogyjon bennem a remény
Mint a halott keltem a betegágyból
Mi maradt ebből az idegen világból
Micsoda seb
Szívemen jaj micsoda kelevény?*

PERC

*Kegyetlenül kerek világ
A hó tömény virága
Nehéz virág a fákra hull
A szégyenkező fákra
S a délután sugár-derűje
Az ágak között ottmarad
A tisztaság hús keserűje
Ovális szárnyú délután*

*(Kezed virágát ujjaimban érzem,
Ótágú szirmát lágyan simítom.
Vigyázz reá: e pillanat törekeny,
Lehull a szárról mind az öt szírom.)*

HIRTELEN

Három napja lemetszett rózsza
Friss még és harmatos
Ha elenyésszik illata a térben
Térdedre ül a madár s torka csaknem beleszakad úgy énekel

Ez a halál
E frissesség s ez elenyésző illat
Kézfejedén a harmata maradt csak
Könnytelenül várod a tiszta reggelt

Külépsz az ajtón minden mozog a város
Csapkodó szárnyakon himbálódzik előtted
S a szürke árnyékok lépted elé vetítik
A lemetszett rózsza színét

ELSZÁNTAK

Mentek az országúton egy távoli falu felé
Lábukat lemarta a por
Tarisznyájuk kiürült azért csak énekeltek
Szalagosan lobogtak a felhők
Sodrottszirmú sárga kikericscek hajladoztak a fűszálak között
Kanyarodott az út

Ők csak mentek födetlen fejjel a szélben
Födetlen fejjel július lángjaiban
Botjukra tűzték a tarisznyát csillaggömb ült a botjuk végén
Mezítláb mentek a homokban folyamok homokján csillogott a kvarc

Elhagyták a várost
Ahol házakat emeltek az emberek házakat ahol élni aludni lehet
Gránátvirágos játszótereket az autók néma suhanását egy havas decemberi napon
Nem ültek a vonatra még a szekér is elhagyta őket
Kiadóltak társaik ki hazament ki megházasodott
Ki meg csak ott maradt sebes lábbal az út porában
Eszelősen nézve a fogyatkozó menetelőket

S ők léptek előre mikor már nem is vitte őket a lábuk
Még énekeltek pedig már nem jött ki hang a torkukon
Még léptek előre egy távoli falu felé
Pedig az út is kicsúszott talpuk alól s a hideg ég
Szívükre lehajolt úgy folytatta éneküket

AZ ELFELEJTETT CENTRÁL KÁVÉHÁZ

Írta Bohuniczky Szefi

Nemrégiben fiatal írók között emlegettem a Centrál kávéházat és úgy hallgatták, mintha messzi vidékről meséltem volna nekik. Az egyik megkérdezte: — Hol volt a Centrál kávéház? — Megdöböntem. Az ember azt, hogy ő maga kimegy a divatból és lassan elfelejtik, előbb-utóbb megszokja, de hogy nyomtalanul eltűnhetnek életének kedves színhelyei, azt már rosszul esik elhinni. Emlékezéseimmel most azért megyek vissza a Centrál kávéházba, hogy szeretetemmel újra életre keltssem, mert 1919 után sok időt töltöttünk az egyik tükörelablak közelében. Itt szerettünk bele a város eperszínű alkonyába, itt ismerkedtünk az élet mellékesnek látszó kedvességeivel, s míg átolvadt idegeinkbe, dallamokat kaptunk, és ha ezek visszarezdülnek, mindmáig az eltűnt ifjúságot hallgatom. A tükörelablakból láttuk az egész Ferenciek terét, és ha a lámpák gyulladozni kezdtek, az alkony bágyadt színei között egyszerre olyanra vált, mint egy régi történethez kapcsolt miniatűr. A Centrál kávéház az Egyetem utca és Irányi utca sarkán állt, és ha forgóajtaja belökött a kellemes meleg helyiségbe, nyomban az írók páholyával találkoztunk. Az egyik fal melletti páholy volt ez, föléje „Zuboly” (Bányai Elemér) emléktábláját helyezte a baráti kegyelet.

Akik akkor, a háborút követő években beszoktunk a Centrálba, többet egészen nem váltunk el tőle. Atmoszféráját más hely nem pótolhatta. Közeliében volt a Belvárosi kávéház, de a két hely élete és látogatói úgy viszonyultak egymáshoz, mint egy porosz város és Nápoly tája. A Belvárosiba pénzszagot hoztak, a Centrálba szellemi kíváncsiságot. Így lett az egyik paradés, a másik szerény és nagyvonalú.

A Centrál mindennapi olvasást és beszélgetést szolgált, s amint elhelyezkedtünk füstös melegében, már egy nagy család gyermekei voltunk. Hála ezért két derék főurunknak is: Ernő bácsinak és Gusztinak! Így hívták két kedves, mindig készséges és a vendégek ügyes-bajos dolgait szeretettel figyelő pincé-
rünket. Ernő bácsi annyit állt az írók asztala mögött, hogy az idegen törzs-
tagnak gondolhatta. És Gusztival együtt hozzájárultak, hogy aki egyszer bele-
kóstolt a Centrál uzsonnakávéjába, ne kívánczozék máshová.

Bennünket Szabó Dezső szoktatott a Centrálba. Ha aktatáskával, vagy irat-
csomóval sietett át valaki a kávéházon, Szabó Dezső azonnal csúfolódott: — Ez
is valami szemétnak a szerkesztője! — Ha pedig sápadt, haragos tekintetű
sovány fiatalokat látott, elkülönülő nevetéssel jegyezte meg: — Csodálatos egy
fajta ez! Látszik, hogy éheznek. Mégse hagyják abba! A világ piacán előbb
pusztul ki a búza meg a krumpli, mint az író. Ezek akkor is lesznek, ha a föld
már minden egyébre szikkadtá válik!

Szabó Dezsőtől tudtuk meg azt is, kik találkoznak naponta az úgynevezett
„Nyugat”-asztalánál.

Minden délután átment a kávéházon oldalt hajtott nyakkal, arcélén szelid
szomorúsággal és szerényen, mint egy szerzetes, Tóth Árpád.

— Úgy látom, már nem viszi soká, pedig kicsoda tehetség! A légszebb
elégiákat írja és a szerkesztőség bűzében köpködi a tüdejét. Magyar sors! —
nézett utána Szabó Dezső.

Tóth Árpáddal majdnem egyszerre érkezett Nagy Zoltán. Vidékiek termé-
szetességgel közeledett asztalhoz, szó nélkül foglalt helyet és elkezdett hallgat-
ni. Csak hűséges, okos szemei váltak egyre beszédesebbé mongol arcában. Ő
volt az asztaltársaság legcsöndesebb tagja. Mikor később mi is közéjük ke-
rültünk, tapasztalhattuk, hogy Nagy Zoltán csak akkor szólal meg, ha valaki

tanácsot, vagy segítő szót vár tőle. Ilyenkor készségesen válaszolt, de szerénységét akkor is megőrizte.

Beteges fáradtságát gyors mozgásba rejtette és tanár létére diák-vidámsággal érkezett minden délután Király György. Akik nem ismerték, azok is láthatták, hogy nagybeteg. Elfogyott tüdeje alatt az egyik mellkasa behorpadt, a válla lejjebb csúszott, de barna szeméből kíváncsi melegség áradt.

Mikes Lajos mindig úgy érkezett meg, mintha ravasz furrangjaival ő lenne a világ legügyesebb üzletembere, de mindenki tudta, hogy az egész társaságban a legnaivabb, a leglágább és talán a legjobb ember.

— Nézzék Zsigát — súgta egy délután Szabó Dezső. Ekkor láttam először Móricz Zsigmondot. Senki soha nem vésődött olyan tisztán emlékezetembe, mint ő. Világos barna ruhában volt, minden tökéletesen rendes volt rajta, de különösen meglepett feltűnő tisztaságával. Többszöri találkozás után jöttem rá, hogy apró szemének fénye és arcbőrének makulátlansága árasztja ezt a tisztaságot. Kényelmes nyugodtsággal jött a ruhatárból, nem nézett szét, nem látta, hogy kíváncsi emberek fordulnak feléje. Természetes egyszerűségével emelkedett az emberek fölé. Mellette mindenki úgy hatott, mintha egy kicsit játszaná az életet.

Néztem Móricz Zsigmondot. Elhelyezkedett és közönyös maradt. Aztán valaki beszélni kezdett, és ekkor egész testével megfordult, szeme kinyílt, láthatólag figyelt. Később, mikor már ismertem, tudtam, hogy az embereket akkor kezdi látni, ha a beszélgetéseiket hallgatja. Amit szemével látott, akkor hitte el, ha a füle is igazolta. Ezért kellett neki annyira az emberi beszéd. Ő volt az egyetlen ember, akit soha nem láttam csacsogásainkkal szemben türelmetlennek.

Kávét rendelt, s mert a beszélő szomszéd elhallgatott, közönyösen nézte csészéjét, kiitta kávéját és szivart vett elő. Lassú mozdulatokkal, kedv nélkül gyujtott rá. Később egyszer azt mondta nekem, miközben szivart vett elő a zsebéből: — Rágyujtok, pedig nem tudom, mért teszem, és nem is kell, nincs benne semmi jó, de az ember sok egyebet vállal, amihez nincs semmi kedve. — Úgy ült akkor a Centrálban barátai között is, mintha azt mondaná nekik: — Itt vagyok köztetek, látlak benneteket, hallgatom beszélgetéseiteket, de igazán nem tudom, mért kell éppen ezt tennem.

Később is sokszor láttam így: mintha valamit kóstolgatni kezdene, pedig előre tudja, hogy ezek az ízek feleslegesek számára. De aztán, ha valaki beszélni kezdett, nyomban letette az égő szivart, kicsire húzott szeme fénylett, és aprókat nevetett. Aztán intett Ernő bácsinak, fizetett, fölkelt, s míg a kijárat felé ment, leengedte szemháját.

Jóval később, minél többször találkoztunk, annál biztosabban tudtam, hogy látszólagos közönyével és lecsukott szemhéjával gazdagon áradó vízióit őrzi magában.

Szabó Dezső csúfolódva és mégis hódolattal nézett utána: — Zsiga olyan mint egy asztalos, csak a collstok hiányzik a zsebéből, s mégis, ha megjelenik, betölti a helyet, és akármennyien vagyunk együtt, kinó közülünk. Ez a lángeleme!

Két öregre érkezett mindig együtt. Megálltak az ajtó előtt és szerényen nézték, van-e hely az írók asztalánál. Ha volt, ahogy öregesnek illik, finom bocsánatkérő mosollyal letelepedtek közénk. Az egyik Kaposi József volt, a Dante-kutató, a másik Divald Kornél műtörténész. Babits Mihálytól tudjuk, hogy mikor elkészült az *Isteni Szinjáték* fordításával, éjfélkor megtelefonálta Kaposinak, és az öregúr túlláradó örömeiben nem tudott felelni. Mert ebben a nagyon finom öregemberben a reneszánsz láza és a tizenkilencedik század romantikája szövődött össze. Meleg mosolya, bársonyos hangja úgy hatott, mint preklasszikus zene gordonkán. Nem akart okos lenni és soha nem fontoskodott.

Azóta se láttam férfiarcot, akin az emlékezés aszubora annyi édességet hagyott volna. Mindig úgy érkezett a Centrálba, mintha puha fekete kabátjába a múlt századok finom érzelmességeit göngyölté volna be. Pedig a szíve már akkor beteg volt, ő is tudta, de a szerény ember alázatával hallgatott, és csak élet-szeretetét vitte barátai közé.

Divald Kornél Kaposi József ellentéte volt. Mint süket ember, bezárkózva hallgatott és csak fényes, tiszta szemével beszélt. Sokáig el tudott nézni egy arcot, mintha közben lapokat olvasgatna és emlékezetében regényes történeteket szedne össze. Egy ilyen hosszú, beszédes nézése után azt mondta nekem: — Láttam magát Eperjesen a polgáristák között, leeresztett szőke copfjában masni volt. — Elcsodálkoztam, mert polgárista koromban csakugyan majdnem minden délután elsétáltunk a Divald fotografus háza előtt. Mikor Divald Kornél látta csodálkozóamat, csöndesen nevetett magában, mert az öregúrnak csodálatos memóriája volt, és úgy látszott, tehetségének ezek a ritka bravurjai őt magát is mulattatták.

Még egy öregúr jelentkezett időnként a „Nyugat” asztalánál. Dús, ősz hajával, germánacsontozatú arcának szoborszerűségével azonnal érdeklődést keltett maga iránt.

— Heinrich Gusztáv, az öreg olló — csúfolta Szabó Dezső. Senki olyan ügyesen nem vagdal mások műveiből és senki annyi tehetséggel nem ülteti át a sajátjába, mint ez az öreg sváb!

Egy délután izgatott lett Szabó Dezső: — Nézzék, Babits Mihály hozza a menyasszonyát! Hát Szabó Lőrinc igazat mondott nekem!

Babits Mihály szőke lánnyal lépett a kávéházba. Miközben az írók asztalához közeledtek, komolysága szemérmes mosollyá változott. Mintha boldog lenne, de szégyenli, hogy ezt meg kell másokkal osztani. Menyasszonya, Tanner Ilonka világos, feltűnő télikabátjában nyugtalan ritmussal szökdécselt mellette. Nem találtuk szépnek. Beteges, sápadt arcából két szín villant elő: festett szája és röpködve fénylő kék szeme. Nyugtalan volt, folyton nevetett. Úgy hatott ránk, hogy nemcsak a testében és nevetésében, de kócosan lebegő szőke hajában is tánc üteme játszik. Később megtudtam, hogy az írókra nem tett jó hatást. Nem tetszett nekik, hogy Babits Mihály szerény csendessége mellett azonnal a saját hangjára talált. Babits Mihályt akkor még személyesen nem ismertem, de egy előadásán és utcán többször is láttam. Volt egy szokása, amit másnál soha nem vettem észre: ha az utcán ment és maga elé nézett, látszott rajta, nem vesz észre senkit és semmit, a nyakát időnként mégis úgy rángatta, mintha valakivel beszélgetett volna. Ha fölnézett és idegen tekintettel találkozott, megrázkódott és akár egy szarvas, ha erdejében idegent vél, megriadt. Gyönyörű szeme volt, tiszta, vad és visszariadtságában is bocsánatkérő. Ha Babits Mihály tekintetével találkoztam, mindig önkénytelenül részvétet töltött el.

Már 1919-ben meghallgattam egy előadását. Az egyetemen tartotta a szociális tanfolyamon résztvevő tanárok részére. Közöttük volt az uram is, és levélben közölte velem, hogy Babits Mihály mikor fog előadást tartani. Nyomban csomagoltam és utaztam Pestre. A verseit ismertem már és úgy ragaszkodtam hozzájuk, mint amit nem csak élveztem, de tudom, hogy nevelőm és csiszolóim is. Mikor az uram tanárbarátai megtudták, hogy egyenesen Babits Mihály előadására jöttem Pestre, kinevettek és a lapos emberek banalitásaival ugrattak: — Persze azt hiszi, Babits gyönyörű ember és kiváló szónok, no majd figyeljük magát, ha meglátja! — Láttam felkészültek, hogy családásomon jól mulathassanak. — Mikor Babits Mihály megjelent a katedrán, és félszegen, hallgatva meredt a levegőbe, közelemben a tanárok kuncogni kezdtek. Rám rendkívüli hatást tett. Gyűrött ruhájában nem a testét láttam, hanem vonzó magányosságát és sötét fényben lobogó szemében a hit és magatartás oly kemény szilárdságát, hogy míg előadására figyeltem, egyre erősebben éreztem,

egy aszkéta vad láza ragad magával. Tolsztojról beszélt, különösen sokat Kare-
nina Annáról. Előadása kezdetén nyugtalan volt és mintha csuklana, a nyakát
rángatta. Aztán tekintete átszaladt a termen és egyszerre megenyhült. Talált
magának egy arcot, akivel most már előadása alatt összekapcsolódhatott és
azután úgy beszélt, mintha szavainak zenéjét egyetlen embernek adná át. Ha
megfeledezett és tekintetét emelte, rögtön bozótba tévedt, riadt lett, és szem-
me tisztán, de bizalmatlanul röpködött. Ilyenkor belezavardott Tolsztoj elem-
zésébe. Aztán megkereste, akihez beszélni tudott, és felszökellő lázzal kiabál-
ni kezdett. Előadása közben sok hangárnyalatát ismertük meg: üvöltő zenét,
szorongó dadogást, a hitvallók lármáját és a megütött gyermekek csendes fé-
lelmét. És ami különösen vonzóvá tette, tökéletes póztalansága volt. Mert sok-
féle arcában, temérdek hangárnyalatában mindig a pillanat teljes idegekkel
áélt feszültsége rezgett.

— Nézzék, most jön Schöpflin! — mondta egyszer csúfondárosan Szabó
Dezső. — Hát nem olyan, mint egy ostoba szerelemből kvietált bakatiszt? Az
egyenes hátára, merev vállaira csak rá kellene húzni egy osztrák alezredes ru-
háját és hamisítatlanul látnánk benne az egész közös hadsereget! Régóta fi-
gyelem, mindig úgy érkezik a Centribe, mintha valami nagy boldogság várná
itt.

Valóban, a Centrál levegőjét mindannyian szerettük, de úgy, mint Schöpflin,
talán senki. Számára a Centrál többet jelentett kávézásnál, újságolvasás-
nál, még a hírek szomjasságánál is többet: emberi közösséget, barátságra szom-
jas fölolvadást. Már mikor az üvegajtó besodorta, bajuszágai fiatalító mosoly-
ra mozdultak; szétnézett, ismerősöket keresett és talált is mindig. Mielőtt a
törzsasztalhoz ült, elállodogált néhány másik asztal mellett is, mert úgyszól-
ván az egész kávéházat ismerte. A Franklin Társulat közel volt a Centrálhoz,
és oda nem csak írók, de tudósok és tankönyvekkel bibelődő tanárok is ellátó-
gattak, és ezek oszonnakávéikat rendszeren a Centrálban fogyasztották el.
Schöpflin mindenkit és mindent meghallgatott. Mondhattak neki akármit, unal-
mát nem árulta el, úgy tett, mintha szórakoztatnák, de aztán a barátai között
nevetett: — Otthon az ember el se képzei, mennyi ostoba ember lézeng a
világon. Dehát úglátszik ezek is kellenek! Olyanok, mint klasszikus művek
között a detektívregények. — Megjegyzéseit visszafojtott nevetéssel tette, és
arca ilyenkor macskásabb lett, de akik ismertük, tudtuk mind, hogy ő a világ
legártatlanabb ravasz embere. Szürkén és unalmasan beszélgetett s végül
mondanivalói mégis mindig érdekessé váltak. Bármiről beszélt, mindig lappan-
gott humor benne. Kitörő nagyokat ritkán nevetett, de annál többet mosoly-
gott. Ez a tulajdonsága járult hozzá, hogy kivétel nélkül mindenki szerette.

Lassan annyit ült az asztalunknál, hogy a „Nyugat”-asztala féltékenykedni
kezdett és egy délután Király György átjött hozzánk, leült közénk s teketória
nélkül előadta, kapcsolódjunk mi is az ő asztalukhoz. Így történt, hogy az asztal
tagjai közül párat hamarosan barátaink közé számíthattunk.

A „Nyugat”-asztalnál született meg és itt is szerkesztődött a „Független
Szemle”. Erről a folyóiratról a mai fiatalok már alig tudnak valamit. Pedig
akkor kellett, hogy legyen. Borsót és csípős paprikát jelentett az enyhe fűsze-
rek között. Czako Ambró szerkesztette és munkatársai között volt: Király
György, Turóczy-Trostler, Benedek Marcell, Supka Géza, és itt helyezte el
Bécsből küldött cikkeit Jászy Oszkár is álneven. Ide írtak még mindazok, akik
az eltűnt igazság és megtépázott szellem feletti keserűségüknek hangot akar-
tak adni. Ha ezt akkor teljes nyíltsággal nem is tehették, mégis becsúszatták
írásaik közé a napi események mulatságos torzságait. Színes, érdekes, bátor
lap volt. Kicsit ugyan tanáros, hiszen állásukat vesztett tanárirók elégedetlen-
ségéből született meg. Pár évi küzdelem után egyre bátrabb lett, míg végül

bátorságával megásta a sírját. Betiltották; szerkesztője külföldre menekült. Első könyvbírálataim itt láttak napvilágot, és novellát is hozott tőlem.

A „Független Szemle” indulása után Király György úgyszólván minden írását ide adta. Tiszta igazságra szomjazó tekintete mindenre fölfigyelt, és szellemének finom átütő erejével meg merte írni, amit mások mondani sem mertek. Pedig nagybeteg volt, de fiatalos kedvével ezt elfeledtette és tiszta, könyörtelenül becsületes szemei elrejtették, amit tudunk már mind: hogy napjai meg vannak számlálva. Erről egyszerűen nem vett tudomást. Gyors mozgással érkezett az asztalhoz és lehetőleg azonnal vitába kapcsolódott. Mind tudtuk, hogy mérhetetlen önfegyellemmel végzi napi robotját. Állásától megfosztva fordításokkal és cikkek írásával biztosította megélhetését, hogy haláláig hű maradhasson önmagához. Harag és vádaskodások helyett bátor munkával szolgálta eszményeit. De ezt elvárta másoktól is. A gyávaság azonnal indulatba hozta. Emlékszem egy kitörésére: — Újabban álneveket látok a Szemle cikkei alatt, mért teszitek ezt? — fordult a szerkesztőhöz, és mikor megtudta, hogy óvatos elővigyázatból cserélődtek ki a nevek, fölpattant: — Aki nem mer helyállni azért, amit írt, ne írjon! Ha ezt a Szemle nem szünteti meg, az óvatosok közé nem adom oda a nevemet! — Csak ekkor az egyszer láttam Király Györgyöt haragosnak, fényes szemében makacs határozottság villogott. Kívánsága teljesedett. Hiszen tanulmányai nélkül egyszerre silányabb lett volna a Szemle. Végül mulatott a dolgon, hogy úgy megijedtek tőle.

Most, visszaemlékezéseim írása közben jövök rá, mi nemesítette meg és mi tartotta össze az irodalmi asztal vendégeit. Míg a Centrál falain kívül új divatú uszítások bomlasztották szét az életet és újszerű hősök feszelegtek, az irodalmi asztalnál az otrombaságot, az élet olcsó szerencsevadászait harag helyett a humor fegyverével intézték el.

— Van egy új költőnk, Aladár! — mondta Király György egy délután Schöpflinnek.

— Erre kíváncsi vagyok. Hogy hívják?

— Nagy Endre! Az este kiállt a függöny elé, elmondott egy versecskét, Pesten azonnal megtanulták és ma már legépelve adják kézzől-kézre. Kaptam én is belőle, felolvasom nektek!

*Volt egyszer egy ember:
Szakállá volt tenger,
Fölmászott a lóra,
Onnan meg a trónra,
És nem akar lemenni,
És nem akar lemenni.*

— Jó vers, képzelem megdicsérték érte Nagy Endrét — mosolygott Schöpflin.

— Megdicsérték! Reggel rendőrök vették körül a kabaréját, azonnal bezárták, a ma esti előadást már nem tartják meg.

— Gondolni lehetett! Búsul Nagy Endre?

— Dehogy búsul! Okos ember ő; tudja; ha a kabaré bukik, a költő él.

Ekkor a mindig komoly Horváth Henrik is elmosolyodott. Először és utoljára láttam akkor mosolyogni. Furesza komolysága volt Horváth Henriknek, másnál érthetetlen lett volna, de őt mindenki szerette. Pedig nem lehetett vele vitatkozni. Amiben hitt, azt makacsan védte. — Ady a legnagyobb költő — mondta valaki. — Petőfi! — szólt röviden Horváth.

— Majd hozok én nektek hamarosan egy élő nagyságot — szólt a vitába Mikes Lajos és néhány nap múlva megjelent Fodor Józseffel.

Mikes minden nap megjelent az asztalnál, rendesen ravasz arccal közlekedett, jelezve, hogy nagyszerű börtetippjei vannak. Voltak is, és sokaknál be

is váltak. Úgy tudom, Babits Mihályék esztergomi nyaralójuk alapját Mikes börzeti pippjeinek és Nagy Zoltán készséges segítségének köszönheték. Legalábbis akkor így beszéltek. Az én uram is meghallgatta Mikes tippjeit, de sajnos rossz napokon, mert míg másoknál szerencsét hoztak, nekünk elvitte maradék pénzecskenket. És mert a papirokat adósságok is terhelték, hogy az uram pénzhez jusson, hirtelen több dolgunktól meg kellett válnunk. Szép könyvtárunkat féltve őriztük, de most néhány értékes darabot kiemelt közülük az uram és házalt a könyvkereskedőknél. Megtudta ezt Mikes Lajos, és megjelent nálunk. Mert akkoriban könyvek vételével és eladásával is foglalkozott és úgy mutatta, nagyszerű üzleteket csinál. Aztán hamarosan megtudtuk: azért kellett neki az üzlet, hogy a Pesti Napló „Mikes-fiait” saját zsebéből fizethesse. Már több könyvünket kiválasztotta, amikor keresgélés közben meglátta, hogy teljes Kotzebue-nk van, lehetett vagy ötven kötet.

— Hogy jutottak ezekhez? — kérdezte.

— Egy ismerősünk még a Várban pénzt kért tőlünk kölcsön, nem tudta megadni, végül elküldte helyettük a Kotzebuekat.

— Mennyit adtak neki kölcsön?

Az uram megmondta. Mikes mosolygott, mintha mulatna rajtunk. S megint jó üzletembernek akart látszani.

— Hát akkor én megadom érte maguknak a dupláját!

Szabadkoztunk.

— Bízzák csak rám! Molnár Ferenc megbízott, ha valahol teljes Kotzebue-ra akadok, azonnal szerezzem meg, minden pénzt megad érte! Most majd örül neki!

Mikes rögtön fizetett. Ekkor azt mondja az uram neki: — Hát köszönöm magának szerkesztő úr, hogy a Kotzebuektól megszabadított bennünket.

— De ugy-e, a negyvenkét Goethejét és negyven kötet Schillerét nem adná ilyen szívesen?

— Hát nem, szerkesztő úr! De azért sajnos, ezeket is odaadnám.

— Okosan, van rá vevő!

Nyomban fizetett mindent. Óriási árat adott és úgy tett, mintha ő járt volna jól. Pedig tudtuk, csak megsajnálta bennünket. Nagyon jó ember volt, az a fajta, aki röstellte lágyágát és keménynek, szigorúnak igyekezett látszani. Nem véletlen, hogy Dickens volt a kedvenc írója, és azért tanult meg angolul, hogy gyermekei tökéletes fordításban olvashassák a Copperfield Dávidot. Dickens-regényből ugrott ki ő maga is. Lelkes volt, de komoly arcot vágott. Mindenkin segített, de közönyt mutatott. Sok adomának beillő epizód járt szájról-szájra róla, mert a hön szeretett „Mikes-fiúk” időnként alaposan becsapták. Egyik kedvence, aki később nekünk is barátunk lett, egyszer javíthatatlan gondolai folytán három elbeszéléssel jelentkezett nála: — Sok — mondta Mikes, de azért nyomban olvasásukhoz fogott. Szokása szerint mind a három elbeszélésnek csak az első oldalán futott végig, aztán bólintott: — Jók! — és kifizette mind a háromért saját zsebéből a honoráriumot. Az író sietve elszaladt. Mikesnek feltűnt a dolog. Elővette még egyszer a novellákat és hamarosan haragra lobbant, mert az első lapokat követő oldalak üresek voltak. Ekkor ő maga rohant kedvenc fia után és végül az altisztet szalasztotta, hogy csípje el az utcán. De a fiúnak nyoma veszett. Őt nap múlva aztán megjelent és elhozta magával megírva az üresen hagyott oldalakat. Mikes meg volt hatva: — Látja, hiába mondták nekem, hogy becsapott, tudtam, hogy maga a világ legbecsületesebb embere. Ugy-e jó volna megint egy kis pénz? Pedig nem kap!

Megvárta, míg a fiú az ajtóig ért, onnan visszahívta: — No jöjjön, kap valamit, de tudja, máskor nem kell tréfálni. — Kifizette mégegyszer mind a három elbeszélés teljes honoráriumát.

A „Nyugat-asztal”-nál hamarosan árván hagyta helyét Király György. Halála mély részvétet keltett. Nagy érdeme volt, hogy a kiadók figyelmét a haladó nyugati irodalom felé vitte és a háború utáni könyvek dús szemete közé behozta a nemes irodalmat. Bátor magatartása, emberi tisztasága, írói képessége magasra növelte. Tanári állását a tanácsköztársaság bukása után elvesztette. Ha beszélni kezdett, a nagy tudású, lelkiismeretes magyar tanár szólt, Babits Mihály méltán mondhatta sírjánál: — Isten veled, Király György tanár úr!

Király György halála alkalmával megnépesedett az írók asztala. Sokan jöttek megbeszélésre, mert nem csak a Független Szemle, de a Nyugat is több nekrológot készült leadni róla. Ekkor ismertem meg Osváth Ernőt. Füst Milán társaságában érkezett a Centrálba. Füst Milán velem szemben helyezkedett el, finom volt és választékos, de ugyanakkor idegen. Nem illett az összeszokott társaságba. De talán nem illett ő sehova se. Ideges nyugtalanságával úgy hatott rám, mintha írásainak és képzeletének ő maga lenne egyetlen regényhőse. Tartásában, öltözetében, de még mosolyában is annyi igény volt, annyi puritánság és regényesség, mintha rámában élne, és a köznapok eseményei pelyhoszlányokkal sem érinthetik. Noteszt vett elő és felém nyujtotta: — Írjon bele valamit — mondta.

— Mit írjak?

— Akármit! Új regénybe kezdek és babonás vagyok.

Nem emlékszem rá, hogy Füst Milán noteszébe írtam-e valamit, arra sem emlékszem, hogy azután beszélgettünk-e egymással. De az arca s az egész fiatal Füst Milán bevésődött emlékezetembe. Művészi félszégességét, vagy valódi tiszta művész idegességét és nagy magányosságát tartotta meg emlékezetem.

Osváth az első pillanatokban úgy hatott rám, mintha ezüstrámában egy aranyfényű kép nézne felém. Haja ezüst volt, arcbőre sápadt és mégis világitott, mintha fénypermet áradna körötte. Még fiatalos volt, szemében tiszta csillogás; de zajtalan lényében már régi zenék emlékét éreztük. Nyakig feketében olyan volt, mintha letűnt éveinek finom gyászát rejtjené.

Az asztalnál nagy tisztelettel fogadták. Féltség volt; sorra nézte az asztal vendégeit, mosolygott, szimatolt, úgy látszott kötelességét teljesíti és az asztal közelebről nem is érdekli. De ha valaki beszéd közben kilépett a közepességből, figyelme fölébredt, arcán izgalom volt és egész lényén érezni lehetett, amint elkapja és emlékezetébe szívja, ami számára érdekes lett.

Néhány hónap múlva véletlenül villamoson megint találkoztam vele. Megismert, mellém ült, kedves volt. — Érdekes kalapja van és jól áll magának, — mondta. Rendkívül zavarban voltam, nem tudtam szólni, úgy éreztem becsapom; kéziratokkal szeretnék hozzá menni és egyszer meg is teszem, most mégis úgy nevetek rá, mintha nem lenne semmi titkom.

— Miért olyan nyugtalan? — mondta és fűrkésző nyugalommal nézett arcomba. Alig vártam, hogy megálljon a villamos, elköszöntem, leugrottam. Egész idő alatt éreztem, hogy átlátott rajtam. Egyszerre minden írásomat nagyon rossznak gondoltam. Nem mertem volna velük jelentkezni előtte. Így ment sokáig. Mindig vártam, megtörténik a csoda, majd remeket írok és bátran szembenézek Osváth Ernővel. A csoda késett, és ez megsebezte fiatalúságomat. Hiába írtam én a Független Szemlébe, mégis szégyelltem, hogy gyáván üldögélek a beérkezett írók között, amikor nálamnál már fiatalabbak neveit emlegetik.

Akkor a Centrálban már új nyitány hangjait pengették, érdekes és máris egyéni művekre támaszkodó fiatalok jelentkeztek. Az idősebbek fölfigyeltek, és ha homlokba csapott fűrttel, lazán, de nagyon fiatalon átsétált a kávéházon egy magas ifjú, halkan mondták: — Szabó Lőrinc! A fiatal költő köszönt az öregebbeknek, de külön asztalt keresett magának. Aztán zivataros sebességgel hamarosan berobogott Erdélyi József; sovány volt, kiálló arccsontjain feszült

a bőr s vad mosolyában régi szobrok kifejezése állandósult. — Tisztahangú költő — mondták az írók asztalánál. Sokat vártak tőle. Mindig Schöpflin tudott meg mindent először, ő figyelte legmohóbban, terem-e újat az irodalom? — Lenne egy jó elbeszélő, de úgy hallottam beteg, és nagyon szegény. Aztán már családja van, és valahol kint vergődnek a periférián. Nálam még eddig nem jelentkezett, de olvastam már tőle. Jó hangja van, látja az alakjait, csak nagyon szigorú — mondta Schöpflin, és egy délután sápadt, haragosnak látszó gyermekarcú emberre mutatott: — Ez az! Kodolányi János!

Kodolányi mindig úgy sietett át a kávéházon, mintha árva fiú szigorú komolysággal a felnőttek gonosz szívtelenségét vádolná. Ezt a szigorú komolyságot évek múlva is ott láttam a tekintetében, pedig gyönyörűen tudott mosolyogni, de mosolya fájdítóbb volt, mint a szigorúsága.

Nemcsak írók, de nagy művészeink, tudósaink is szerették a Centrál füstjét. Sátorozó kényelmes sétálással, oldalán modelljával, a halálosan sápadt Zorkával itt keresett magának délutánoként asztalt Rippl-Rónai is. Láttuk Rudnay Gyulát, aztán a hosszúhajú fiatalok között Palasovszkyt. Hátul a kávéház másik végében kerek asztal körül az egyetem tudósai találkoztak. Évek múltán is, amikor budai lakásunkkal már távol kerültünk a Centráltól, és csak berándulásaink alkalmával látogattuk meg, mindig fölmelegített és megtöltött sajátos dallamával. Ma már tudom, mindennek van muzsikája. A leglaposabb dolog is kopog nekünk valamit. A kávéház emléke fiatalságom zenéjét zsongja. Őszinte barátokat kaptunk itt, ezek közül Schöpflin Aladárt tartottuk meg legtovább, az ő okossága és bölcsessége vitt előre bennünket és sokszor begyógyította életünknek nehéz szakadékeit.

VILÁGOK VÁRFOKÁN

*Világok várfokán
a fáradt fény dalol.
A boldogság talán
ott lakik valahol.*

*Az őr szeme tüzel,
két füle messze hall...
de távol és közel
minden a csöndbe hal.*

*A multak és jövők
találkozásakor
én is idejövök,
hol lelkek mustja forr.*

*Én is ide jövök,
— világok vándora —
mert itt semmi se köt
s vissza se hoz soha.*

Komjáthy Győző

ÁLL A TENGER

*Elcseréltem
— milyen régen
arcodat,
csendes égen
lesem épen
árnyadat —
sose tudtam
hol indultam
partjain
s szárnyahulltan
hova hulltam —
mos a hullám
s tépi túlman
partjaim...*

Komjáthy Győző

BITTEI LAJOS VERSEI

HALÁSZDAL

*Uram, teli van e tó
nagy hallal kis hallal
pikkelyükre ragyogó
jelet ír a hajnal*

*pici rózsaszín jelet
uszonyuk mentében
erről rájuk ismerék
mind az én testvérem*

*szél borzolja a vizet
dér lepi a partját
hadd fogjak ki vagy tized
tiz apró halacskát*

*hálóm sűrűre kötöm
s köré súlyos ólmot
mert botostól gyűlölöm
én a sebző horgot*

*halász vagyok nem vadász
s nyomban semmivé lesz
asztalomon a kalász
ha az ujjam véres*

HARANGLÁB A KÖDBEN

*minden vonal szertefut
nincs zenit és nincsen út
kibújt a földből a kút
s üresen tátong a lyuk*

*szertegurult mind a pont
a nadír is elosont
mint radír ha rajzra ront
csak papír van s mit se mond*

*se pontod se vonalad
se társad se jómagad
se főkötő se kalap
mi veszett el mi marad*

*mit keresel mit találsz
balga agyad magyaráz
fordulj hátra ott a ház
hazavezet a csapás*

*harangzúgást hoz a szél
szívedben már zeng a dél
a harangláb útra kél
elébed jön és elér*

DAL A SZÉNATOMRÓL

*és szólt egyszer egy szénatom
hidrogént ölel négy karom*

*okszigént foszfort nitrogént
klórt jódot vasat s némi ként*

*s aszerint miből és mikor
vagyok fehérje zsír cukor*

*piros tüdő szív sárga háj
szürke agyvelő barna máj*

*pókhálós idegek erek
nélkülem nincsen szervezet*

*nincsen élet és nincs halál
vagyok az arc a csók a száj*

*a kéz a kín s a pihegés
illat íz és az izlelés*

*szerelmes ifjú szende szűz
a vadvirág a vér a tűz*

*a dobhártya a gégehang
bogár elefánt és galamb*

*s velem szemlélsz csak kék eget
hogy elveszett az édened*

*hogy urad lettem óriás
atomtömeg fekete gyász*

*hogy agyban és iron hegyén
versed én írom én a szén*

Az ember keresi a boldogságot, s elszomorodik, mikor egy szép őszi napon elhanyagolt falun rázza végig a hintó, s nem gondol arra, hogy akik fölnéznek rá, őt képzelik a falu legegédettebb emberének. Elfelejtí, hogy sohasem ült még hintóban, s nem volt egy olyan ember fiának házitanítója, aki egy személyben fűszeres, kocsmáros és hentes; hogy negyven pengőt és teljes ellátást kap azért, mert az apa előtt megcsillogtatja, ha ő tanítja, a fiából könnyen lehet patikus.

Igaz, hogy szobájának ablaka szűk gazdasági udvarra néz, s minden héten része van disznósivításban, pörkölt borszagban, széthurcolt belekben, szóval mindenben, ami elveheti étvágyát, dehát a boldogságot is átértékeli. Úgy találja, a boldogság abban van, hogy éjjel nem ég rá a ház, nyugodtan fekdühet, alhat nyolcig, nem kell esőben járnia, tíz kilométerre a falutól, zseblámpa nélkül.

A szerelem már nem is olyan fontos. De ha valakinek azt írták az égiek, hogy mindenütt keresse az újat, az újabbat és a legújabbat, s abból a furcsa okból, hogy találja meg már végre az állandót, hűségeset és tökéleteset, akkor számbaveszi a lehetséges esetek számát s látja, hogy csak egyetlen lányra eshet választása, mert a többi vagy jegyes vagy vénlány.

Már lehullott az első őszi eső, mint függöny, mely a nyár végét jelzi, de még tiszták voltak a vasárnap délelőtök, s a dombot, rajta a templomot megragyogtatták a verőfényben, összejátszva a fákkal és az éggel.

Ez volt az egyetlen alkalom, mikor Jancsi láthatta a kántorék Juliskáját. Mikor aztán már egészen közelről nézhette volna, a lány érdekesebbnek találta egy fa törzsét, s fejét elfordítva, azt nézte, hogyan futkároznak rajta a hangyák. Jancsi pedig bámulhatta a kántorlak csukódó kiskapuját, melynek lécei vékony csíkokra szeletelték Juliska alakját, hogy csak így, szeletekben élvezhesse a sóvárgó szerelmet, egy kis őszi napfényvel bevonva, nehogy megártson.

— Tenni kéne valamit — elmélkedett otthon, s búsan nézegette képmását a tükörben, mintha attól tartana, észreveszik rajta, hogy egy titkos társaság tagja, a szomorúak szövetségéé, s kitessékelnék szemükkel, jókedvükkel, jólétükkel és elégedettségükkel.

Egy vasárnap délelőtt aztán, hivatalos látogatás idején, miséről jövet egyenesen a kántorék háza felé tartott, lehajtott fővel, mintha a templomban sugallatot kapott volna, hogy menjen a kántorékhoz. Negyedóra múlva olyan magasra tartott orral jött ki, mintha Juliska játékból felpöckölte volna az orra hegyét. Minden kőbe belerúgott. Elfelejtette, hogy a földön jár. Hát persze, mikor a kántorné így búcsúzott tőle:

— Ha nincs jobb dolga, jőjön fel délután!

Egy pillanatig elgondolkozott, van-e valami dolga délután? Nem, a mézszárszék zárva, disznóölést nem nézhet; a fűszerüzlet is zárva; a kocsmában viszont végignézhetné, hogyan mulat a falu összes cigánya a primás nevenapján. Hátra van még egy lehetőség: végigsétálni a Fő úton, s új haragosokat szerezni azáltal, hogy nem köszön mindenkinek, vagy ellenségévé tenni a főjegyzőt, mivel köszön a patikusnénak.

Juliska viszont virult, ápolgatta körmeit a falu sok benőtt, gyászoló körme helyett, s kiolvasta szeméből, hogy vár rá, mint élete nagy ajándékára: egy vadonatúj pesti fiúra, akit nemrég szállítottak, dobozban, csak kalapja gyűrődött meg egy kisé.

De mikor felment, nem várta senki. Annyira nem, hogy a vörösképi cseleklány egy elfüggönyözött szobába vezette, felengedte a redőnyt, s vörös képe helyett ott hagyta neki a napot, mely betűzött az ablakon.

Négy óra lehetett, de a négy óraütés elmaradt, mert a toronyban nem volt óra. Pedig minden ezt látszott várni: a szokatlan erős napsütés, a gyér felhőzet, a tiszta levegő, mintha a természet sem akart volna egykönnyen hinni ebben a ragyogó őszi délutánban.

Már a nap váratlan lángolása is eszébe juttathatta volna, hogy korán érkezett. Ő azonban odament az ablakhoz, kinézett rajta, s elcsodálkozott, milyen kilátás nyílik innen a falura. A házak úgy feküdtek a kis völgyben, mint összerázott játékok a ponyvában, nagyvásárkor; a kecskéket kikötötték a kertek végébe, talán azért, hogy a káposztákra vigyázzanak; a szőlők hegyes karóikkal olyanok voltak, mint szeges kínzóasztalok, melyekre majd a napot fektetik. Szemközt a parókia ablakából a falu papja nézett rá, s várta, hogy köszönjön. Jancsi hunyorgott a napban, a terebélyes plébánost a házvezetőnőnek nézte, s nem köszönt.

Így állt vagy félóráig, s nem tudta nevének nevezni örömét. Elérezékenyülten gondolt erre a meleg polgári otthonra, melynek most végre vendége lett, s bocsánatot szeretett volna kérni a bútoroktól, hogy elfogta előlük a világosságot, mint ahogy örömükben kishíján megkövetjük haragosunkat is, ha reménytelen perünk váratlan javunkra fordul.

Az ő pere egy héttel ezelőtt, sőt még ma reggel is olyan reménytelenül állt, hogy mikor reggel törülközőtt, a szomorúságtól majdnem elsírta magát. Most pedig mintha már meg is nyerte volna. Olyan gyerekesen bízott sikerében, hogy belefájdult az állkapcsa.

— No de ilyet! — tűnődött, míg állát tapogatta. — Ilyen szerelmes még nem voltam.

Kinyílt az ajtó, s belépett Juliska. Friss volt, ápolt, de Jancsinak az volt az érzése, hogy nem ő az első, akinek ez feltűnik. Ez az üdeség mintha egy előbbi üdeségből táplálkoznék, mely eddig jól bevált, s ápoltsága is több volt, mint figyelem Jancsi iránt, — figyelem volt egy csapat fiú iránt, akiknek távolból is tetszeni akart.

Jancsi maga mögött érezte ezeket a fiatalembereket, s ez az érzés nem volt rosszabb, mintha levegőnek nézik az embert, vagy üvegnek.

— Isten hozta, kedves . . .

— Jancsi — segítette ki a házitanító, olyan hangon, mint az ápoló, aki jelenti az orvosnak, hogy a 37-es meghalt, de nem tüdővészben, amire számítottak, hanem szívbénulásban. Ő sem merte elképzelni, hogy ez a hosszúnak ígérkező szerelem ily roppal végetérjen, s ne úgy, ahogy várta: szemrehányások, bocsánatkérések és szakítások fonalaival tarkítva, hogy aztán végül, mikor az utolsó fonalat is elvágják, gyönyörű szőnyeg váljék belőle, mely a nagy, a halhatatlan szerelmet ábrázolja.

Ehelyett, Juliska alighogy belépett, mosolygós közönyével — tulajdonképpen figyelem volt a távollevő fiúk iránt — egy szempillantás alatt megmérgezte a levegőt, melyben Jancsi szerelme élt, lélegzett és növekedett.

Juliska így szólt:

— Sajnos, amíg anyuska el nem készül, csak én szórakoztathatom.

Elővette emlékkönyvét, az ablakhoz lépett és kinyitotta.

— Nézze, ezt apus írta, de már régen; ezt meg egy jogász ismerősöm; ez az unokabátyámé, ezt a rózsát meg egy kis zászlós rajzolta. Ugye szép! Maga tud rajzolni? . . .

Míg Juliska emlékeiről beszélt, elrövedezve, Jancsi előtt ajtók nyíltak és ablakok, zöld tájakra, csillogó patakpartokra, melyeken sosem járt még. Mind-egyiken egy fiatalember állt, vagy ült, fehér nadrágban, napszemüveggel szemén, hogy ne lehessen meglátni benne, mennyire szereti Juliskát; egyik kezükben horgászbotot vagy gyeplőt, a másik Juliska hajával, kezével, ruhája dí-

szítésével játszik. Fiatalemberek hosszú sorban, s valamennyi arra vár, hogy eljőjön a tavasz, s teletömjék a kántorék vázáit orgonával, úgyhogy még a kancsóba és poharakba is jut. Különösen Juliska unokabátyjára volt féltékeny, mert tudta, hogy a fiatal lányokra milyen végzetes hatással lehet az unokabátyjuk, akitől rokoni alapon minden lány az első csókot kapja.

A nyitott ablaknál álltak, a fehér párkányra tették az emlékkönyvet és föléje hajoltak. Kinn egy most született kis szél, korát meghazudtolva, felkapott egy marék levegőt, és Jancsi arcába vágta mindazzal a porral, levéltörmelekekkel és apró bogárral együtt, amit ősszel a levegőben találni lehet.

Jancsi bal szeme iziben megtelt porral, tűzbe borult, égni kezdett. Néhány könnycsepp odaszaladt, hogy a tüzet eloltsa.

Juliska semmit sem látott, tovább magyarázott:

— Ezt a hadnagyot Almádin ismertem meg, egy gyönyörű hetet töltöttünk ott...

Ekkor két kintől megroskadt könnycsepp pottyant a lapra, pont a hadnagy nevére, erre az tüstént két tintás csillaggá változott, — akár ott helyben föl lehetett volna varrni a gallérijára.

Juliska fölneézett:

— Nini, maga sír!

— A csudát! — mondta bosszúsán Jancsi. — Bogár ment a szemembe.

— Bogár, hol itt a bogár? — kötekedett Juliska, s ellenkezést nem tűrő hangon kijelentette: — Maga sír, ne is tagadja, maga sír.

— Mondom, hogy...

De Juliska már pödörte zsebkendője csücskét:

— Hol az a bogár? Ne mozduljon, kiveszem!

Rátámadt a vörös szemre, mintha ki akarná szűrni. Olyan mélyen, olyan gyengéden nézett bele, igaz, hogy csak a bal szemébe, hogy Jancsi ijedtében azon tűnődött, hogyan rejtse el azokat az új könnyeket, melyek már mélyebbről jöttek, s váratlanul a jobb szemét is ellepték.

Elérzékenyült, és szomorúsággal gondolt arra, hogy ez a gyengédség és harci kedv már sosem lehet az övé, mert most sem neki szól, hanem egy magányos, könnyező szemgolyónak. Juliska úgy tudta ajka szélén zsebkendője csücskét nyálazni, s üldözés közben úgy tolt ki nyelve hegyét, hogy ebből semmi többre nem lehetett következtetni. Jancsi személye olyan lényegtelennek és távolinak tetszett, mintha egy tükörtojásból igyekeznék kiszedni a tojáshéjat.

Hogy mitől válhatott volna ez a gyengédség általánossá, s terjedt volna át az egész Jancsira, azt nehéz lett volna megmondani. Időjárás kellett volna hozzá, éghajlat, talán egy téli szoba melege — a szívek közös hőmérséklete. Vagy nyár kellett volna, tájak, melyek közös érzéseket ébresztenek. Talán... ha Juliska nemcsak a bal, hanem jobb szemébe is így nézne, igen, — ha egyszerre nézne így mind a két szemébe.

— Kedves Juliska — mondta Jancsi, mint a tetszhalott, aki újra hallhatja saját hangját —, megkérhetem, hogy nézzen így a jobb szemembe is? Csak egy percig...

— Ó, maga csaló — szörnyedt el Juliska. — És hogyan sajnáltatta magát! Ezt ni! — És ujjával megnyomta Jancsi orra hegyét.

Jancsinak egyszeriben úgy tűnt fel, hogy az érintés helyén különös áramlás indul, mint valami hajszálcsővön keresztül, melyen az érzések észrevétlen átszívódnak egyik szívből a másikba, s meg sem állnak addig, míg mindkettőjükben egy szinten nem lesznek.

S valóban, bár Juliska hátat fordított neki, kérni sem kellett, kisvártatva visszafordult, s hosszan, komolyan Jancsi szemébe nézett. Jancsi pedig látta, most indul el Juliska szemében a szeretet, hogy elfoglalja a szánalom helyét.

Összemosolyogtak.

— Olyan különös ez, nem? — mondta halkán Jancsi.

— Igen — lehelte Juliska. Tűnődött, s szemét egy kissé elfordította, hogy még jobban tűnődhessen.

Jancsinak torkára szaladt a nyál, köhögött.

Juliska, mint aki először találkozik egy érzéssel, s gyermekké válik előtte, bátortalanul megkérdezte:

— Ugye, mi most...?

— Igen — felelte Jancsi, s hangosat nyelt.

Juliska szemébe mélyedt, s megnyugodott: szemebogarában egyetlen nap-szemüveges férfit, egyetlen csillagos hadnagyot sem látott, — tiszta volt, kék, mint kinn az ég, s csak őt tükrözte most, senki mást.

A nap most bukott a templom mögé, egy cseppet bosszúsan, mert senki sem figyelt rá. A cselédleány behozta a csészéket. A szoba lágyabb lett, szürkébb, otthonosabb.

Öt óra sem volt még.

(1941)

APRÓ ÖRÖMÖK FELÉ

*A körtefaágon egy cica alszik,
vörös bundája fényes, rásüt a nap.
És kutyánk, mert a csaholást megunta,
békén hever a nyíló rügyek alatt.*

*Fejszémre támaszkodom, nézem őket.
A háttér: házak, fák s a falu tornya.
És mögöttük a domb háta sövényül.
Egy mérföld, s mintha száz lépésre volna.*

*Az égen darab felhők, mind fehérek.
Mintha egy nyáj ballagna ott, legelve.
Arcon legyint, hajamba túr a szellő.
Harmónika szól. — Mintha mese lenne.*

*Nézem a fákat. Rám nevet a nap.
Tág mellel szedem a könnyű levegőt.
Fejszém megvillan. És a konok tuskó
recsegve hasad szét a lábam előtt.*

Hegedűs László

Minél uralkodóbb szerepet visz társadalmi életünkben a tudomány, a technika és a tervszerűség, annál többoldalú és erősebb hangot kap az optimizmus, amely az emberi tehetségbe s nem az Istenben való reménybe veti horgonyát. Olyan tény ez, amely mellett nem mehet el közömbösen a keresztény gondolkodó. Mi több, egyik korszerű feladatunknak éppen azt kell felismernünk, hogy amikor tőlünk telően kivesszük részünket a földi jólét munkálásából, ugyanakkor épségben megtartsuk és érvényesüléshez segítsük azokat az értékeket is, amelyek hitünk szerint Istennel függenek össze.

Vallásunk azt tanítja, hogy az ember örök boldogságra van rendelve s ezt az örök boldogságot a halál után Isten közvetlen látása hozza meg számára. Tudjuk azonban, hogy sokan, nagyon sokan nem osztják ezt a meggyőződésünket, amely Krisztus ígéretéből táplálkozik. Megtévesztő csaléteknek, önámításnak vagy egyszerűen ostobaságnak tekintik mind a túlvilágot, mind az Istennel kapcsolatos reménykedést. Am minél többen vannak és lesznek körülöttünk azok, akik ilyenképpen vélekednek, annál elmélyültebben kell vizsgálnunk a saját felelősségünket is érte. Nem tagadhatjuk például — írja *Franz X. von Hornstein* fribourgi egyetemi tanár, az *Anima* szerkesztője —, hogy hitszónokaink és teológusaink zöme még a közelmúltban is meglehetősen egyoldalúsággal óvott a tudomány és a technika keltette „illúzióktól”. Vonakodtak rányitni szemüket a szédületes távlatokra, s ez súlyos tévedés volt, mert bízni a tudományban és a technikában, amelyre a jövő világa épül, sem nem vakmerőség, sem nem irányvesztés az ember részéről. Nem áll az, hogy még oly haladott életformák is kárára válhatnak a léleknek vagy lohaszthatnák benne Isten bírásának vágyát. Helytelen úton járnak tehát — mondja Hornstein — azok a még ma is jelentkező morális és aszkétikus frások, amelyek inkább a „rigorizmust”, mint az evangéliumot szolgáltatják meg, amikor a világ „megvetését” sugallják az olvasónak. Természetes, hogy minden e földön folytonos kritikára szorul, magától értetődik, hogy soha sem-

mit sem nyilváníthatunk eszményien tökéletesnek, az azonban, hogy emiatt most már pesszimisták legyünk, nem egyeztethető össze a kereszténységgel. Az élet és a mindenség katolikus szemléletét csakis a mérsékelt optimizmus jellemezheti. A bűn megsértette az emberi természetet, de nem rontotta meg teljesen, sőt éppen egyik indítás arra, hogy az anyagi tapasztalhatóságoknak fölébe emelkedjünk. S hogy valóban fölébe emelkedhessünk, ennek kelléke és feltétele az Istenhez fűződő remény.

Szükséges mindenesetre, hogy világosan tisztázzuk: mit jelent és miben nyilvánul meg ez a remény? Hornstein szerint jelenti a bizalmat abban, hogy szemtől-szembe meg fogjuk látni Istent, megnyilvánulni pedig egész lényünk olyan alakításában fog, amely képessé tesz majdan bennünket erre. A keresztény remény tehát lényegénél fogva lelki-szellemi javakra irányul, azokra az örömökre, amelyeket a Szentháromság életében való részvétel szerezhet számunkra. Ez az élet pedig — emeli ki Hornstein — a tevékeny, a hatékony szeretet. Így azután mindjárt megérthetjük azt is, hogy miért vannak oly sokan napjainkban, akik nem osztoznak velünk együtt ebben a keresztény reményben. Mert nagyon sok, túlon túl sok a kétséges, a gyanús keresztény. „A szocializmusnak, a kommunizmusnak valóságellenességét mi azzal is magyarázhatjuk — szögezi le Hornstein —, hogy az emberek jókora hányada nem tapasztalhatta, hogy Krisztus és az egyház szereti őt. A föld megtelt igazságtalansággal és szenvedéssel, amit a keresztények részben orvosolhattak volna, ezt azonban elmulasztották, mert bár spiritualistáknak vallották magukat szép teológiai spekulációkkal, a gyakorlatban a legridegebben anyagiások voltak. Az egyetlen keresztény probléma tehát: szeretni, s nem akárhogyan, de úgy, ahogyan Krisztus szeretett.”

*

„Az amerikai orvosok új gondjai.” Így szólt nemrégiben egy nemzetközi tekintélyű lap vivőcíme, a közlemény pedig arról tájékoztatót, hogy az Egyesült Államokban egy év alatt másfél millió vényt állítottak ki „happy

pill"-re, amit „boldogító pilulának”, vagy „boldogság-pilulának” fordíthatunk. A gyógyszeriparnak ez az új terméke megszünteti a belső aggodást és a szorongásokat. Ha egy diáknak vagy színésznőnek lámpaláza van, a pilula nyomban megnyugtatja. Igaz, hogy akkor elmarad a feszültség is, amely nélkül nemigen képzelhetünk nagy teljesítményeket, de az érdekeltek immár, hála a pilulának, a bukást sem veszik tragikusan. Innen erednek azonban a pilula veszedelmei is. Értékes az orvos számára, aki meg akarja óvni a főlöszeges és ártalmas idegizgalomtól a súlyos műtetre kerülő beteget, ugyanakkor azonban kábítószer is, amellyel az ember kikapcsolhatja vagy megcsönkíthatja személyes élményeit, főleg pedig: büntudat nélkül szökhetik meg a saját lelkiismerete elől. Enyhébb esetet említve, az autovezető például a belső közömbösség olyan állapotába juthat, amely már nem fér össze azokkal a követelményekkel, amelyeket a modern közlekedés a figyelmesség tekintetében támaszt.

A „boldogság-pilula” egyik jellegzetes tünete korunknak — állapítja meg *Werner Schöllgen* bonni egyetemi tanár, a nagyhírű teológus és szociológus, annak a tanulmányorozatnak egyik szerzője, amelyet az *Anima* tett közzé a keresztény reményről. Ahogyan Schöllgen látja a helyzetet, a modern ember igyekszik tudomást nem venni azokról a végső kérdésekről, amelyek a gondolkodókat évezredek óta nyugtalanítják, így azonban csak annál nagyobb szorongással tölti el a szenvedések és a halál elkerülhetlensége, ami nem ígér neki olyan olcsó és bizonyos „happy end”-et, mint a közkedvelt mozarabok. Jól mutatja ezt a szorongást a Nyugaton elburjánzott utopisztikus írások „klíma-változása” is. Az utópiák régebben paradicsomi, idealizált állapotokat festettek, ma ellenben a rémület és pusztulás képeit halmozzák.

Az emberek túlnyomó többsége persze a mának és a legközelebbi holnapnak él. De akkor sem szorongás nélkül — teszi hozzá Schöllgen. Mert az ember nem lehet meg vágyak és remények nélkül, ezek pedig a tudományos és technikai civilizáció idején mind gyakrabban ütköznek olyan falakba, amelyek áthághatatatlannak látszanak. Gondoljunk csak arra, hogy milyen ártatlan dolog volt hajdan a

vizsga, amelyen valakinek tudását vagy felkészültségét elbírálták. Nem az emberre, mint ilyenre, vagyis az egész személyiségre vonatkozott, csupán egy részletre: a teljesítményeire, amelyekkel szemben előre megszabták a követelményeket. Ma viszont a „teszt”-eljárásokkal korántsem a tudást, a konkrét teljesítményt, hanem magát az embert, mintilyent, a biopszichikai alkatát, a jellemét, az alapmagatartásait vizsgálják. Az Egyesült Államokban már oly messzire jutottak e téren, hogy a vezető állásban levőknek vagy az ilyen állásra jelölteknek a házasársát is nyíltan vagy titokban „tesztelésnek” vetik alá. Ha kisebb értékűnek találják a feleséget, akkor tehernek fogják fel a férj számára, s azonos szakmai rátermettség mellett azt a férjet léptetik elő, aki a feleségétől a teszt szerint több segítséget várhat. S egészen természetes, hogy már a pálya kezdetén, az első alkalmazáskor a legkülönbözőbb tesztekkel szerelik fel a személyi iratokat. Olykor még grafológusok, sőt asztrológusok is fontos, nem ritkán végzetes szerepet visznek a személyzeti főnök intézkedéseiben.

Peter *Hofstätter* professzor, az ismert szociálpszichológus, aki hét éven át tanulmányozta az Egyesült Államokban divó módszereket, arra a meglepő véleményre jutott, hogy ennek a teszt-pszichológiának sajátosan determinisztikus, reményeket megfojtó struktúrája nem más, mint a kálvinista predesztináció-tan szekularizált formája. S emlékezett Hofstätter az amerikai kutatók kedvelt labirintuskísérletére is a patkányokkal, amikor a tehetségesebb példányok az elektromos ütések sorozatából tanulják meg a szeszélyes utat, amelyen át elérhetik az áhított eledelt. Szerinte ez a kísérlet tipikus arra a magatartásra, amelyet a teszt-pszichológusok az emberrel szemben tanúsítanak: „sokan vannak a hivatottak, de kevesen a választottak”. G. R. *Hocke* már könyvet is írt ezzel a címmel: „A világ mint labirintus.” Egy „myomorph” élet- és emberkép rajzolódik ki előttünk — mondja Schöllgen: az ember olyan, mint a patkány, sorsa, mint ezé a kísérleti labirintusban. Csoda-e akkor, ha aggasztóan terjed odaát a „happy pill”-ek és „tranquilizer”-ek fogyasztása?

A kereszténység viszont ma is arra

buzdít, hogy ismerjük fel a szenvedés és a halál értelmét és az emberhez il-
lő teljes értékű bátorsággal küzdjük
le mindazokat a szorongásokat, ame-
lyek egzisztenciánkkal együttjárnak.
Ahelyett tehát, hogy a mámor és a
kábulat kémiai boldogságában keres-
sük a belső nyugalmat és biztonságot,
ébredszük fel és tápláljuk magunkban
a keresztyény reményt, az Istenhez való
rendeltség és a vele való személyes
találkozás tudatát. Schöllgen is nyo-
matékosan figyelmeztet azonban arra
— akárcsak Hornstein —, hogy ez a
remény nem egyszerű, szinte fatalista
ráhagyatkozás Istenre, hanem aktív
erény, amely megmozgatja akaratum-
kat, fejleszti áldozatkészségünket, be-
levon minket a földi jólétet is szolgáló
összes tevékenységekbe. A keresztyény
reményben nincs tehát semmi giccs-
szerűség s nekünk magunknak sem
szabad tápot adnunk olyan feltétele-
zéseknek, mintha ennek a reménynek
bármí közössége lenne a mágikusan
túlzott csoda-hittel.

A modern felvilágosult embert —
írja Schöllgen — csak zavarhatja az,
ha a vallásiak körében mindent, ami
valami okból feltűnőnek mondható,
egszersmind csodává emelünk. Az
ilyen beállítottságot, amelyben néme-
lyek a különösebb jámborság és az
„egyháziasság” megnyilvánulását lát-
ják, eltévelyedésnek kell minősít-
nünk, nem utolsó sorban azért, mert
etikai magvától fosztja meg a reményt.
Nehezíti azonban küzdelmünket a
misztikus és rajongó szekták ellenében
is, amelyek áradatként öntik el a nyu-
gati világot. „Szent józanság” és való-
di igazság-keresés legyen a mi szelle-
mi vértünk és fegyverünk.

Új teendőket ró ez a papságra is —
mutat rá a továbbiakban Schöllgen.
Nem nézhetik közömbösen papjaink
azokat a veszedelmeket, amelyekkel a
kábitószerek, az alkohol és a nikotin
fenyegetik a lelkeket. Tisztelet azok-
nak az ír papoknak, akik mind na-
gyobb számban fogadnak absztinen-
ciát, hogy saját példaadásukkal segít-
sék leszoktatni népüket az alkoholiz-
musról. A múlt században a kávé sza-
badította meg a nőket a szesztől, ma
azonban ott tartunk, hogy a „rövid
italok” és a koktail formájában az al-
kohol ismét rabul ejti őket. Nőorvo-
sok és szülészek már régóta aggoda-
lommal szemlélik a dohányzás terje-
dését is. S természetes, hogy óvniok

kell a lelkipásztoroknak a különböző
„boldogság-piluláktól” is, amelyek
úgyszólván a „pótitenség” szerepét
játsszák, amikor az ember megváltá-
sát ígéri minden szenvedéstől és bűn-
tudattól, belső töprengéstől és csaló-
dástól, mesterségesen előidézett „eufó-
ria”, jóleső álmok és hangulatok út-
ján. Moralistáink sürgős feladata len-
ne, hogy a modern követelményeknek
megfelelően bővítsék ki és teológiailag
mélyítsék el az „ebrietas”, az ittas-
ság fejezetét.

*

Minden remény feladását kétségbe-
esésnek hívjuk. Ahhoz azonban, hogy a
kétségbeesés valódi legyen, a re-
mély feladásának tudatos elhatározás-
ból kell történnie. Ezért van az, hogy
a valódi kétségbeesés a mi szemléle-
tünkben bűnnek minősül a Szentlélek
ellen, mert hiszen magában foglalja a
keresztyény remény szándékos elejté-
sét is.

Ha következetesen végiggondoljuk a
most mondottakat — mutat rá tanul-
mányában *Hermann Dobbstein* or-
ros-pszichológus —, akkor be fogjuk
látni, hogy a reménytelenség olyan
szélsőséges eseteiben, mint a búsko-
morság és az igazi depresszió, nem
beszélhetünk a szó igazi értelmében
vett kétségbeesésről. Még akkor sem,
ha ez az állapot öngyilkossággal vég-
ződik. Azokban a tudományos mun-
kákban, amelyek a komoly elmebeteg-
ségekről, tehát olyan pszichózisokról
szólnak, mint a szkizofrénia és a cyk-
lothymia, nem is találkozzunk a „két-
ségbeesés” fogalmával. Azt a valóban
búskomorságban szenvedő embert pél-
dául, aki eldobja magától az életet,
azért nem nevezhetjük „kétségbeesett-
nek”, mert hiányzott nála az elhatáro-
zás szabadsága. Betegsége beszámítha-
tatlanná tette, a remény tudatos és ön-
kéntes feladása nélkül pedig nincs két-
ségbeesés.

Ennek ellenére helyesnek kell tartan-
unk azt az álláspontot, hogy a való-
di kétségbeesés is beteges állapot.
Mert ha vitatkozhatunk is magának a
kétségbeesésnek, mint betegségnek,
meghatározásáról, az az orvos, aki a
depresszió körén kívül is észleli azt,
a kirívó esetekben hamar rá fog jönni
arra, hogy testi-lelki összeomlással ke-
rült szembe. S bizonyos, hogy a két-
ségbeesett ember pszichológiáját job-
ban megértjük, ha ismerjük ennek a

kóros állapotnak anatómiai-fiziológiai előfeltételeit.

Köztudomású, hogy a nagyagykéreg a magasabb, a különlegesebb emberi tudatfolyamatok székhelye. Jelentős mozzanat itt, hogy a nagyagykéreg fékezően hat a periférikus idegrendszerre. Így azután, ha a nagyagykéreghez vezető utak megsérülnek, élénkebbek lesznek a megfelelő testi reflexek, az utak teljes megszakadása esetén pedig szélsőségre csapnak át. Ha például a nagyagykéreg felindulás vagy idejtség, mint pszichikai hatóanyagok, a vérellátás megváltoztatásával működésében gátolják, akkor önállóulnak a vonatkozó testi reakciók. A nagyagykéreg tevékenységének hasonló zavarait figyelhetjük meg a kétségbeesés állapotában is. Feszültségek, aránytalan érzelmi érzések támadnak, ezzel együtt többnyire csökken az indító és hajtó erő, ami odáig mehet, hogy a szervezet képtelenné válik bármiféle teljesítményre, ideértve a táplálék felvételét és feldolgozását is. Aludni sem tud a beteg. Szellemi-lelki és testi törtenések szétválaszthatatlan és oszthatatlan egységgé fonódnak össze.

Vannak emberek, nem kevesen, akiknek szokásos magatartása az igazi búskomorságra emlékeztet, röviddel a betegség kitörése előtt. Ezek a „dysthym” személyiségek, akiket az orvos a pszichopathákhoz sorol. Dobbelsstein hangsúlyozza, hogy a pszichopathia fogalmát az orvosi tudomány nem köti össze az illető személy semmiféle értékelésével. Az orvos csupán megállapítja, hogy a dysthym emberek többnyire valami nyomottság, sőt kifejezett szomorúság benyomását keltik, anélkül, hogy nyomottságuknak, illetve szomorúságuknak felismerhető okai lennének. Csendes, szerény emberek, akik nehezen küzködnek az étellel s úgy érzik, hogy minden rosszszul megy nekik. Bátorításnak, serkentésnek nincs tartós hatásuk rájuk, különösen nincs a jellegzetes esetekben. Hozzáartozókik elég gyakran szenvednek is amiatt, hogy hiányzik belőlük az életkedv s nem tudnak semminek sem vidám szívvel örvendezni, még a saját teljesítményeiknek vagy időnkénti sikereiknek sem. Sokszor megfigyelhetjük náluk a fokozott fájdékonytságot, amely többnyire a túlságos érzékenységre vezethető vissza, nemcsak a lelkiek, hanem a testiek körében is. Nem becsülik azt, amit az

élet nyújt nekik, éppen ezért azonban az ő teljesítményeiket sem fogadják mások túl sok elismeréssel, ha ők maguk mégannyira vágyakoznak is erre. Kudarcaikat viszont túlmagnak fogják fel s azok következményeit sötét színekben látják.

Kézenfekvő, hogy az ilyen emberek természetükből folyóan sokkal hamarabb esnek kétségbe, mint szerencsésebb karakterrel bíró társaik. Emellett azonban a dysthymekben különös fokban megvan a felelősségtudat. És ha jól megfontoljuk, éppen ez bizonyítja, hogy csak csökkent mértékben felelősek a kétségbeesés állapotaiért, amelyek elhatalmasodnak rajtuk. Mert hiszen aki nagyon szigorúan veszi a felelősségét, annak nagyon súlyos, a szokásos mértéket túlhaladó megterheléseket kell viselnie, hogy szakítson azokkal az elvekkel, amelyek mélyen a lényében gyökereznek. Teljességgel bizonyos tehát, hogy a dysthym alkattú emberek zöménél nem beszélhetünk az elhatározás teljes szabadságáról. Azért adják fel könnyebben a reményt, mert természetüknél fogva sokkal inkább a kedélytelenségre és csüggetésgégre, mint a reménységre vannak beállítva.

Fontos azonban azt is tudnunk — jegyzi meg Dobbelsstein —, hogy a „hyperthym” személyiségek, akik nagyobb életigenlésükkel, örömrre hajló hangulattal és munkaterjesztményeik értékelésével szöges ellentétei a dysthymeknek, gyakran hasonló pszichopathikus formákat mutatnak. Éppen elégszer jutnak bele ezek is a legnagyobb kétségbeesés pszichikailag nem motivált állapotaiba. A hyperthymek felelősségét is bajosan tekinthetjük teljesnek. A tudomány ezekben az esetekben is keresi a pszichológiailag érthetetlen jelenségek testi előfeltételeit.

Minden nevelő tudja, hogy a perturbáló fiatalság pszichikailag ingatag. Éppen ebben a korban nem ritkán észlelhetjük a kétségbeesés állapotait, mikor is az egyes cselekedeteknek, olykor az öngyilkosságnak, bajosan tudnók megjelölni a valóságos motívumait. Itt is pszichikai befolyásoltságokra kell gondolnunk, amelyeknek feltárásában még eléggé tapogatózunk. Dobbelsstein felhossa saját gyakorlatából egy igen tehetséges ifjú esetét, aki egyszerre csak nem tudott beleilleszkedni valóban primitívnek mond-

ható családi környezetébe. Fényes iskolai bizonyítványai alapján képzeletdús ábrándokat szőtt a jövőjéről s azt tervezte, hogy megszökik hazulról. Majd amikor rájött ennek lehetetlenségére, öngyilkosságot kísérelt meg. Több adag altatószert vett be, de sikerült megmenteni. Gyakoribb persze az ellenkezője, amikor a rossz bizonyítvány és a szülőktől való félelem készíti a fiatalokat a kétségbeesés cselekedeteire. A felelősség megítélésénél azonban mindig nagyon elővigyázatosnak kell lennünk. A mai pedagógia, amely behatóan foglalkozik a serdülők fejlődési menetével, felismerte már jelenségein keresztül a fizikum gyorsult fejlődését, amely kihát a lelki-szellemi területre is. H. A. Schmitz mondja: „Meg kell állapítanunk, hogy gyakran az értelmileg jól felkészült és jól iskolázott fiatalok is tehetetlenek azokkal a beállítottságokkal és magatartásokkal szemben, amelyeket egy meghatározott fejlődési fázisba való tartozásuk hoz magával. Ami pedig a gyorsult fejlődésűeket illeti, ezeket sokkal erősebben alakítja fázisuk, mint a normális fiatalokat. Nem tudják úgy kormányozni magukat, ahogyan szeretnék, s ez azután túlságosan merevvé és zárkózottá teszi őket. Hirtelen fázisváltozásnál könnyen elveszítik a talajt a lábuk alól, ami lelki zürzavarban és teljes iránytalanságban nyilatkozik meg... Véres cselekményeknek és kalandorgoknak, amelyeket fiatalok látszólag ok nélkül követnek el, nem egyszer ez is a magyarázatuk.”

Ami érvényes a testi fejlődés idején, bizonyos mértékben áll a visszafejlődés éveire is. Nők például a „menses” idején, terhesség alatt s különösen a változásokor heves hangulati hullámzásoknak vannak kitéve. Gyakran előfordul, hogy a pszichikai stabilitásnak ebben az állapotában pontatlanul vagy tévesen értékelik benyomásaikat. Belső feszültségek keletkeznek bennük, amelyek könnyen vezetnek megdöbbentő cselekedetekre. Lélektanilag a kép, amely szemünk elé tárul, gyakran a kétségbeesésé, de mindig fel kell vetnünk a kérdést, hogy mennyiben játszottak bele a pszichikai folyamatokba a testi, különösen a belső kiválasztású mirigyrendszeren alapuló történések. Más formákban, de lényegileg ugyanez vonatkozik a férfi nemre is.

Testi romlási folyamatok, főleg amelyek a központi idegrendszerben mennek végbe, egyszeriben és teljesen megváltoztathatják az embert. Különösen megfigyelhető ez a homlokagy körzetében megindult degeneratív folyamatoknál. Ilyenkor is észlelhetünk állapotokat, amelyeket az orvosilag nem képzett megfigyelő könnyen a kétségbeesés rovására ír. Holott a valóság az, hogy a döntés szabadsága többé-kevésbé megszűnt náluk, éppen a szervi sérülés nyomán. Olykor azonban a gyakorlott orvosnak sem könnyű hű képet alkotnia mindezekről az összefüggésekről.

„A szeretetre való törekvés hibás formái” című könyvében W. Heinen kifejti, hogy a kétségbeesés a három lehetséges viszony alapján környékezheti meg az embert. Szerinte ez a három viszony önmagunkhoz és önünkhöz, embertársainkhoz, továbbá Istenhez kapcsol bennünket. Döbbelstein egyetért ezzel a nézettel. Mert — úgymond —, ha a legtöbbször nem is beszélhetünk igazi kétségbeesésről, ami a reményről való önkéntes lemondást foglalja magában, bizonyos, hogy a kétségbeesésnek akár az igazi, akár a látszólagos változatai zavart okoznak vagy jeleznek az ember mindhárom lehetséges viszonyában.

Állatokon, főleg patkányokon végzett kísérletekből kitétnünk, hogy a vadonból befogott állat gyorsan elpusztul, ha megfosztják biztonságérzetétől s úgy állítják szembe egy idegenné vált környezettel. Patkánynak például levágták a szakállszőreit, amelyek tapintó érzékét szolgálják. Sokk-szerű halál következett be, ha az egyébként kitűnően úszó állatot vízbe dobták vagy akár csak kézbe vették. Magyarázat rá, hogy megbomlott a szimpatikus és a paraszimpatikus idegrendszer egyensúlya. Így érthetjük meg azt is, hogy primitív emberek, akikre átkot mondott a varázsló s akiknek el kellett hagyniok a törzset, emiatt való kétségbeesésükben röviddel rá valóban meghaltak. Ez is mutatja, hogy még a normális egyén is mennyire függ az embertársaihoz való viszonyától. Tudjuk azonban azt is, hogy a társas kötöttségek kedvezhetnek olykor az ember egyébként visszatartott ösztönösségének is. Így például tömegben az ember könnyen ragadtatja magát felelőtlen cselekedetekre. Ha pedig minden alap nélkül is pánik-

hangulatok válnak urrá a csoportban, egyeseknél ez a kétségbeesés lappangó állapotát idézheti elő, ami kezdetben a felfokozott élnívagyásban kereshet kompenzálást. Az élvezeti cikkek, különösen a kábítószeres fogyasztásának hirtelen emelkedése mögött sokszor húzódik meg ez az indító ok.

Az efféle tendenciák sem érvényesülnek azonban — hangoztatja Dobbelsstein —, ha az egyén megtanulja, hogy értelmét használva szabadon és felelőssége tudatában határozzon. Az erre hivatottak egyik fontos feladata tehát, hogy erre a szabadságra neveljék az embert. Ezzel védjük meg őt attól a veszélytől is, hogy engedjen a saját énje mértéktelen követeléseinek.

Az embernek a külvilághoz, az embertársakhoz való viszonyában sűrűn tapasztaljuk, hogy az egyéni akarat nincs igazi összhangban a mindenkori kötelességekkel. S ez talán a legmélyebb forrása a neurótikus magatartásnak — állapítja meg Dobbelsstein. Hogy napjainkban a neurózisok terjednek és a legjelentősebb emberi szenvedések okozói, eléggé közismert. Azok lesznek neurótikusok, akik csatlódtak hajlamaik kielégíthetőségében, ösztöntörekvéseik teljesedésében. Akár jellemgyengeségből, akár egészen csekély organikus sérülés folyamánként, akár a meg nem felelő nevelés nyomán a neurótikusok később már szinte belemenekülnek betegségükbe. Nagyon sokszor azért, hogy kétségbe ne essenek. A neurózis így védelemmé válhatik az igazi kétségbeesés ellen, pszichogén reakcióként szolgálhat, amelynek az alany szempontjából teljesen megvan az értelme. Am még a neurótikus vagy neurózisra hajló ember sem fog kétségbeesni akkor — jelenti ki Dobbelsstein —, ha elegendő vallásos hittel bír, mert ha él benne a hit, akkor jobban tudja megítélni a

viszonyát önmagához, embertársaihoz és Istenhez. Szépen mondja W. Heinen: „Minden ember oda van rendelve a teremtésben adott értékekhez. A létrend egyben értékrend is. Meglátani a létértékeknek ezt a hierarchiáját és azokat Isten dicsőítésének szolgálatába állítani, ugyanannyi, mint a saját személyes erőinket és tehetségeinket a teremtés rendjének értelmében kibontakozásra vinni.”

Előfeltétele azonban ennek a megnyugvó magatartásnak megint csak a remény, a bizalom Istenben — szögezi le Dobbelsstein. Enélkül még az is nehéz az orvosnak, hogy legalább egészségileg talpra állítsa a kétségbeesettet, nem is beszélve az igazi vigasztalódásról. Az igazság ugyanis az, hogy a hitetlen ember mindig kénytelen szenvedéseinek okaát kérdezni, a hívő viszont megtalálja enyhülését, ha szenvedéseinek értelmét kérdezi. Mit felelhet az orvos az édesanyának, aki kétségbeesetten szólítgatja imént elhunyt ártatlan gyermekét? Mivel nyugtassa meg a fiatalembert, akinek könnyű rosszulléte mögött előrehaladott rákdaganatot fedezett fel? Az orvos itt bizonytalannal tehetetlen, itt már csak a pap segíthet, feltéve, hogy hívő a beteg.

Hosszú orvosi gyakorlatra támaszkodva, meggyőződéssel állíthatja — fejezi be Dobbelsstein —, hogy a kétségbeesés sohasem törhet rá azokra, akik Istent helyezik életük középpontjába. Aki hisz Istenben, annak könyörületességében és a Fiú keresztthalála által szerzett megváltásban, az nem fogja kínozni magát szenvedéseinek „miért”-jével, hanem Istenre hagyja a megfejtést. A hívő ember számára a kétségbeesés pszichológiája is csupán tudományos, lelkipásztori vagy emberbaráti feladat, de nem olyan probléma, amelytől neki magának is félnie kellene.

A KIS ÚT BOLDOGASSZONYA

„Az Atya örömmel tekint a Boldogasszony Szívére, mert kezének mester-műve és mindenki szereti alkotását, főképpen, ha jó munkát végzett. A Fiú is szereti ezt a Szívet, mint Édesanyját. Ebből a forrásból merítette a vért, melyen minket megváltott. A Szentlélek is, mert az ő temploma...

A Szent Szűz kétszer szült minket: a megtestesülésben és a kereszt alatt. Tehát kétszeresen is anyánk.

Gyakran hasonlítjuk őt földi anyához, pedig sokkal jobb a legjobb édesanyánál is, mert az megbünteti néhányszor gyermekét, ha bánatot okozott neki, sőt meg is veri; azt gondolja, hogy jót tesz vele. A Szent Szűz nem így tesz: ő olyan jó, hogy mindig szeretettel bánik velünk és sohasem büntet.

Ennek a jó Anyának a Szíve csupa jóság és irgalom. Egyetlen kívánsága, hogy boldognak lásson minket. Elég csak feléje fordulnunk, hogy meghallgatásra találjunk...

• A Fiú ítél is, az Édesanyja csak szeretni tud...

Az Atya mindent megad, amit a Fiú kér tőle. Éppen így megad a Fiú is mindent, amit Édesanyja kér.

Azt gondolom, hogy a Szent Szűznek csak a világ végén lesz nyugta, mert amíg a világ tart, mindenfelé hívják őt... A Szent Szűz olyan, mint egy sokgyermekes édesanya. Folyton azzal van elfoglalva, hogy egyiktől a másikhoz menjen.”

(Vianney Szent János. Monin—Vác: Szól az Arsi Szent. 46—49.)

A barokk városokban a legbelső teret gyakran nevezték el Szentháromság-térnek. A Szűz Anyáról általában nem a tereknek, hanem az utcáknak adtak nevet: Mária utca, Nagyboldogasszony útja, Boldogasszony sugárút... A tér az, ahonnan az utak kiindulnak és ahová újra megérkeznek. A Szentháromság tér emlékeztet eredetünkre és célunkra. A Boldogságos Szűzet viszont életünk útjai mellé szeretjük állítani, hogy biztosan megérkezzünk az égi Szentháromság térére. Őseink a Nagvasszony képét harci zászlókra hímezték, pénzükre verték, a bélyegekre nyomták. Az élet nehéz útjait, a kereskedelmet, a kölcsönös érintkezést akarták oltalmába helyezni.

Am nem csupán önkényes emberi választás ez: a teljes Szentháromság rendeli Őt minden emberi út mellé Úti Boldogasszonynak. Az Atya azért teremtette őt remekének és őrizte meg szeplőtelenül szépnak egyedül az emberek közül, hogy minden ember számára példakép legyen. Főlemelte őt testestül-lelkestül égi trónja mellé: nem akarta, hogy legszebb teremtményét romlás vagy pusztulás érje. Melyik művész hagyná elpusztulni legkiválóbb alkotását?! Utólráhetetlen szépségében őt, az egészen szépet (Én. 4, 7.) minden emberi életút fölé állítja örökké vonzó ideálnak. Olyan szép a legszebb teremtmények előtt is, mint „a lilium a tövisek között” (Én. 2, 2.).

A tövisnek soha nem válnak liliummá a természetben: a lelkek világában sem érheti el senki az Atya-Istennek kedves szép Leányát, de mégis a legutolsó, a legcsúnyábbra, a legbűnösebbre, a legromlottabbra is főlemelő hatással van.

A Szepőtelen Szűz maga is igyekezett kiérdemelni nagy kiválasztását, amely által Primogenita, a nagy Elsőszülött a természet és a kegyelem világában. Minden teremtett erkölcsi nagyság: az odaadás az Isten szándékára Őbenne, az Úr Szolgálóleányában valósul meg legteljesebben. Az odaadás által lesz az Úr Szolgálóleányából az Isten Anyjává. A Második Isteni Személlyel lép az emberi ertelem számára örökké fölfoghatatlan módon személyes viszonyba: Édesanyám, Édesfiam mondják egymásnak az örök Igével, aki által minden — így Őmaga is — lett, mert „nélküle semmi sem lett, ami lett”. (Ján. 1, 3.) A legszorosabb vérrokonságba kerülnek: Az Anya és a Fiú vére kilenc hónapon keresztül tökéletesen azonos. Hogyne szeretné a Fiú az Édesanyja Szívét?!

A Szent Szűz a Szentlélek legkiválóbb temploma. „Az Isten Lelke ott lebegett a vizek fölött” (I. Móz. 1, 2.) a teremtés hajnalán. „Az Úr Lelke betölti a föld kerekességét.” (Bölcs. 1, 7.) A Szent Szűzet nem úgy töltötte el csupán, mint a prófétákat, a szenteket vagy egyéb emberi nagyságokat. A

Szentháromság után a Boldogasszony ölen érzi magát legjobban a Szentlélek. „A Szentlélek száll rád” (Luk. 1, 35.) — kilenc hónapon keresztül anynyit jelentett, hogy a Szentlélek egyszerre a Szentháromság ölen és a Boldogságos Szűz keblén tartózkodott.

Istenanyasága folytán számunkra is kétszeresen lett édesanyává: amikor földi életet adott az Úr Jézusnak, ugyanakkor bennünket az örök életre szült. A kereszt tövében istenanyai szeretetének legtüzesebb lángolásában állott és ugyanakkor Fiának utolsó kívánsága értelmében mindnyájunkat gyermekeivé fogadott. Jézus nem lenne igazán testvérünk, hacsak Isten gyermekei volnánk és nem lennénk Szűz Mária gyermekei is. Azáltal, hogy mindkét gyermekségében követjük őt, leszünk igazán hasonlók kép-másához; így lesz „első-született a sok testvér között” (Róm. 8, 29).

Az ifjú Vianney főként hivatása küzdelmei között atyjának paraszti önzésével szemben sokszor érezte édesanyja nagy jóságát, gyöngéd megértését. Bizonyára ezért tud oly lelkesen írni a Szűz Anya édesanyai jóságáról és szeretetéről irántunk. A Szentlélek egészen rendkívüli bennlakása a végső gyökere annak, hogy a Szent Szűz „csak szeretni tud”. A Szentlélek őt mindenkinél jobban töltötte el, ezért Isten szeretete is minden teremtmény-nél nagyobb fokban áradt ki Őreá. (Róm. 5, 5.) Akit ilyen kiválóan töltött el az Atya és Fiú személyes Szeretete, Annak lelkében nemcsak a legkiválóbb Isten-szeretet, hanem mindnyájunkat átölelő, mindnyájunk üdvösségéért aggódó édesanyai szeretet is lángol.

Az arsi Szentnek négyéves korában — talán egyetlen — civódása Margit hűgával egy rózsafüzéért folyik. Édesanya kívánságára hűgának kell átengednie, de helyette egy kis Szűz Mária faszobrot kap. Mikor napok múltán mindenütt hiába keresik a kis Jánost, az istállóban két békésen kérődző tehén között találja az édesanyja. Ott helyezte el a szobrot, és térdén állva imádkozott előtte. — „A Szent Szűz legrégibb szerelmem, előbb szerettem őt, mint ahogy megismertem” — mondja gyermekkoráról. Mindaz, amit később a Boldogasszony anyai jóságáról és irgalmáról ír, nem más, mint a lelkekért állandóan küzdő lel-

kipásztor gazdag és boldog élettapasztalata, amelyet ebben a mondatban foglal össze: „Az Atya mindent megad, amit a Fiú kér tőle. Eppen így megad a Fiú is mindent, amit Édesanyja kér.” E kijelentésének igazságát csak azok nem tapasztalták még, akik nem szokták kérni az Égi Anyánk segítségét. Tulajdonképpen kérnünk sem kell: „Elég csak feléje fordulnunk, hogy meghallgatásra találjunk.”

Az Úr Jézus mindent megosztott Édesanyjával: szegénységet, száműzést, munkát, szenvedést, örömet, égi dicsőséget; sőt királyi hatalmát is, amikor Királynővé tette. Csak a királyi hatalomból az ítéletet nem osztogatja meg Vele, mert „az Édesanyja csak szeretni tud”. Ezért a bűnösöknek sem szabad Tőle félniök. A Vénusz rabságában vergődő Tamnhäuser-ek is tapasztalhatják, hogy üdvösségük Máriában van.

Népünk gyermekeinek ajkáról utolérhetetlenül szépen hangzik a szó: Édesanyám. S anyánk oly melegen mondják: Édesfiam, édes kicsi fiam. Talán ezért is, mert az anya és a gyermek viszonya olyan meleg és édes nálunk, tudjuk szeretettel és bizalommal szolgáltatni a Nagyboldogasszonyt is. Ezért mutatja Ő is felénk édesanyai Szívemek melegét és jóságát. Az Arsi Plébános mondja ezt is: „Lássátok csak, mily jó a Szent Szűz. Nagy szolgálta, Szent Bernát gyakran mondogatta neki: Üdvözlégy Mária. — A jó Édesanya egy napon feleletet adott: Üdvözlégy Bernát fiam...” Ezt a feleletet az életútján annyiszor kapjuk meg mi is, ahányszor Üdvözlégy Máriát mondunk.

Azok tehát, akik a Kis Utat járják, ne feledkezzenek el soha a Kis Út-i Boldogasszony áldott jó Szívéről. Nem égi magasságban van Kis Út-unk fölött, nemcsak képe áll az Út mellett, hanem fölöttünk és előttünk van Őmaga. Úgy, mint az édesanya, aki gyermekét járni tanítja: elengedi a kicsit, tegyen magától is egy-két lépést. De fölötte tartja a kezét, hogy el ne essen. Elötte tartja ölelő két karját, hogy az út végén boldogan szorítsa szívéhez tipegő gyermekét. Így tartja fölöttünk Szűz Anyánk oltalmazó kezét és áll ölelő karokkal a Kis Út végén. Mikor majd mindnyájunkat a Szívére ölelt, akkor majd „nyugta” lesz.

Rajz Mihály

NAPLÓ

EGYETEMES ZSINAT. Ez év január 25-én, Pál fordulásának ünnepén a pápa misét mondott a San Paolo Fuori le Mura-ban s műsor után közölte, hogy ökumenikus, vagyis egyetemes zsinatot kíván összehívni. Néhány nappal később a Szentatya vázolta a zsinat célját. Az egyház történetében mindenkor igen nagy eseményt jelentettek az egyetemes zsinatok. Eddig husz ilyen ökumén zsinatot tartottak. A legutolsó 1869. december 8-án ült össze a Vatikánban. Ezt 1870. március 20-án a porosz francia háború miatt elnapolták, de nem zárták be. Ennek ellenére az a benyomás alakult ki, hogy most nem ennek az elnapolt zsinatnak a folytatásáról van szó, hanem új zsinat összehívásáról. A hír annakidején egyházi körökben világszerte nagy érdeklődést keltett, éspedig nemcsak a római katolikus egyházon belül, hanem az egyházon kívül élő keresztény közösségekben is. A *Neue Züricher Zeitung* 1959. május 27-i számában Otto Karrer: A pápa és a zsinat címen írt cikket a kérdésről és azt elsősorban a protestáns irányzatú nagy svájci lap szellemében igyekszik megvilágítani.

Vajon mit gondolt XXIII. János pápa — írja Karrer —, amikor az ökumén zsinatot meghirdette. A nyugati világban sokan, ha nem éppen a legtöbben „ökumenikus zsinaton” valami nagyon meglepőt, a katolikus hagyományokban egészen szokatlan dolgot képzelnek: a különféle keresztény hitvallások képviselőinek egyházközi gyülekezetére gondolnak, hogy az áthidalja a történelmi szakadékokat. Látszólag ez történt az Egyházak Ökumenikus Tanácsának személyiségeivel is, mivel a tanács vezértitkára, dr. *Visser't Hooft* megállapította, hogy őt a zsinat meghirdetése meglepte. Vajon az ilyen bátorság a lélektani és a történetileg feltételezett valószínűségen túl nem teszi-e a remélt fejlődés végét az elejére, ahelyett, hogy részletkérdésekkel kezdené. Különböző római bírálók, alkikkel ezekben a napokban a cikkíró beszélt, szintén azon a nézetben voltak, hogy a pápa a maga intuitív módján, nem sokat törődve a teológiai fenntartásokkal és a gyakorlati nehézségekkel, egyszerűen annak a szörnyű kárnak a tudatában, amit a kereszténység megosztottsága a történelem során okozott és okoz a mai helyzetben is, a zsinatot spontán ihletésből, a jóakarátúak gyülekezeteként „alla buona”, ahogy az olaszok mondják, mintegy kapásból vette szemügyre. Mindebben talán rejlik egy szemernyi igazság, de ez a nézet lényegében hamisnak tűnik a szerző szemében. A pápa nagyon jól tudja, hogy mit akar és az összefüggések meg a céljához vezető utak biztos megérvéséből cselekszik. Ez esetben a saját szavai szerint „sugallatra”. Ami azonban az „ökumenikus” megjelölést illeti, terminológiai félreértéssel állunk szemben, jellemző példajaként annak, hogy a korlátozott kifejezésbeli lehetőségek miatt milyen sokjelentésű az emberi beszéd és hogy még teológiai körökben is milyen könnyen beszélnek a dolgok mellé, mivel ugyanazon a szón nagyon különböző értenek.

Nézetének alátámasztására a cikkíró idézi dr. *Visser't Hooft*-nak egy mondatát, amelyben az ökumén szó különböző jelentése fordul elő. „A bizánci ökumenikus pátriárka felvetette a kérdést, vajon egy ökumenikus zsinat valóban ökumén lehet-e, ha az Egyházak Ökumenikus Tanácsát nem hívják meg reá.” Az első szókapcsolatban az „ökumenikus” kifejezés az orthodox egyház képviselőinek címéhez tartozó szórészlet. A második szókapcsolatban az „ökumenikus zsinat” a katolikus egyháznak az egész világ püspökeit magában foglaló gyülekezetét jelenti. „Valóban ökumenikusnak” nevezik az újabb nyelvhasználat szerint azt, „ami az egész kereszténységet átfogja”. És az „Egyházak Ökumenikus Tanácsa”, amelyet 1948-ban Amszterdamban alapítottak, központi tanácskozó szerve és közvetítő állomása az egész világon elterjedt 171 keresztény testületnek (Róma nélkül, de bezárólag a balszárnny kisebb protestáns szektáig, amelyeknek sem határozott hitvallásuk, sem pedig szentségeik nincsenek). Az egész mondatról meg kell jegyezni, hogy az, mint szónoki kérdés tagadó választ tételez fel s az embernek jelenleg mégis ki kell tartania mellette, hiszen az ökumén zsinat (amint azt a Svájci Távirati Iroda már a hír első továbbításakor dicséretreméltóan hozzáfűzte) a hagyományosan ősi egyházi beszédmódon, amelyhez a református hitvallás is csatlakozott, valami egészen

mást jelentett, mint a mai protestáns nyelvhasználat szerinti egyházközi összefüggést.

Senki sem vitatja el a katolikus egyháznak azt a jogát, hogy a maga régi nyelvhasználatát kövesse. XXIII. János pápa ökumén zsinatja az összes katolikus püspökök gyülekezetét jelenti. Másrészt a pápa a zsinat meghirdetésével összefüggően különböző alkalmakkor szándékáról oly módon nyilatkozott, amelyből következtetni lehet arra, hogy pápaságát és magát a zsinatot is mind a belső egyházi megújulás, mind pedig a keresztény összefogás jegyében kívánja állítani. Ámbar az ilyen megnyilatkozások az egyházi egységről elsősorban a kelet egyházaival való megbékélésre vonatkoznak, mégsem korlátozódnak egyszerűen ezekre, hanem közel vannak egy átfogóbb értelmezéshez.

A cikkirő ezután megírja, hogy a kérdés tisztázása érdekében levelezés útján értekezett elsősorban az egyházközi ügyekkel megbízott különböző teológusokkal a német nyelvterületen, így dr. Jaeger padernborni érsekkel és a „Conférence Catholique pour les Questions Oecumeniques” holland titkárával, dr. J. G. M. Willebrands-zal, végül Rómába ment, hogy a forrásnál kompetens római helyeken folytatott beszélgetésekből megbízható felvilágosításokat kapjon. Az eredmény talán sokaknak kijózanító lesz, mégis megvan benne az ökumén törekvések barátai számára a hitvallásos légkör javulására és a szétvált kereszténységen belüli közeledésre vonatkozó remény megalapozott motívuma. Ez mindenekelőtt az új pápa vallásos alapjának a figyelembevételével mondható. Lényének néhány jellegzetes vonásáról az evangélikus kereszténység is örömmel vesz tudomást, bár hívő protestánsok csak egyénenként találkoztak vele. A nem római világ képviselői közül *Roncalli* nuncius mindenekelőtt a keleti egyházak magas hivatal viselő személyiségeivel ismerkedett meg, s azokban attól az időtől fogva rendkívül jószágos papi férfiú benyomását kellette, aki őket, mint testvéreit Krisztusban becsülte, s aki iránt bizalmat tápláltak. Így a bizánci ökumenikus pátriárka, akivel a pápa levelezett és hamarosan nyugati helyettese is, *Jakobus* érsek a példa arra, mire képes a bizalom és a testvériesség még a hagyományos feszültségeken is túl, hogy a keresztény megbékélés főakadályait legyűrje: a teológia előtti és a teológián kívüli gátlásokat, a félelemmel kevert bizalmatlanságot, a mult kölcsönös sérelmeit és a mellékfogások emlékeit. A jámborság igazi benyomása, az isteni szellem jelei a saját hithagyományon kívül is a találkozás olyan szívélyességéhez vezetnek, amelyben a közös dolgok élménnyé válhatnak. Más dolog az „ellenfelet” csupán csak teológiai vitáiratokból ismerni, mint személyes találkozás során érezni a tényleges magatartást és érzületet és a hagyományos igazságtalanságokat halgatólágonosan korrigálni.

A protestáns csoportok közül ifjúságától kezdve csak a valdenseket ismerte közelebről. Ezek még a reformáció előtti időben elszakadt közösségek a Felső-Itáliai Alpok völgyeiben megőrizték élő bibliai jámborságukat és Rómában külföldi segítséggel két exponált fekvésű templomot és egy teológiai iskolát tartanak fenn. Ezzel szemben a református protestantizmus örökösével a pápa alig jutott közelebbi érintkezésbe. És kijelentései mostanáig határozott szándékokat vagy reményeket ebben a tekintetben csak sejtetni engednek. Mégis vannak jelek, hogy rejteget ilyeneket a szívében, „in petto”, ahogy a római kifejezés mondja.

Az első kapcsolatok az anglikán és a római teológusok között még XII. Pius idejére nyúlnak vissza, de vannak megbeszélések az Amerikai Egyesült Államokban működő episzkopális protestáns közösségek képviselői és a katolikus teológusok között az előbbieket saját kezdeményezésére, amelyeket a jelenlegi pápa vezetett be. Katolikus teológusok és a genfi Ökumenikus Tanács képviselői között már hosszabb idő óta áll fenn érintkezés és XXIII. János alatt a zsinat terve alkalmából új látogatáshoz vezetett, olyan értesülésekkel, amelyek a Szentatya kezéből származtak. Pillanatnyilag senki se tudja biztosan megmondani, hogy a pápa mennyire megy túl az evangélikus hitközségekkel szemben eddig betartott vonalon, kétségtelen azonban, hogy a keresztény egység kívánalmához szívének természetes módon növekvő és karizmatikusan elmélyülő készségét hozza magával. Az erre irányuló törekvéseket, amennyiben számolnak az adott realitásokkal, nemcsak akadályozni nem fogja, hanem „báto-

ritja". János pápa bátorítja az alulról jövő törekvéseket az egységre — mondotta a cikkírónak egy legjobban tájékozott római beszélgető társa. Az emberiség és atyai jóság, amely egész lényéből, szavaiból, gesztusaiból kiviláglik, józan emberismerete, összekötte az itáliai paraszti fiának gyermeki jámborságával, humorával és papi komolyságának pompás egysége, tréfás és találó bon-mots-jai, keresetlen szívélyessége a rangos és rangtalan papokkal egyaránt, megnyerték a rokonszenvet.

A mondottakban azonban voltaképpen inkább családi tulajdonságokról van szó, amelyek az egyszerű lelkipásztorhoz is illenek, anélkül, hogy emiatt még papabilis volna. *Roncalli* bíboros választói más jellemvonásokat mérlelgethettek. Ismerhették tartózkodását a jámborság rajongó formáival és bizonyos ideológia maximalizmussal szemben. Egyre megy, vajon az új pápa a feladatkörök betöltésénél személyesen a maga jószántából járt-e el, vagy még a konklávében tett hozzájárulás alapján, mindenképpen feltűnt okossága, amellyel az évek óta tátong hiányokat betöltve, munkatársait kiválasztotta azzal a nyilvánvaló törekvéssel, hogy az egyházi felelősséget megossza. Azt a nagyvonalú bátorságot, amellyel a vatikáni etikett hagyományos formái alól felszabadította magát, nemcsak a kuriális papok fogadták megkönnyebbüléssel. Ez a katolikus világon kívül is nagy rokonszenvet ébresztett iránta. Míg XII. Pius korunk legkülönfélébb kis és nagy kérdéseiről szóló tanítások, brévék, beszédek készítésével fárasztotta magát és egyedül az Istennel folytatott párbeszédei nyomán fokozatosan magányossá vált, kiváló értelmével és finom papi érzékekkel beszédeknek minden szavát mérlegelte és megjelenésének, meg előadásainak eleganciájával lelkesíteni tudott, addig János pápa egészen a szív embere, aki környezetével sokoldalú érintkezésbe jutott. Diplomáciai dolgokkal — erről biztosítanak ismerősei — a pápa nem szívesen foglalkozik és ezeket átengedi *Tardini* bíboros államtitkárnak, aki a XII. Pius alatti „böjtölés” után most „úgy kivirágzott, mint egy jerikói rózsza”. János pápa a nagyon emberséges lelkipásztor típusa. A magas teológiával úgy van, mint Ferenc a maga idejében. Tisztelettel, viszont kutatásainak minden jel szerint meghagyja azt a teret, amely már korábbi szellemi érdeklődése és a Franciaországban végzett kutató munkája során közel állott hozzá. Különös bizalmát élvezi Tisserant bíboros, a keleti kongregációk prefektusa, aki lotharingiai származású és általános nézet szerint az egyetlen a kuriális bíborosok között, aki szellemmel és teológiai képzettséggel bizonyos készséget árul el az ökumén kérdések iránt. Neki jelentékeny része van XII. Pius bibliai enciklikájában és az ökumén katolikus barátai közt reménykeltőnek tartják, hogy XXIII. János bizalmas lotharingiai emberét bízta meg azzal a feladattal, hogy a zsinatra való tekintettel gyűjtse össze és nyújtsa át a pápának az evangélikus oldalról érkező óhajokat és gondolatokat.

Belső összefüggésben áll ezzel, hogy a Szentatya — egy római megfigyelő szavai szerint — „az újraértékelt epizkopatus pápája lett”. Mint velencei pátriárka fontosnak tartotta, hogy a püspöki zsinaton papjainak ügyét meghallgassa és őket atyailag buzdítsa. Mint az egyház főpásztor, csakhamar a zsinat meghirdetése után, látszólag attól függetlenül, valójában azonban a reá való legközelebbi előkészületül és a püspököknek példaadásul a „saját portánkon” való lelki megújulást tartva szem előtt elhatározta, hogy még ennek az évnek az őszén római zsinatot tart. Mert a pápa először Róma püspöke s csak azután Itália metropolitája. Az ökumenikus zsinat az egyházmegegyi zsinat alkalmazása az egész anyaszentegyházban. Amellett János nem kíván „egyeduralkodó” lenni. Egész lényének és főpapságának a gondolata az egyház alkotmányának alapelve szerint a felelősség megosztása a világ katolikus püspökeivel. Az ökumenikus zsinat a püspökök gyülekezete nemcsak azért, hogy tanácsokat adjon a pápának, hanem azért is, hogy vele együtt döntsön az egyház fontos életkérdéseiben. És minthogy ez belső egyházi alapelvből következik, nem csupán az egyház és az egész kereszténység fenyegetett helyzetéből fakadó célszerűségből, alkalmas lehet az elterjedt protestáns aggályt a „centralista római rendszerről” — ha nem is leküzdni, de enyhíteni. A keleti egyházzal való kibékülés szempontjából ez az első előfeltétel anélkül, hogy ezzel bármilyen lényeges feláldoztatnék. Hogy az egységre való törekvés elsősorban a

legkisebb ellenállás irányában indul meg, nem szorul megokolásra; de János ennek az első lépésnek a megtételéhez is elég realista ahhoz, hogy ne álmodozzék egycsapásra a megbékélésről. Beszél előkészítő tárgyalásokról, amelyeknek következménye lehet a kelet-nyugati megbékélés testvéries viszonyok kialakítására és végül az egyházi újraösszebékülésre.

Magától az általános zsinattól sem a pápa, sem pedig a kereszténység egésze nem várhat többet, mint a keresztény eszmék indirekt előmozdítását, az egyház benső életében elmélyülést Krisztus szellemében mindaddig, míg meg nem erősödik az országok közti kölcsönös kapcsolat a püspökségeken át, amelynek előnyös hatása lehet az egész kereszténységre nézve, miközben világossá válik a püspökségek pótolhatatlan szerepe az egyházban. (IX. Piusnak 1875-ben a német püspökökhöz intézett ünnepélyes magyarázata értelmében a püspökök nem a pápa delegátusai, hanem az apostolok felelős követői, Péter első székével közösségben.)

Az evangélikus egyházközségekkel való közvetlen egyesülési törekvések számára a kortörténeti körülmények miatt a zsinat nehezen lesz megfelelő eszköz. Ezt nem alapulvszerűen, hanem gyakorlatilag gondolja a cikkíró, különös tekintettel a püspöki székek jelenlegi elosztására a katolikus országokban, amelynek következménye a latin államokból (Itália, Spanyolország, Portugália, Dél- és Középamerika) származó többség. A latinok beállítottsága a protestantizmussal szemben a történeti okok folytán az írekéhez és a lengyelekéhez áll közel, amaz az ír katolicizmusnak egészen a Home Ruleig tartó angol elnyomásra való emlékezés, emez pedig a porosz uralom alatti tapasztalatai miatt.

Az evangélikus kereszténységet csaknem kizárólag negatív protestáns oldaláról ismerik, amint azt az apologetikai iskolás könyvekből „adversarii” című szó alatt ismerhették meg. Az amerikai szekták délamerikai propagandája természetesen szintén nem segíti elő a hangulatot. Ami a püspöki székek elosztását illeti, az olasz törpe egyházmegyék, amelyek alig felelnek meg egy északi ország egyházközségének, a maguk sokaságával állnak szemben a vallásilag vegyes országok aránytalanul nagy egyházmegyéivel — különösen Németországban. A lateráni egyezményben ugyan tervezték az olasz kispüspökségek összevonását, de keresztülvitelük máig elmaradt. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy mind Rómában, mind Zürichben katolikus és protestáns egyháztörténekszeleknél egyaránt olyan felfogással találkozunk: az ember jól teszi, ha a protestáns egyházközségekkel való egység-törekvések tekintetében a zsinattól inkább semmit sem vár, mintsem utopisztikus megoldásokat.

Mégis, mire alapulnak az ökumenikus remények a zsinat tervével kapcsolatban? Nem tekintve az egyházügyi lehetőségeket, hogy a latinok előnyeinek kiegyenlítésére kerülhet sor, és hogy a vegyes országok püspökeinek erkölcsi súlya, különösen Franciaország és a német nyelvterület püspökeié érvényesül ebben a kérdésben, az ökumenikus főfeladat a továbbiakban a már említett teológiai bizottságok munkájában rejlik, amelyeknek tagjai túlnyomórészt vallásilag vegyes országokból származnak és mélyebb vallásismereti értelemmel és jónak bizonyult tapasztalatokkal rendelkeznek a beszélgető partnerekkel való érintkezésben. A pápa eleget ért az ökumenikus dolgokhoz, hogy a személyes találkozásokat és beszélgetéseket a hivatalos kommissziókon kívül előmozdítsa.

Ökumenikus csodát várni — idézi Otto Karrer Newman bíborost — ellenkezik a józan vallásos szellemmel, amely számol a történelmi hagyományok folytonosságával, vallásos jelentőségével és a lélektani valószínűségekkel. A keresztények között adódnak ugyan különböző eredetű „nem reális vélemények, amelyek csak szavakból állnak” — írja egy anglikán barátjának — „de az elmentétek a katolikusok és a tőlük elválasztottak között nem ilyenfélék. A legjobb volna, ha ellentétek egyáltalán nem volnának. — A legközelebbi jó lehetőség nyíltan szembenézni velük — de szeretetben. És szabad remélnünk, hogy Isten nem hiába oltotta be az őszinte emberek lelkébe az egység vágyát s az érte való imádságot. Ez idő alatt éppen, mivel az egység akadályai a lelkiismeret, kötelességérzés és hódolata az iránt, amit minden oldal igazságnak tart, azzal a követelménnyel együtt, hogy a hitet meg kell őrizni, alázatosan

csak azt remélhetjük, hogy Isten mindaddig, amíg a szívek nem lesznek készen az egységre, cselekedetként fogadja el a jóakaratot, ha a szívek becsületesek". (Vilf. Ward-nál *The Life of J. H. Card. Newman* II. 1919. 399. l.)

SZÁZÉVES A PÁPAI HIMNUSZ. A Zalka János (később győri püspök, akkor pesti teológiai tanár) szerkesztette *Religio* című katolikus folyóirat 1857. március 11-iki számában 6 arany pályadíjjal pályázat jelent meg Wiseman Miklós westminsteri érsek „pápa-hymnusa” szövegének magyar fordítására. Közölték a himnusz eredeti angol és német szövegét, s a pályázat elbírálását a júniusi számra ígérték. A pályázat szövegében olvassuk többek között: „Mután már az olasz, francia, s német testvérek éneklék e hymnust: mi se maradjunk el, kik a Krisztus helytartója iránti tiszteletben amazok által nem engedjük magunkat megelőztetni. Az őseinktől öröklött szent hit élesztette tisztelet nyilvánítsa magát szintén őseinktől öröklött s költészetre oly alkalmas nyelvünkön.”

Ugyanez év június 3-iki *Religio* közli, hogy addig 16 pályázat érkezett be, mánthogy azonban „a munkálatok nem ugyanazon mértékben irvák”, s így az eredeti szövegnek az olasz Pisani által szerzett dallamát nem fogják tudni használni, felmerült egy zenei pályázat kiírásának gondolata is, s erre egy lelkes főpap máris 6 aranyat küldött be a lap szerkesztőségébe.

A június 27-iki szám arról tudósít, hogy a bírálók ítélete alapján a verszöveg-pályázat meddő maradt, s újabb határidőül július utolsó napját tűzik ki.

Végre a szeptember 30-iki számban megjelent Gyurits Antal pályanyertes szöveg-fordítása, a napjainkban is használatos „Hol Szent Péter sírba téve...” kezdetű ének. Ugyanebben a lapszámban kiírják a másik pályázatot is a közölt szöveg megzenésítésére, a már fentebb jelzett 6 arannyi pályadíjjal, október végei határidővel. Az október 21-iki szám azt adja tudomásul, hogy a pályadíj „egy világi úr” bőkezűsége révén 20 aranyra emelkedett, a határidő viszont kitolatott december 27-ig.

A pályázat végleges eredményéről végül is az 1858. március 20-iki szám tudósít, újból közölvén Gyurits szövegét, immár a pályanyertes dallam kíséretében. Ez utóbbiról megtudjuk, hogy „a *Religio* szerkesztősége által kihirdetett pályázás útján készíté Feley Antal”. Megtudjuk azt is, hogy „a fordításra 31, a dallam készítésére 53 pályamű érkezett a *Religio* szerkesztőségéhez; először éneklé a t. kegyesrend pesti főgymnasiumának zeneiskolája.”

A himnusz további sorsát is nyomon kísérhetjük a *Religio* hasábjain. Nevezetesebb dátumok a következők:

Április 14.: megjelenik a Gyurits-féle magyar szöveg német fordítása Machik József pesti egyetemi tanár tollából.

Június 16.: „IX. Pius pápa a *Religio* szerkesztője által neki legmélyebb fiúi tisztelettel megküldött Wiseman-féle pápahymnus magyar fordításának s pályadíjt nyert dallama hangjegyének egy díszpéldányát atyai kegyességgel elfogadni s legmagasabb elismerését a bécsi cs. k. udvarnál levő követe nagyméltóságú De Luca Antonin tarsusi érsek úr által az említett szerkesztőnek tudtára adatni méltóztatott.”

Július 29.: a pesti piarista gimnázium tanuló ifjúsága „műének-iskolájának próbatételén” a műsorban a pápai himnusz is szerepel, az énekkarban pedig a kezdők között b. Eötvös Lóránt neve olvasható.

Az 1859. év folyamán — tehát száz esztendeje — már a templomok falai közt is felharsannak a himnusz lelkes akkordjai; rövidesen szöveg is, dallam is bekekerülnek a népszerű énekeskönyvekbe, s így a himnusz lassanként országszerte elterjed.

A szöveg írója, Gyurits Antal (1819—1892) a maga korában ismert nevű író: az 1847—48-iki országgyűlés hivatalos gyorsírója, majd ügyvéd, a *Religio* állandó munkatársa, Szent István-társulati titkár, később gimnáziumi tanár; Cantu Cézár világtörténelmének magyarra fordítója, neves klasszika-filológus. — Hat versszakból álló pápai himnusz-fordításával kapcsolatban mint irodalmi kuriózumot érdemes feljegyezni, hogy ennek 4. versszakában történik irodalmunkban első ízben verses említés a sürgönyözés technikai találmányáról:

„Mint villannyal egy perc alatt — Messze szárnyal a gondolat: — Szintügy röpül ajkról ajkra, — Várak-, puszták- és falvakra... stb.”

A zeneszerzőről, Feley Antalról nem tudunk semmi közelebbit. Zenetörténetünk mindmáig adós életrajzi adatai és munkássága felkutatásával. Pedig több érdeklődést érdemelne. Elvégre neki is része van abban, hogy magyar nyelven és magyar szívvvel énekelhetjük szinte sajátosan nemzeti pápai himnuszunkat, hogy: „Tartsd meg Isten Szentatyánkat, Krisztusnak helytartóját!”

(Kunszery Gyula)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Majdnem tizenöt év válogatott novelláit gyűjtötte össze Thurzó Gábor *Amen*, *Amen* című elbeszélés-kötetében. Ha eszközeit nézzük, akár „konzervatívnak” is mondhatnánk: nem feszegeti a műfaj kereteit, nem kísérletezik új lehetőségekkel — ő, a film szakembere mintha még azoktól a hatásoktól is mentes maradt volna, amelyek a regényt és novellát a film felől érték. Elkezdi, elmondja és befejezi történeteit, nem játszik az idővel, nem borítja föl az események sorrendjét — nyilván azért nem folyamodik semmilyen „technikai” érdekfölcsigázáshoz, mert eléggé bízik, jószemű realistához híven, magában a témában: abban, amit elmond, és, hibátlan „írástudóhoz” illően, a stílusában: abban, *ahogyan* a dolgokat elmondja.

Amit elmond... Többnyire csupa húsunkba vágó, életünket fölszántó dolgot mond el; témáiról maga a történelem gondoskodott félelmetes bőkezűséggel, s ő nem fél ezektől a témáktól. Hőseit háborúk vihara, ostromok szele sodorja — és valóban inkább csak *sodorja*, hiszen nem annyira alakítják, mint inkább elszenvedik a történelmet, általában bizonyos „jóra való restséggel”, amiről az egyik novella szól; és ha az író középponti élményét keresnénk, azt a legmélyebb benső problémát, ami a novellák sokféle hőse és sokszínű világa mögött áll: alighanem itt, ezen a tájon találnánk meg. Az *Amen*, *Amen* legtöbb alakja ebben a jóra való restségben érzi vétkesnek magát. Úgy érzik, nem tették meg, amit tehettek, vagy tenniük kellett volna; vagy rosszul tették, amit tettek. Kis egyszerűsítéssel azt lehetne mondani: Thurzó Gábor, legalábbis ebben a könyvében, a rossz lelkiismeret és a hamis lelkiismeret írója. Azé a rossz lelkiismereté, amelyet furdal a mulasztása, és azé a hamis lelkiismereté, amelyet keservesen megbűnhődtetnek a vétkei. Az „Isten és ember előtt” javító-intézeti igazgató hősét halálba kergeti a rettegés egyik volt növendékétől, Bogártól; a pánik zsákutcájában szorong, s váltig azt hangoztatja, hogy nem tett egyebet, mint amit a törvény szerint, „Isten és ember előtt” tennie kellett. A hamis lelkiismeret abban áll — az igazgatóé, és egy egész koré, amelyet az igazgató képvisel: egy egész hamis lelkiismeretű társadalmi osztályé —, hogy elhitheti magával: *Isten és ember előtt* tett meg mindent, holott voltaképpen csak az emberek, sőt csak egy osztály, egy középosztályi társadalmi rend előtt és nevében tett meg mindent, s Istent is alárendelte ennek az osztálynak, szinte rendfentartó közeggé tette — egy pedagógus-Isten, egy rendőr-Isten nevében basáskodott a nyírott-fejű javítóintézeti növendékek fölött; a szeretetről, a szeretet Istenéről tökéletesen megfeledkezett. Keresztény lelki írók szerint legnagyobb veszedelmeink, legalattomosabb buktatóink közé tartozik a bűnné csontosodó erény, a léleknek ez a rákos daganata, amely ellen nincs más orvosság, mint az alázatosság és a szeretet. Ez a szerencsétlen, ostoba, korlátolt igazgató pedig, a maga ostoba és korlátolt keretei között, kevély és szeretetlen. Moralisták besorozhatnák példatárukba, az ál-erény mintaképeknek.

„Az orszlán torka” — a kötet legmegrendítőbb írása — ugyanennek a hamis lelkiismeretnek a problémáját veti föl, sokkal mélyebb fekvésben, sokkal drámaiban, tragikusabban. Egy politikus, a kivégzése előtti éjszakán, szemére veti volt lelkiatyjának, hogy nem szegült szembe vele, nem állt útjába — fölmentette és igazolta, amikor tiltakoznia és elítélnie kellett volna. A vád: voltaképpen te tettél ilyené, mert hagyta, hogy ilyen legyek; én meghalok, de a felelős végső fokon te vagy. — Persze *végső fokon* mindig mi magunk vagyunk a felelősek; de a maga módján felelős az is, aki engedi, vagy igazolja a bűnt, és nemcsak az, aki a bűnt elköveti. S a probléma gyökere — alighanem Thurzó Gábor számára is, s amit mondok, nem afféle belemagyarázás — talán még mélyebbre nyúlik annál, hogy a politikus a zsidók kiirtását

lehetővé tévő törvény meghozása után azzal áll lelkiatyja elé, hogy annak tiltakozását várja, s ez a várt — talán remélt — „fejmosás” elmarad. Mindennek megvan az előzménye, abban a ridegen voluntarista nevelésben, amelyre Thurzó Gábor hőse ifjúságában rávilágít. Hanzély Imrét mindenre megtanították, csak egyre nem: szeretetre. Minden tehetsége megvan, kivéve egyet: a meleg, résztvevő humanitását. Az író sehol olyan forró történelmi problémát nem érint, mint itt: az egész „keresztény kurzus” kereszténységének hitelességét teszi — joggal — kérdésessé. Nincs értelme itt elsorolni e kurzus mulasztásainak és hibáinak, halfogásainak és vétkeinek ezerszer elmondott, közismert lajstromát. Egyet azonban nem árt újra meg újra megfontolni: azt, hogy éppen kereszténységének minőségében rejlett valami alapvető hiba. Nem lehet azt mondani, hogy kifejejtette programjából a karitatív tevékenységet — hiszen gyakorolt karitást, de a karitás gyakorlása nem elég. Nem a jótékonytságot kell gyakorolni, hanem a szeretetet élni, azt az egyetemes, evangéliumi humanizmust, amelyről a kurzus bizony alaposan megfeledkezett. Keresztény volt, a kereszténység alapvető lényege nélkülül; nem véletlen, hogy Hanzély Imrét nevelt ki. Embereket, akik a jóhiszeműség teljes vértetében engedtek meg elképesztő történelmi bűnöket: végzetesen hamis lelkiismerettel éltek. De az, hogy valaki hamis lelkiismerettel él, egyáltalán nem menti a hamis lelkiismerettel elkövetett bűnöket.

A könyv több keresztény, sőt katolikus problematikájú novellája közt én ezt érzem a leginkább „katolikusnak”, némi ellentétben Thurzó Gábor egyik kitűnő kritikusával, aki az utóbbi idők legerősebb „antiklerikális” írásának mondta „Az oroszlan torká”-t. Persze mindketten — az említett kritikus is, jómagam is — más és másfelől nézzük, más és más fényben látjuk ezt a vitathatatlanul kitűnő novellát. Én úgy érzem, minden katolikusnak, és kivált minden gyónatónak, minden lelkivezetőnek el kellene olvasnia, át kellene elmélnednie, és le kellene vonnia belőle sok hasznos tanulságot. Hanzély Imre felelőssége, „Isten és ember előtt”, elvehetetlenül a Hanzély Imre felelőssége. De megvan a maga felelőssége a lelkiatyanak is; mert minden lelkiatyanak feladata, hogy a hamis lelkiismeret kialakulásához soha és semmiért hozzá ne járuljon se javallással, se elhallgatással. Az érdekeket lehet mérlegelni, és kell is mérlegelni; de *egy* érdek minden más fölött áll, és ezt az egyet mérlegelni nem lehet: — a szeretet érdekét. S akinek szeretete nincsen — mint Hanzély Imrének — annak semmije sincs. S hogy nem ébredt rá, milyen semmi szeretet nélkül — hogy nem remült meg tőle, mennyire negatív előjelet kap bennünk minden tehetség és képesség és törekvés, ha nincs bennünk szeretet: ebben és ezért felelős a lelkiatya — mert erre nem figyelmeztette.

Hát az íróban — öbenne vajon van-e elég szeretet? Thurzó Gábor alapjában szatirikus hajlamú író; mindenesetre erősen ironikus. Nem kifiguráz, hanem inkább „kipécéz”: vonzódik ahhoz, ami fonák, anélkül, hogy fonákul is ábrázolná a fonákságokat; a megvilágításában van valami, ami élesen kihozza az emberi bábjáték minden ferdeségét. Erre a sajátos modorára nem tudnék jellemzőbb példát fölhozni „A kanonok rokonai”-nál, ennél a pompás írásnál: egy gazdag pap meghal, megjönnek a rokonok, s az utálkozó öreg házvezetőnő szeme láttára szabályszerűen kifosztják a hagyatékokat; s aztán egy gondatlan fiú henyesége miatt rájuk gyullad a ház s minden rablott kincs odavész. Ahogy a férfi — ugyanaz a figura, kicsit lágyabb anyagban, mint a javítóintézeti igazgató — a tűzvész fényében a melléhez kap, sunyin, hogy ő legalább megmentette a felesége elől is ellopott ékköves gyűrűt, és kiderül, hogy a nagy sietségben az égő szobában hagyta a mellényét és zsebében a gyűrűt: felejthetetlen jelenet, és tragikus megvilágítású groteskságában rendkívül jellemző Thurzó Gábor ábrázolásmódjára.

Mégis, talán egyet szeretne az olvasó, ha ennek a kitűnő kötetnek a végére jutott: — az író kezében, ahogy alakjai felé nyúl, időnkint egy parányival több lágytságot, a mosolyban egy kicsit több elnézést nem a hiba, hanem a hibázó, ügyefogyott ember iránt. Thurzó Gábor az az író, aki röstelli, hogy szíve van. Ahol már-már megennyhülne, ott elhúzza a száját, legyint s gúnyt vesz arcára. Mindezt fölényesen teszi, teljes írói mesterségtudással, gondosan ismerve minden hangsúlynak, minden jelzőnek — és minden jelző elhagyásának — minden

futamnak és minden szünetjelnek a kifejező értékét. De talán a kemény és jogos bírálattal mellé utat engedhetne egy csöppnyivel több részvétnek is, hiszen a vétkesek közt nemcsak Hanzély Imrék vannak, hanem botladozó, ostoba, a történelem útvesztőjében eltévedt, kis gonoszágaikban és nagy butaságaikban nemcsak nevetéses, hanem egyben szánalmas kisemberek is. (*)

SZÍNHÁZI ŐRJÁRAT: Galilei élete. II. Bertolt Brecht művéhez írt utószavában hangsúlyozza, hogy „Galilei élete” című műve nem tragédia. Az ő Galileije enni és inni szerető, kényelmet és pénzt kedvelő késői reneszansz figura és a darab főhőse tulajdonképpen a nép, amelyek sorsát megkönnyíteni: Galilei lenne hivatott. A tudománnyal azonban éppen Galilei föllépésétől és csöndes emberi bukásától kezdődőleg valami baj történik. A tudomány öncellá válik, elszakad szociális kötelezettségeitől, mintegy elárulja a népet. S Brechtet az atombomba feltalálásának korszakában éppen ez az öncélú Galilei érdekli, aki a tudomány néppel szembeni árulását elkövette.

Rendkívül érdekesek Brecht utasításai, amelyeket az Egyház és az egyháziak ábrázolására ad műve színrevitelezőinek. „A színházaknak tudniok kell azt, hogy e színdarab hatásának nagyrésztét elveszti, ha színrevitele főként a katolikus egyház ellen irányul. A fellépő személyek közül sokan papi ruhát viselnek. De rosszul tenné a színész, ha ezért ellenséges színben jelenítené meg őket. Másrészt azonban az egyháznak sincs joga arra, hogy tagjainak emberi gyengéit kendőzve mutassuk be... De ebben a darabban nem arról van szó, hogy az Egyháznak odakiáltunk: El a kezekkel a tudománytól. A modern tudomány az egyház törvényes leánya, aki emancipálta magát és szülőanyja ellen fordult... A történeti igazságnak az felel meg, hogy e színmű Galileije sohasem fordult szembe az egyházzal. Ha ezt megtette volna, akkor ezt egy olyan alapos vizsgálóbizottság, mint az Inkvizíció volt, kétségtelenül ki is derítette volna. És az is megfelel a történeti tényeknek, hogy a római pápai kollégium legkiválóbb asztronómusa, Christoph Calvius, Galilei fölfedezéseit helyeseknek ismerte el. (6. szín.) Az is tény, hogy Galilei tanítványai között papok is voltak.”

„Olcso hatáskeresésnek tűnne föl nekem, ha magas (egyházi) méltóságok világi érdekeit szatirikus éllel vennék célba. (Erre a 7. szín adna alkalmat.) Bellarmin ki is jelenti a pápának: Haladjunk a korrall, Barberini. Ha az új hipotézisen alapuló csillagászati térképek megkönnyítik tengerészeink hajózását, ám használjuk ezeket a térképeket. Nekünk csak azok a tanok ellenszenvesek, amelyek meg akarják hamisítani az Írást.”

És sajnos Galilei éppen abban hibázott, hogy a Szentírásból vett idézetekkel akarta tanait bizonyítani s tette ezt éppen a nagy protestáns hitszakadás idején. Az egyház nem akarta őt tudományos kísérleteiben gátolni, sőt anyagiakkal is segítette bőségesen, mikor kényszertartózkodási helyül egy magas ígényeket is kielégítő villát bocsájtott rendelkezésére. Rabsága csak annyiban állott, hogy hitmagyarázati iratokat nem nyomathatott ki és írásait megcenzurálták. Galilei azonban mégis kicsempészte külföldre új fölfedezéseit és azt is megérte, hogy ezek nyomtatásban hazájába visszacsempésztesse.

Hangsúlyozza Brecht azt is, hogy korántsem akarja a közönséget abba az illúzióba ringatni, hogy valami középkori itáliai szobában, vagy magában a Vatikánban érezze magát. Hangsúlyozza, hogy a közönségnek nem szabad megszabadulnia attól az érzéstől, hogy színházban van és ebben Claudel távolkeleti színjátszóstílusokat is művébe ötvöző (Le soulier de satin) hatásait is föl ismerhetjük. Lelkére köti a rendezőknek, hogy „az egyházi vezetők megjelenítésénél különösen ragaszkodjanak a realitáshoz. Semmi szín alatt nem szabad itt az egyház kigúnyolására gondolni, de az egyházfejedelmek kifinomult modora és nyájassága sem csábíthat arra, hogy valaki átszellemlült típusokkal dolgozzanak. Az egyház itt a világi hatalom képében jelenik meg s így az egyházi vezetőknek is a mi szenátorainkra és pénzembereinkre kell hasonlítaniuk... A történelmi kosztümök színeit pedig egymáshoz kell hangolni.”

A Berliner Ensemble előadása éppen azért keltett bennünk oly őszinte tet-

* Mostani és előző cikkünk összes idézetét Brecht: Stücke, az Aufbau Verlag, Berlin 1957-es gyűjteményes kiadásának VII. kötetéből vettük.

szést, mert a szerző e nagyon is bölcs és tudományos hiteklő utasításait majdnem mindenben teljesítette. A brechti színpad túlzottan komor feketefüggönyös gyászdrapériákkal nem hangolt le, sem pedig fölösleges és öncélú díszítőelemekkel nem halmozódott túl, mint a mi „Jó embert keresünk” előadásainkon. Egy óriási díofa-burkolatú terem illúzióját keltő keretdíszletben játszódott minden jelenet, akár Galilei különböző szállásairól és kutatótermeiről esett szó, akár a Vatikán termeibe kellett belé képzelniünk magunkat. Ezen a simafalú kockaszobán mindig más és más helyen nyitlak az ajtó- és ablakrészek, és ezzel elérték, hogy még utcajeleneteket is illúziótkeltően tudtak színpadilag érzékelteni, breugheli színekkel és breugheli majdnem torz fantáziával életre keltett koldúsokkal, nyomorékokkal és csepürágókkal. A barna szín kellemes melegséget ontó keretharmóniájába kitűnően hangolták belé a különböző árnyalatú bíborosi és főpapi ruhák színváltozatait, de az ellenreformáció komolyságát még az álarcos ünnepségeken is érzékeltették és tobzódó bíbor-lila színek helyett, amelyek egy magyar Galilei előadást oly vásáriráv és Moulin-Rouge produkció-szerűvé tettek, a violából mélybarnába hajló papi és szerzetesi köntösök valóban egymás mellé és egymás fölé voltak hangolva.

Szinte csodálatra méltó egybehangoltság és magasfokú stilizálás mutatkozott meg a szereplők járásában, mozdulataiban, de meg kitűnő hangképésű beszédében is. Nem a díszlet keltette végső fokon azt az illúziót, hogy a Vatikánban, vagy Róma nyomornegyedének lázadásra hajlamos kitzasztottjai között vagyunk, hanem a szereplők utolsó rezdülésig kicsiszolt beszéd- és mozgásművészete. Az utcai kép pedig teljesen Breughel torzalakjaival, az emberi bűnök és bűnhödések szörnyű elcsavarodásaival vált feledhetetlenné.

Vitába talán csak a pápa, azaz Barberini alakját megszemélyesítő Ernst Otto Fuhrman „fizikumával” szállhatunk. Brecht darabjában csak egy mondatnyi utatást ad, hogy e beszélgetés közben a pápát teljes pápai díszbe öltöztetik. Erich Engel, a rendező, nyugat mai divatjának megfelelően egy fordított stripe tease-jelenettel örvendezteti meg azokat, akik ilyen jelenetekre kíváncsiak. A pápát rokokó gavallérnak is beillő selyemharisnyában, térdmadrágban és bőujjú barokk ingben látjuk, majd ceremóniális mozdulatok közt apródok hada adja rá papucsá helyett cipőjét, reverendáját, palástját. S ahogy az akkoriban királyok és főurak szokása volt, a pápa közben bizalmasait fogadja, intézkedéseket tesz, majd előttünk vedlik át szinte megközelíthetetlen főntségű alakká, mikor a nép színe elé lép. Valóban csábító rendezői ötlet volt Erich Engel részére ezt a pápai öltözködési ceremóniát ennyire kiszínezni, de szerintünk nem szolgálja Bertolt Brecht főnnebb idézett szerzői utasításait. A rendező szerzője és direktora végrendeletszerű utasításait alighanem jobban szolgálta volna, ha inkább a történelmi Barberini alakját igyekszik megeleveníteni.

Kétségtelen azonban, hogy a Berliner Ensemble játékkétségéből, Brecht értelmeléséből rendezzünk és színészeink egyaránt sokat tanulhatnak. Az összjáték kísérteties tökéletessége, a történelmi levegő brechti értelmezése, a pápát kivéve a papi alakok méltósággteli, de egyben emberi jellemvonásokat megelevenítő kavalkádjá a legmagasabbrendű művészi élményt keltette föl bennünk s egyben azt a reményt is, hogy Brecht Galileijét hasonlóan jó magyar előadásban láthatjuk majd viszont valamelyik fővárosi vagy vidéki színpadunkon. Brecht jóhiszemű, magas nivójú író és bírálataban is éppen a magasrendű objektivitásra törekvést tiszteljük a legjobban. (Possonyi László)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Szentendre kiállítás. A Ferenczy Károly Múzeumban ez év májusában megrendezték a Szentendrén élő festőművészek kiállítását. Szentendre és a modern magyar festőművészet — két elválaszthatatlan fogalom. „Sok szép munka látott itt napvilágot”, — írta Lyka Károly a művésztelep 1956. évi jubiláris kiállításának katalógusában. Szentendre szépségeit a festők közül elsőnek Ferenczy Károly fedezte fel, aki fiatal korában — Nagybánya előtt — egy-két évet itt töltött. Élete utolsó éveiben Szentendrén dolgozott Tornyai János is. A szentendrei művészek között különleges hely illeti meg a nagytehetségű, tragikus sorsú Vajda Lajost, akinek működését, sajnos, mindmostanáig csak igen kevesen ismerik. Czóbel Béla, Diener-Dénes Rezső, Perlrott-Csaba Vilmos, Modok Mária, Korniss Dezső, Gráber Margit, Barcsay

Jenő, Bálint Endre, Paizs-Goebel Jenő, Szántó Piroska és még sok kitűnő művésznünk Szentendrén találta meg azt a környezetet és inspiráló légkört, amely művészi képzeletüknek újabb lendületet adott.

Most azok a művészek állították ki műveiket, akik állandó szentendrei lakosok. A művészetep alapító tagjának, Onódi Bélának munkái közül önorportréja emelkedik ki. Pirk János a paraszti munkát ábrázolja sommázó előadásmódban. Ilosvai-Varga István a vakító fény zuhatagába állítja embereit, tárgyait, épületeit. Boromissza Tibor finom, gyengéd akvarelljei nagy rajzi kultúrát árulnak el, a régi kínai mesterek bravúros alkotásaira emlékeztetnek. Munkái közül legszebb a „Napkelte” két változata és a „Jégzajlás” volt. Fájjaljuk, hogy a modern törekvések olyan tehetséges képviselőjétől, mint Kandó Gyula, csak egy kis monotípiát láthattunk. Ez a parányi méretű alkotása felkelti a figyelmet többi munkái iránt. Utoljára hagytuk a legkiemelkedőbb Balogh Lászlót, akinek hét képe pontos megfogalmazottságával, szerkezeti tisztaságával és a sötét színek változatos alkalmazásával tűnt ki. Műveinek látszólagos szenvtelensége mögött fanyar, resignált lírát érzünk. (dévényi)

Jan Matejko (1838—1893) a lengyelek nagyrabecsült történeti festője, hatalmas méretű festményeivel a hazafiságot, a nemzeti öntudatot élesztette, vigasztalt, bátorított, a történelmi múlt nagyságáról, dicsőséges napjairól állított fel ékes bizonyosságú, dekoratív emléket. Akárcsak magyar kortársai, egy Székely Bertalan, egy Benczur Gyula. De ugyanakkor önkéntelenül kiszolgáltatta magát a változó izlésnek, a mulandóságnak. Megható s tiszteltetle méltó, becsületes, nemesen becsvágyó, lelkes és szorgalmas munkássága. Az idő azonban meg nem áll, az élet könyörtelenül és rendkívül igazalmasan folyton megújul és ilyenkor szoktuk mondani, hogy a hálátlan utókor nem tud többé zavartalanul gyönyörködni egy nem is olyan régen még tömegeket elkápráztató képzőművészeti látványosságban, ha már nem érzi azt időszzerűnek.

Jan Spychalski (1893—1946) ugyancsak lengyel festőművész. Kisméretű, az igénytelenségig egyszerű képeit szemlélve rádöbbenünk egy mélyen gondolkodó, fennkölt szellem szuggesztív jelenvalóságára. Tudós, filozófus, búvárkodó életet élt. Halála után fedezték fel, hogy nemcsak kivatalnok, de festő is volt. Mennyi erő, mennyi igazság és szépség, milyen gazdag közölnivaló rejtőzik szerény, komoly, sötéttonusú virágcsendeleiteiben és hitvallását, életfelfogását tükröző kompozícióiban! Rokonszenves önarcképe emlékeztet Gulácsyra, de némileg Csontváryra is. Feledhetetlen a beteg édesanyjáról költött portréja. Fáradt, öreg, búcsúzó arc, belesímulva a petyhüdt hüvelykkel megtámasztott tenyerébe. Nem eszményített, a fiúi szeretettől meg nem szépitett képmás. Egy elszállni készülő élet, melynek meg vannak számlálva a napjai. És mégsem szomorú. Korántsem vigasztalan. Tartásában fennség, tekintetében búvóló hűt, rendíthetetlen nyugalom, megközelíthetelenség és titokzatosan áradó szeretet. Mit tud kifejezni egyszerű eszközökkel egy arc, ha a lelkét élte bele a festő! Halvány háttérül egy gúla körvonalai, csúcsával az ég felé nyúló jelképi jelentésével: az élet egyidejű kettősségére eszméltet: a mulandóság porhüvelyében jelentkezik a halhatatlan lét. (H. G.)

A 130 ÉVES HITEL. 1960-ban, tehát hamarosan 130 éve annak, hogy Széchenyi István Hitel c. munkája megjelent. 1830. januárjában adta át Széchenyi kéziratát Trettner és Károlyi István pesti „Könyvnyomtató Intézet”-nek és a könyv néhány hónap alatt négy kiadást ért meg. Számos kiadás után utoljára megjelenésének száz éves évfordulója alkalmából 1930-ban adták ismét ki, hozzácsatolva mindjárt Dessewffy József „Taglatatát” is.

A közeledő 130 éves évforduló különösen aktuális időszakban érkezik el. A magyar mezőgazdasági termelés ma épp úgy a nagy átalakulás korszakát éli, mint 130 évvel ezelőtt. Akkor a feudális viszonyokból a liberális kapitalizmus korszakához kellett a termelésnek hozzáigazodnia, ma pedig az egyéni kiszegazdasági formától a szocialista közös nagyüzemi gazdálkodásra való áttérés időszakát éljük. A társadalmi fejlődés akkor is, ma is a megoldandó problémák tömegét vetette fel és a 130 éves évfordulóban a két korszak fejlődési problémái adnak egymásnak találkozókat.

Széchenyi Hiteljét gyakran tévesen értelmezik. Úgy gondolják, Széchenyi

széleskörű gazdasági ideológiát fejt ki, holott a valóságban arról szól, hogyan lehet segíteni a magyar mezőgazdaságon. A könyvet nem gazdasági szakértő, nem egyszerű politikus, hanem államférfi írta, aki hazáját a fejlődés útjára kívánta rávezetni. Az államférfiúi bölcsesség emeli a könyvet szűkebb tárgyköre fölé és ad egyúttal annak egyetemes jelentőséget. A lényege azonban nem változik s abból származik, hogy Magyarország mezőgazdasága elmaradt a fejlődésben és a megoldandó feladat az volt, hogyan lehet az elmaradottságot felszámolni.

Az elmaradottság oka természetesen más volt százharminc évvel ezelőtt és más ma. Széchenyi idejében a liberális kapitalizmus gazdasági rendjének nem felelt már meg az akkori feudális termelés. A robotra dolgozó jobbágy munkára nem lehetett bízni gondosságot és hozzáértést igénylő munkafeladatot. E miatt a földesurak jobbágyok helyett pénzzel fizetett bérmunkásokat alkalmaztak már Széchenyi idejében is a szőlőtelepítéshez és műveléshez. Az a néhány földesúr, aki uradalmában nyugati mintára a belterjes termelés útjára lépett, ugyancsak inkább bérmunkást alkalmazott, a jobbágy munka részére csak a durva munkákat tartotta fenn. A termelés fejlődése időszerűtlenné tette már a jobbágy munkát, ez magyarázza, hogy abban az időben tulajdonképpen már a konzervatívok sem ellenézték a jobbágyfelszabadítást. A lényeges különbség a haladást hirdető és a maradiak között a valóságban a körül forrott, hogyan történjék a felszabadítás. A maradiak a felszabadítást a földesúr és a jobbágy kétoldalú megegyezésére akarták bízni, a jobbágy a földesúrtól váltsa meg szabadságát. Széchenyi viszont a robotmunkának, mint intézménynek megszüntetését akarta, amit függővé tenni kétoldalú tárgyalástól és attól, van-e a jobbágynak pénze a megváltáshoz, nem lehetett.

A szükségyszerű fejlődés nem tűr félmegoldásokat. A társadalmi viszonyok és a termelési rendszer átalakítása sohasem megy simán. A maradiak ellenzése nem egyszerű önzésből, jogaikhoz való kétségbeesett ragaszkodásból származott, annak is megvolt a maga mélyenfekvő magyarázata. Az ingyen munka helyébe bérmunkás alkalmazása a földbirtokostól mindenekelőtt minimális pénztökével való rendelkezést kívánt meg. Továbbá a bérmunkás alkalmazása költségtöbbletet jelentett a földbirtokos számára, ez a költségtöbblet csak akkor térülhetett meg, ha többet és jobbat termel, mint termelt robotmunkával. A termelés fejlesztése azonban nem megy befektetés nélkül, a termelés racionalisabbá tétele nélkül. Ehhez azonban ismét pénztökére volt szükség. Mit csináljon már most az a földbirtokos, aki már tele van adóssággal, mint a maradi Dessewffy volt és aki kölcsönt sem tud kapni a termelés útszervezéséhez? Nem tud mást tenni, mint a változást követő anyagi összeomlástól tartva szembeszegül a változással.

Széchenyi elismeri, hogy a fejlődés megkövetelte változás nem előnyös mindenkinek — mindjárt. A dolgot azonban szerinte nem egy-két év távlatából kell nézni, hanem a változás évtizedekre menő kihatásait. Ha ez előnyös, akkor a változás hívének kell lenni mindenkinek a saját érdekében. „Ha egy pár évet veszünk össze — írja —, akkor jobb, ha minden mozdulatlanul áll meg, ha egy fertály, vagy félszázadra tekintünk, akkor változás kell.” (t. j.)

TURISTA-NAPLÓ A BREVIARIUMBAN. (Prohászka és a hegyek.) Viseltes breviárium. Kopott kötése jelzi, hogy sokat volt zsebben útitárs; elnyűtt, barnult lapjai pedig arról árulkodnak, hogy sokat forgatták.

Mindent megértünk, ha a belső címloldalra rótt aláírást olvassuk: Prohászka Ottokár.

Megilletődötten veszem kezembe a drága ereklyét. Ennél személyesebb, közvetlenebb emléktárgya nem lehet az Úr szolgájának, hiszen ezekből a megsárgult, nyűtt lapokból repült fel saslelke naponkint a magasságok felé a zsol-tárok szárnyain.

A breviárium nyári negyede, a Pars aestiva különösen megviselt. A nyári verejték nem ad kielégítő magyarázatot erre, inkább az, hogy nyári természetjárása alatt is mindig vele volt szinte állandó használatban a szent zsolozsmák könyve. Ime meg is találom a ritka bizonyítékot erre: a kötet felső lap-széleire ceruzával rájegyezte nyári utazásainak, hegymászásainak dátumait.

A ceruzajegyzetek arra utalnak, hogy a magasságok emberével a hegy-

tetőkön is vele volt a zsolozsma. Egy-két bejegyzés kúsza frissesége erre vall.

1888-tól 1906-ig tartanak az adatjegyzetek, tehát az esztergomi spirituális és a budapesti egyetemi tanár nyári útjait rögzítik le. Ezeknek másutt nincs nyoma, a naplója (Soliloquia) sem ad számot ezekről, — így e jegyzetek életrajzi szempontból is forrásnak számítanak.

Az első németországi és római utazás után vagyunk. (A német út élményeit „Esztergomtól Münsterig” címmel közölték a Magyar Állam 1885. évi példányai folytatásokban, a római út leírása pedig ugyancsak folytatásokban a Magyar Sion 1887—88-i évfolyamában jelent meg.) Vallassuk csak az Aestiva jegyzeteit, merre vittek nyári útjai a következő években?

„1888. júl. 15. Nagy Maros. Metzker primic. júl. 16. Zebegény.” Metzker tanítványa volt az esztergomi teológián, közel állt hozzá, évtizedekig leveleztet vele.

1894-ig nincs bejegyzés. 1894-ből is csak egy van: „aug. 14. Nosztrán; 16-án V. d. Leontina temetésén.” Márianosztra mindig nagy élményt jelentett neki. A lelkek térítésén dolgozó ottani apácákat különösen nagyra becsülte önfeláldozó munkájukért.

„1895. jún. 29. Hosszúfalu. Izsóf primiciáján.¹ Jún. 29. † Paulus Jurkow² dulcissime frater in pace. Hora matut. 4. Aug. 2. Nosztrán. K. t. Dominica anticipált névnapja. Aug. 3. Pestről el Székely Udvarhelyre. Aug. 14. Johannisberg.”

1896-ból sok adat van: a milleneumi ünnepségeken való részvétel, egy új római út és egy erdélyi hegyjárás adatai: „1896. máj. 9. Komárom (millen.) Máj. 17. Nyergesujfalu, hegyen millen. A római út jún. 5-től 23-ig tartott Fiumén és Anconán át. „Jún. 14. Róma: pápai misén; azután exhortációt tartottam a germanikusoknak. 16-án Nápoly, Cassino; 18. Pompeji.”

Erdélyi útja előtt még kissé körülnézett Esztergom körül: „jún. 30. Ürmeny. Júl. 5. Balassagyarmat, Jeszzenszky Primic. Júl. 26. Esztergom. Sz. Anna, prédik., ugyanakkor Dorogon.”

Aug. 4-én indult Erdélybe: „aug. 4. 1896. Székely-Udvarhely—Szereda. Aug. 6. Gyergyó. Aug. 7. Toplica. Aug. 8. Pest. Aug. 9. Békásmegyer nagymise. Aug. 14. Nosztrán magyarul prédik.”

1897-ből egy nagy felvidéki utazás adatait közlik a feljegyzések. Júl. 29-én indult el, és szeptember elején tért vissza. „Vág-Ujhely, Csejthe (vár!), Pöstyén, Krakován, Verbó, Vitenc, Bori, Veszele, Pobedin, Szered, Felső-Szemeréd, Alsó-Szemeréd, Zsember, Nádas, Magaslak, Szélakna, Hoducbánya és Zsarnóca voltak e szép kirándulás állomásai. Szereden két hetet töltött vendégségben, apró kirándulásokkal tarkítva programját.

Az 1898. évi nyár változatos utazási élményekben gazdag. A feljegyzés szerint júl. 17-én már a Rajnán van, 22-én a Börzsöny erdeit járja. Ugyane napon: Nostra. Erdőn. Júl. 28-án indul gyönyörű kárpáti útjára, melynek legszebb része a Lengyel-Kárpátok gyöngyszeme: Zakopane és környéke. Útjának állomásai a krónika szerint: az eróziókban gazdag, vadregényes Szulyói völgy, Predmér, Rovnye-Viszoka, Thurzófalva, Zakopane, Csaca, Csernye, Kiszuca-Ujhely, Varna, Tyrchova, majd a festőien romantikus Lietava és Német-Próna, — ez a sok papot termő nyitraimegyei német nagyközség, az esztergomi szeminárium fő utánpótlási hinterlandja —, Privigye, a magyar Piarista Rend legősibb települése és Nagy Bélic. Aug. 5.: Szereda, aug. 7.: Pilis-Csaba.

1899-ben Dánia és a Skandináv-félsziget kerül sorra: júl. 28. Boroszló, 29: Berlin—Koppenhága—Christiania (ma: Oslo), aug. 5.: Trondheim, aug. 8.: Stockholm.”

1900-ban „rákapcsol” az Alpokra, és ezentúl püspökké szenteléséig (1906), majd 1912-től a világháborúig szinte minden évben hűségesen fölkeresi a magas hegycsúcsokat, melyek a legnagyobb természeti élményt jelentették számára. Először Oberammergauban köt ki néhány napra, megtekintvén a passió-

¹ Izsóf Alajos, a Zászlónk kitérnő tollú, alapító szerkesztője volt. 1919-ben kilépett a papi rendből, és megnősült. Az egyházzal kibékülve halt meg. Prohászktát, aki értékelte Izsóf tehetségét, megdöbbenetette ez a fordított páfordulás. Szemtanúk mondják; mikor 1927. ápr. 5-én különvont hozta Fehérvárra Prohászka holtestét, Erd és Kelenföld között a pályatest szélén egy őszhajú férfi térdeit buzdogn imádkozva: Izsóf Alajos volt.

² Kollégista-társa volt a római Collegium Germ.-Hungaricumban.

játékokat. Ezután Svájc és Tirol legfestőibb tájait keresi föl. „Júl. 22. Luzern. Stanzer Joch. Tells Platte. Júl. 23. Bern, 25.: Interlaken, Zauberbunden, Meiningen-Gletscher. Júl. 28. Einsiedeln. Aug. 2. Morzy 12 heste, Innsbruck. Aug. 6. Königsee.”

1901-ből nem találunk följegyzést. Annál sűrűbb az 1902. év turista-programja. A bájos magyar múzeumvárossal, Sopronnal kezdi (júl. 15.), ahonnan elment „szomszédolni” Bánfalvára (Warndorf), a kies fekvésű karmelita-kolostorba. Itt valószínűleg lelkigyakorlatot tartott, vagy végzett, mert hat napig tartózkodott itt. A további útirány: Mária Zell és Észak-Stájer. „Júl. 23. Mária Zell. — Au-Seewiesen. — 26.: Mária Zell—Wildalpe, 28.: Wildalpe—Admont. Júl. 29.: Admont—Erzgerg—Graz, 30.: Graz—Esztergom.

Alig pihent néhány napot Esztergomban, már nekivágott a Magas Tátrának. „Aug. 4. Tátra, aug. 5. Gerlachfalvi csúcs.” Megmászta a Kárpátmedence legmagasabb csúcsát s ezzel a „reverendás turisták” egyik úttörője lett.

1903. nyaráról csak egy bejegyzés van: aug. 20. Hochschwab. Ez a hegy-csúcs az Enns-könyöktől és a Wildalpetől keletre, Mária Zelltől délre kb. 30 km távolságra oromlik az ég felé komor magányosságában.

1904-re esik az amerikai út. Júl. 28-án ért Prohászka New Yorkba. Az út állomásai: aug. 4. Niagara, aug. 6. Cleveland, 14.: South Bend, 16.: Saint Louis, 19.: Omaha, 23.: Chikago, 25.: Toledo, 28.: újra New York, 29.: New York—Rotterdam. Szept. 1. Ürmény.

Ezt az útját „Képek az Újvilágból” címmel írta meg 1904. végén. (Ö. M. 16.)

1905-ből kevés, de annál sommásabb bejegyzés hirdeti nyári turistáskodását: 1905. jún. 23. Murány; jún. 25-én Lomnici csúcs (ezt is megmássza). Júl. 5-én a Grác melletti Pribic hegyről gyönyörködik az Alpések fenséges hegyláncáiban. Júl. 30. Frauenmauer, aug. 8.: Messnerin (csúcs). Vagyis a Messnerin csúcsát is „beveszi!”

1906-ban újra Svájcban van. Júl. 19.: Zürich, júl. 26. Gletsch—Einsiedeln. Aug. 12. Chiemsee. (Bajororsz.)

Ezzel lezáródik a ceruzakronika. 1906-ban a magasságok vándorára a püspöki méltóság súlyos palástja borul. De ha nem is annyiszor, mégis talál módot arra, hogy kedvelt tájaihoz visszatérjen. 1908-ban a Pázmány-egyesület római zarándoklatát vezeti. 1912-ben Franciaországban, majd Svájcban barangol, és rövid milánói és torinói kiruccanás után a Gotthárd-vasúton újra visszatér kedvelt svájci hegyei közé. 1913. szept. 26-tól okt. 14-ig Rómában és Subiacóban tartózkodik. Ekkor fogadja X. Pius pápa, és sajnálatos indexre tételek mintegy érzelmi ellensúlyozására megajándékozta dedikált kényképével. 1914. júniusát és július elejét megint Svájcban tölti. Wildhaus. (Sankt Gallen), Lorch, Freiburg, a Rajna völgye és a vorarlbergi Brand és Bludenz útjának állomásai. Itt éri a háború kitörése, ami végét szakítja egyszer s mindenkorra nagyszabású hegyjárásainak.

***

A tiszta fényben ragyogó hegyormok Prohászka számára túlnőttek az egyszerű vizuális élmény korlátain, és a lélek kifejező eszközévé szublimálódva, megtermékenyítették benne az író, a szónokot, az esztétikai és vallási géniuszát.

A hegy akkor kezd benne teremő élménnyé válni, mikor a Sárret lapályára, Fehérvár puhafás mocsárszigetére került. Amíg az ő „házi” hegye, a Pilis ott volt esztergomi küszöbe előtt („a Dobogó-kőre fiatalabb koromban úgy szaladtam föl”³), amíg az Alpok és a Kárpátok csúcsai majd minden nyári útjának élményei voltak, addig ritkán említi meg őket írásaiban. A fehérvári pusztaság azonban mint ellentét „irodalmi létre”, állandó evidenciára hozza benne a hegy-élményt.

1911. júl. 29-én ezt a vallomást írja Stájerországban naplójába: „... feljebb, feljebb, sokáig emelkedő hegyi réteken a csúcsra... Ilyenkor kitör belőlem mindig a magaslati, hegyvidéki lélek szenvedélye: Ich bin ein Hochländer, — a magaslatok vonalain nyúlik el lelkem.”⁴

³ Sol. II. 58. l.

⁴ Sol. I. 223. l.

Igen, Hochländer volt ő, öntudatos, hegyi ember, tele a havasok s a fenyvesek ózónával. A gótika is azért volt kedvelt stílusa, mert felfelé tör, az égbe húzza a lelket a magasságok felé.

A hegy élménye szimbólummá válik benne. Tragósbén (Stájer) ezt írja naplójába:

„Jaj, azért szeretem úgy a hegyeket, a helyzet-energiák ez égbemeredő szimbólumait... Az ilyen vidék kongeniális a szellemmel, a lélekkel; a hegyeken fölnyúlik, s fölegyenesedik, égbe tör, a vizeken pedig fölfrissül, és... hajlékonyá, széppé, és tisztává lesz a lélek. Itt vagyok én otthon! Itt lihegek, s lélegzem, s eltelem, itt gyullad ki szemem s érzésem, ott omlik rá lelkeségem, mintha végtelenbe nyúló, nedves selyempapír s annál is finomabb volna, hogy lekopírozzam magamba a hegyek-völgyek vonalait, az erdők s sziklafalak árnyalatait.”⁵

A hegy: szabadulás számára a hétköznapi élet korlátaitól, „mindabból, ami szorít, ami nyom, ami ránk akarna borulni, szimbóluma annak, ahogyan az ember áll Istennel szemben. Főnt a Pribicen álltam, s szembenállónak éreztem magamat... a végtelennel, a szelek szárnyán járó Szentlélekkel... Hol járjon az Isten lelke, hol járjon a szél, ha nem itt a magasban, e síma, akadálytalan rónaságban?... Mi is iparkodjunk mindnyájan fel, fel! Végtelen látóhatár kell nekünk, hogy igaz, tiszta, nagystíli isteni emberek legyünk.”⁶

A modern világ nagy misztikusa Istent éli a természet mindennapos csodáiban, főként a hegyek főségében. Mikor — 1912-ben — talán ötödször — járt Svájcban, és Aلدorfban kiszállván, a Klausen-Strassen a Glarus-kantonba ment a lenyűgözően szép Tell-vidékre, ezt írta naplójába:

„Nagyszerű út..., elnyelt engem ez a főség... Ah, Uram, Istenem, csak egy ily vidékre kell kimenni, s végig élvezni a te kinyilatkoztatásaid özönét... Tudod, imádlak! Hegyeid a te arcod vonásai nekem.”⁷

Itt az „istenarc” élményében, az égbe növe, lelke különös könnyűséggel nyílik meg a bűnbánat s a kegyelem felé:

„Aug. 12-én fent voltam egymagam a Pribicen, s ott felkeltettem magamban a bánatot általános évi gyónásomra, melyet Grácban végzek. Ott fönn elvégeztem Istennel lelkem ügyét... Nekem a „wohlgedehliche Existenz”-hez (a boldog élethez) évenként kell „einen Mundvoll von Höhenluft”, egy harapásnyi, egy jóllakásnyi lendülés a végtelenbe!... Különbön pedig naponként akarunk egy harapásnyit Istentől, lelkiségből... Lendületes lélekkel mentem le a hegyről, az Isten közeléből.”⁸

A hegy szemléletét használja fel a lélek szépséges munkájának szemléltetésére:

„Az egész lét az isteni gondolatok reliefje: azok domborodnak..., azok emelkednek az anyagban... Ez a felfogás monumentális vonalakat húz az életbe, s beállít hegyeket: bátorságot, bizalmat, lelkesedést..., a lélek fölmered a főségben, a hősiességben, kiemeli Jungfrau-kupjait a csendes kontemplációban, az Istennel való barátkozásban, a csillagos lélekkel, a szentekkel való testvéresülésben..., gyönyörű fodrokban s hullámokban omlanak érzelmei, mint a hegyek oldalán az erdő övei s fodrai, virágos himmel s szépséggel kicsipkézve.”⁹

Régi, kedves gondolata, hogy a szenteket Isten hegyeinek mondja¹⁰, most gyakran vissza-visszatér beszédeiben, írásaiban. Ez a második fokozata hegy-élményének, amikor is a hegy fogalma más, konkrét lényre tevődik át.

Lassan elveszti a hegy-szemlélet érzéki elemeit, s csak mint a fenség kifejezője szerepel:

„Jézusnak hegymászóznak, hegyeken imádkozóznak, hegyen színváltozóznak, hegyen szenvedőnek s hegyről az örök hegyekre átszállónak kellett lennie. A hegyek... a léleknek örömbé, ittasságba való elváltozásainak helyei..., a végtelenbe indulások kikötői... S az én hegyeim? Az én hegyeim az oltárok, az

5 Sol. 219. 1.

6 Sol. 225. 1.

7 Sol. 240.—241. 1.

8 Sol. 230. 1.

9 Sol. II. 6.—7. 1.

10 Montes Dei (1898.) Ő. M. 18. (1911.)

eucharisztia! Mily magasságok, távlatok s végtelenségek!... S mily misztérium mindaz, mibe itt az ember mint hegycsúcsról... az Isten szeretetébe s jóságába vet tekintetet..."¹¹

Ahogy misztikus életszemlélete elmélyül, úgy állandósul ez a lélekke vált, „transzcendens” hegyhasonlat, — hegy-élményének harmadik fokozata. A Kereszténység hegyláncainak nevezi az eucharisziát. S ezen az alapon a Sár- rét lapályába szorult Fehérvárt „Magyar Tátracsoport”-nak nevezi.¹² Így lesznek a hegyek misztikus elragadtatásának kotta-fejei.

„Többször fölvetődik a gondolat, beszéd közben is: a hegyek, a hegyek... nincsenek, nem mehei(ünk) föl a hegyekre... Ah Istenem, hegyek? Az Isten magaslatai vesznek körül, végtelenbe nyúló hegyek, szakadékokkal, örvényekkel, fenyvesekkel... Itt vannak az én hegyeim: itt van az Oltáriszentség... Uram, Uram, Istenem, hegységem, hegyláncom; magasságom; alta ara oltárom! a megsemmisülés liturgiájával, önfeláldozásával szeretnélek imádni!”¹³

(Szarka Géza)

SUPERVIELLE REGÉNYE: A GYERMEKRABLÓ. A költő, aki a kozmosz, a változó és kitáguló világmindenség énekese, prózában vajon képes-e megcsillantatni valamit a kozmikus létből, képes-e arra, hogy vásznát az ég és a föld roppant méretű állványára feszítse? Vagy megelégszik egy parányi pont körüli stílusbravúrral, mint azok a költők, akik a líra madárszárnyalása után prózai műfajban már csak a gép mesterkéltséget és csavarjait utánozzák.

Supervielle regénye szemmel láthatóan más irányt jelez. Egy patológiás történet körvonalait sejtjük kibontakozni és úgy érezzük, rövidesen minden jellemző tünetével elélné rajzolódik a körkép: egy szövevényes emberi lélek torzra fajult mániája. Bigua ezredes gyermekeket lopkod el utcákról, elhagyott helyekről és fényűzően berendezett párizsi lakásában neveli őket. Az alaphelyzet vakmerő és bizarr, az olvasó az első pillanattól kezdve a mai kor szexuális aberrációira gondol.

Az írónak azonban sikerül feloldania a gyanút: Biguát a magtalan emberek pusztító hiányérzete sodorja a gyermekrablás útjára (rablás valójában nem történik, csak a törvényes örökbefogadás megkerüléséről van szó), „fiai” iránt nem táplál bűnös érzelmeket, de a róluk való gondoskodás mértéke óriásivá duzzadt és ki nem élt szülői érzésről tanúskodik.

Ennek a túlcsoportuló érzelemnek még ki kell robbannia a regény folyamán. Bigua újabb gyermeket vesz magához, egy részeges nyomdász és egy elzúllott asszony serdültkorú leányát, akibe napok alatt beleszeret. Az atyai érzés és a férfiszexuális fellebbanó lángja szinte fölperzseli az érettkorú ezredes és környezetét. Ezen a ponton szélesül ki a regény konfliktusa, ekkor indul meg az emberfölötti küzdelem, a foggal-körömmel vívott harc a szenvedély legyőzéséért.

Bigua a Délamerikába induló hajón, fogadott családja körében jut el a válság mélypontjához; érzéseinek és csalódottságának túlfeszített állapotában a tengerbe veti magát. De az életosztón egy sajátos megnyilvánulása az utolsó pillanatban magára ébreszti. És ez a sallangjaitól megtisztult élet igenlése, szeretete. Rónay György furcsa létszorongást érez ki a műből, s ez valóban meg van benne, de kiegészül a feltápáskodó lélek édes-keserű érzetével, amely az emberi keservek és csalódások iránti megértésből, mély együttérzésből ötvöződik. Az ezredes fokozatosan nyeri vissza lelki egyensúlyát (egy krízist még át kell élnie, amikor a leányt végleg elválasztják tőle), de életútja már gazdagabb és tartalmasabb cél felé halad.

A tengerben úszó Biguában a következő gondolatok cikáznak át: fiai nevelése, amit mindenáron folytatnia kell... Antoine gyatra angol nyelvtudása... Jack foga, amelyet be kellene tömteni, holott a hajón nincs fogorvos... A reménytelen pillanatokban néha a lét legapróbb momentumai villantiák fel az élet valódi értelmét — ez történik Bigua esetében is. Itt nem afféle hétköznapi, kompromisszummal elért nyugalom megszerzéséről van szó, hanem kiteljesülés-

11 Sol. II. 211. 1.

12 Sol. II. 154. 1.

13 Sol. II. 226. 1.

ről; Bigua megalkuvás nélküli veti latba egész férjfierejét, hogy megváltozzék. Ehhez türelem és a visszaeséseket is elbíró lelkielőz szükséges. Biguában ugyanolyan szenvedély és lehúzó erő működik, mint Balzac Hulot bárójában, de neki sikerül kivágnia magát az önmérsztő tehetetlenségéből. A leány eltávolítása rettentő súllyal nehezedik rá, „csupa fal a világ, falak merednek mindenütt a tengerből és falak ereszkednek alá az égből.” De a többszöri visszahullás után is megtele a kivezető utat és a délamerikai puszták gyógyító csöndjében magára talál. A bensejéből lassan kihunyó szenvedély már csak távoli fényként kereng fel előtte, mint éjszakai kicsiny lámpása, mint a meg nem ízlelt ifjúság...

Bigua a pampák széljárta vidékén tudja meg azt is, hogy az előző évek öntudatlan pazarlásai fölemésztették vagyonát. S ez a tudat sem zúzza össze, inkább lehetővé teszi, hogy könnyebben kibújjék régi énje vedlett kígyóbőréből és két keze munkájával keresse meg a kenyeret fiainak és önmagának. Ehhez az érzéshez kapcsolódik a pampák szegény pásztorai iránt érzett rokonszenve. A mostoha sors, a multat, jelent és jövőt szimbolizáló rothadt gabonaszák a pásztoroduk sarkában most döbbsenti rá igazán a világ igazságtalan voltára. Az ezredes nem válik a szegények harcos szószólójává, de sorsuk átérzése sok tanúságot jelent a maga kis közössége számára. Ez a család a hazatérő nemesszívú feleséggel, Desposoriával együtt gyökeret ver az új környezetben, Bigua pedig szenvedélyétől megtisztultan, az élet riktó diszeiről lemondva, távol a várostól és az emberektől egyszerre csak ráébred, hogy új élet csirázott ki körülötte.

A krízisen túljutott és talpraálló ember gyakori témáját az író nem diktikusan, nem a levont tanulság igazságaival, hanem költői erejével hevíti friss regény-nyaggá. Supervielle a szürrealisták bonyolult nyelvi modora és a modernnek leszűrkített, egyhangúan kopogó mondatai helyett finoman megkomponált, minden árnyalatot kifejező költői prózát teremt. Néhány remekbeszabott képpel még gazdagabbá teszi művét, olvashatunk a test homályában sűrűsödő érzésekről és gondolatokról, a félrevonuló emberről, aki belevájjja fogát a magány vasból kovácsolt kétszersültjébe és szépségre ittasan megpróbálja csatornázni a túlsoroduló alkonyat osztatlan édességét. A lírai beleszövések Supervielle-nél nem a pusztá dekorációt szolgálják; költőiebbé, hitelesebbé teszik számunkra az érdekes lelki harc minden fázisát és az egzotikus gobelin-keretet valódi, pompázó színtartalommal töltik meg. (Szeghalmi Elemér)

LA ROCHEFOUCAULD EMLÉKIRATAIT olvassák, de Gondolatait ki-ki betéve tudja — mondta Voltaire. Szavát ma egy fokkal temperálni kell: Az Emlékiratok halott könyv, a Maximák élnek, hatnak és megszólítanak. S nem lehet őket pusztá élvezetből vagy történeti dokumentumként forgatni. Benedek Marcell, aki most öregségében vállalta fordításukat, azt írja, „kegyetlen önbírálatra ösztönöznek”. Többet is tesznek ennél: meggyőznek, s vitára hívnak, hogy mi is meggyőzzük komorságukat örömmel, romboló, tépő „felöltő” keserűségüket hitel és szeretettel.

Mert a Maximák a Port Royal mellett, Madame de Sablé szalonjában születtek, fanyar bölcsességük a janzenista körök borzongató gyönyörűsége volt, s a „Princesse de Clève” ironójának, Madame de Lafayettenek nem sok napfényt sikerült beléjük lopnia. (Annál több nyomot hagyott Madame de Lafayette regényén La Rochefoucauld szelleme !)

Az emberek mozgatója az önérdék, az erény álcázott, szalonképesség, sőt eszményivé pomádézott bűnös hajlam csupán, a társaságban mindenki egyedül marad, kiáltó, fájdalmas egyedüliségben, kiszolgáltatva a szenvedélyek fekezhetetlen, szeszélyes és kegyetlen játékainak: ime ez a könyv keserű magva és összefoglalása. A múltó lovagkor udvari erkölcsének nagy eszményeit sorra lemezteleníti La Rochefoucauld; a szerelemben és a barátságban megmutatja az önzó hatalomvágy, az alázatban, a tisztaságban a fortélyos kevelység, a jószágban, az atyai megértésben a terpeszkedő gőg gesztusait és indulatait. A parfóm, az álhaj s a gondall fölkennt sokféle tapasz a piszok és rothadás valóóságát fődí: a szép szavak, a társasági illem a kéméletlen üresség leplei.

„Megvisszatalódhatunk hibáink miatt, ha van annyi erőnk, hogy bevall-

juk őket." (641.) Ezzel a „vigasztalással" végződik a könyv, de ez a biztató befejezés a fordító figyelmes leleménye csak — az utolsóknak besorolt mondas a kihagyott maximák közül való. La Rochefoucauld az őszinteség igazságában sem tud olyan archimedesi pontra találni, melyen megvethetné a lábát. A kétely, az önmarcangoló bizonytalanság, mely Descartes szeme előtt a metafizika problémavilágát borította el, La Rochefoucauldban az erkölcsi, a gyakorlati lét egészére borul rá. Csakhogy míg Descartes a cogito-ban, magában a kételkedésben megpróbál szilárd ismeretelméleti bázisra találni, La Rochefoucauld az egyetlen értékesnek látszó érénynek, az őszinteségnek valódiságára sem mer ráhagyatkozni. „Őszinteségünk nagy részét az a vágy alkotja, hogy magunkról beszéljünk, és hibáinkat arról az oldalról engedjük látni, amelyikről hajlandók vagyunk megmutatni." (383.)

„Az őszinteség a szív föltárása." De a szívünket nem tárhatjuk föl *magunkban*, csak valaki előtt, aki vallomásra bír, s aki elfogadja és jóváhagyja a vallomásunk. Nemcsak a napba meg a halálba, magunkba sem tudunk igazán „betekinteni". Az őszinteség csak szeretetből fakadhat, s az önismeret is aján-dék, a lelkiismeret *con-scientia*, *syn-eidésis*, nem a magányos önreflexió eredménye, hanem részesedés egy lelkiünk mélyén lakó, magunknál-közelebbi Lény tudásában. *Őszinteség-becsületesség és lelkiismeret*. Az első kettő magában emberi kategória, s épp ha igazi, soha nem nyugvó kétely, megtorpanó bizonytalanság, magaromboló, elégedetlen skrupulózítás forrása. (Ez az, amiről de Retz bíboros ír La Rochefoucauld-val kapcsolatban: „Mindig volt valami mit tudom én mi Monsieur de La Rochefoucauld-ban." Az a hamleti je ne sais quoi, ami megbénítja az ember bontakozását.) — A második isteni adomány, s lényege szerint religiózum. De ennek a másíknak, a conscience chrétienne-nek moralistája Pascal, nem La Rochefoucauld.

La Rochefoucauld-t nemcsak Voltaire korában ismerték. Könyve halhatatlan mű: az emberi lélek örök kísértései szólalnak meg benne. Mondják, hogy Hamlet kezébe Shakespeare Montaigne esszéit szánta; nos azt biztosan tudjuk, hogy Nietzsche és modern utódai sokat forgatták La Rochefoucauld maximáit. Sartre például sokszor nem is mond többet nála, csak ismétli az ő bölcsességét, tragikus fél-bölcsességét. Mert ha a Napkirály udvarának külső keretei hiányoznak is, a mi korunk sokban hasonlít La Rochefoucauld-éhoz, és „korunk hőse", mint La Rochefoucauld, szintén egyedül a becsületben, az őszinteségben keresi az emberi erkölcs egyetlen bázisát. „Azt teszem, amit mondok; vagy megmondom nyíltan, hogy nem azt teszem, amit mondok." Theodor Haecker így fogalmazza ezt az ideált, a modern ember hovahamar egyetlen erkölcsi eszményét. — La Rochefoucauld példája azt mutatja, hogy az őszinteség magában nem megoldás. Mi több: *magában* el sem érhető.

Írói érényeként korábban (a précieuse irodalmi izlés idején) elsősorban a könnyed, előszózerű fesztelenséget írták a Gondolatok szerzőjének javára. Madame de Schomberg mondatait szerette, meg a stílusát, „mely inkább udvari emberre, mint íróra vall". Ma — s különösen magyar fordításban — még így is bonyolultnak, elvontnak látszik gondolkodása. Mi esztétikai és irodalomtörténeti kiválóságának titkát is *egyéniességében* keressük. Abban, hogy végigszenvedte, és mesétlenül, rímek és ékítmények nélkül, a janzenista szigor hideg kezével pórére fosztva, szinte csontváz-szerűen megírta a merőben emberi becsületesség tragédiáját: a nem-szeretés és nem-szerettetés végzetét. Lehet, hogy szerették La Rochefoucauld-t, de ő nem hitt a szeretetben. Lehet, hogy ő is tudott volna szeretni, de ő az *őszinteség* szerelmese volt. A szeretet a tökéletlenséget, saját tökéletlenségét is elfogadja, az őszinteség megtorpan annak gyanúja előtt is. „Ha erőszakkal tudunk csak hívek maradni ahhoz, amit szeretünk, az nem sokkal ér többet a hűtlenségnél." (381.) — A Maximák arról vallanak, hogy e kettős végzet második fele súlyosabb: „Sokkal szerencsétlenebb az az ember, akinek senki sem tetszik, mint aki nem tetszik senkinek." (561.)

Ez a szeretet nélküli, magányos, önmarcangoló írói attitűd az, amit La Rochefoucauld elsőnek képvisel az irodalomban. Mint Attyonban a belülről rajzoló keresztény irodalom őst, benne is nagy család atyját láthatjuk. Ha lelkében az újkor lelkére, írói művében az újkor irodalmi ösztönzéseinek és ihleteinek első megvalósulására ismerünk. (*Tótfalusy István*)

EMLÉKEZÉS VEINHOFFER JÓZSEFRE. Száz évvel ezelőtt halt meg Veinhoffer József. A szombathelyi egyházmegye történetírója azt írja róla: nemcsak az egyházmegyének, hanem az országnak is egyik legjelesebb papja volt. A kor, amelyben élt és működött, vallási szempontból a világtalanság képét nyújtotta. A barokk kor lendületes, érzelmeiben is megnyilvánuló hitét a felvilágosodás és a francia forradalomból sarjadt liberálisizmus letarolta. Terjedt, főleg az intelligencia körében a hitelenség, a közömbösség. Nem hiányoztak azonban a vallásos megújódási törekvések sem. Nagy egyéniségek sugározták és árasztották maguk körül a vallásos szellemet. Elég itt Chateaubriandra, Sailerre, Görresre, Hofbauer Szent Kelemenre, Viennay Szent Jánosra hivatkoznunk.

A felvilágosodás és a liberalizmus nálunk is erősen megtépázta a barokk vallásosságot. Ugyanakkor nem hiányoztak a megújódási törekvések sem. Az egy Széchenyit kivéve nálunk nem voltak olyan kiváló képviselői, mint a németeknél és a franciáknál. Mégis a német és francia katolikusok példája serkentőleg hatott sok buzgó lelkipásztorra. Elég csak Intay Vazul, Kovács Márk, Zádori János, Mohl Antal, Palásthy Pál nevét említenünk. Ezek még nem találták meg az örök kereszténység és a korszak szintjét, de az egyházi felvilágosodás és a romantika szellemében megtisztították a késő barokk vallásosságot sallangjaitól. A vallási életben az érzelmeik mellett nagyobb teret engedtek az értelemnek. Az értékes barokk hagyományok mellett egyre mélyebben hatoltak a kereszténység régebbi forrásaiba: a középkorba és az ősegyház idejébe. Így váltak előkészítőivé a századvégén bekövetkezett hitéleti megújodásnak. Veinhoffer József is közéjük tartozott.

1778-ban született Pinkafőn. Apja, Veinhoffer Mihály gr. Batthyányi Miklósnak volt a tisztartója. A tizenhárom gyermek közt ő volt a legidősebb. Iskoláit szülőfalujában és Szombathelyen végezte. 1801-ben szentelték pappá. Néhány évi káplálkodás után 1806-tól 1859-ben bekövetkezett haláláig szülőfalujának, Pinkafőnek volt plébánosa. Felszentelése után hamarosan beutazta Németországot és Svájcot. Ekkor ismerkedett meg Sailer Mihállyal, az egyházi felvilágosodás kiváló képviselőjével. Élete folyamán levelezésben is állt vele. Számos kiváló egyházi és világi emberrel jutott ismeretségbe, került barátságba Pinkafőn, gr. Batthyányi Miklós kastélyában, kinek felesége Széchenyi Franciska Hofbauer Szt. Kelemen hatása alatt állt. Itt ismerkedett meg többek között Werner Zachariással, Zängerlel, gr. Hohenwart bécsi érsekkel. A kedvező körülmények Isten-adta tehetségét helyes irányba fejlesztették.

Veinhoffer elsősorban népének lelkipásztora, nevelője akart lenni és volt mindvégig. Amint kortársa, Kovács Márk, ő is az evangéliumos könyv mellett érezte magát igazán otthon. Amikor Somogy Lipót püspök kanonokká akarta kinevezni, szerényen visszautasította. Amint írja: „Inkább a csillagok stallumát az örökkévalóságban, mint ennek a földnek fából való stallumát várja.” A szentírást kívülről tudta, jól ismerte az egyházatyákat és az egyháztörténelmet. Beszédeit ezekre építette. Kitűnő szónok volt, Erces hangját 10—20 ezer ember is megértette. Húsz órajárásnyi távolságból is összesereglett a nép, hogy szavát hallhassa. Beszédeit mind kidolgozta, jó emlékezőtehetségével szinte szószó szerint adta elő. Mintegy 8000 kézzel írott beszéd maradt utána. Beszédei eleinte kéziratban forogtak közkézen, élete vége felé rá tudták venni, hogy egy részüket először németül, azután magyarul is kiadja. Az egykorú kritika kedvezően fogadta. Világos, tiszta okfejtésükkel ma is megfognak bennünket. Örömet hallgatták a műveltek, de az egyszerű nép is megértette. Szerette az iskolát, ahol Ovenberg szellemében végezte a hitoktatást. Nemcsak az értelemre akart hatni, hanem gondja volt a vallásos érzelmeik felkeltésére is.

Amikor száz év távolából Veinhoffer buzgó lelkipásztori működésére visszatekintünk, két dolog emelkedik ki: az egyik a papi utánpótlás terén kifejtett tevékenysége, a lelkeskedő papság elmélyítésére irányuló buzgalma, a másik a Jézus Szíve társulat felállítására 1832-ben fogadalom alapján, hálából, hogy az azzsiai kolera megkímélte a falut. Ez volt hazánkban az első jámbor társulat II. József óta. Úgy gondoljuk, ez jelentette a legnagyobb áldást híveinek és a magyar katolicizmusnak. A 19. század folyamán a pápák tevékenysége folytán óriási arányokban bontakozott ki a Szent Szív tisztelete és az Egyház egyik legátfogóbb kultuszává lett. A fejlődés nálunk is egyenes irányban ha-

ladt. A pinkafői kezdeményezést 1853-ban átvette Pannonhalma és tovább fejlesztette. Az ott alakult Jézus Szíve társulatnak az első világháborúig több mint húszezer tagja volt. Zádori János, Mohl Antal, Bíró Ferenc jelzik a magyar fejlődés útját és Prohászka jelenti a csúcspontot. A Szent Szív ma már nemcsak az isteni szeretetnek a jelképe, hanem feleleli Krisztus egész belső világát, egységét. Amikor ez óriásivá vált folyamatot szemléljük, ne feledkezzünk el Veinhofer kezdeményezéséről sem. (J. Gy.)

JEGYZETLAPOK. (Ramuz novellái.) Ramuz — egy kötet novelláját olvasom — legkedvesebb íróim egyike. Mindig elbűvöl, beburkol; nincs ellenállásom vele szemben, az első mondatok után többnyire föltétel nélkül átadom magam neki. Vajon miért nem lett népszerűbb nálunk? Gionót annakidején elkapkodták, Ramuz éppen hogy csak ment; pedig mennyivel sűrűbb, nemeesebb, hitelesebb Ramuz, mint Giono! Lehetetlen meg nem érezni benne a nagyságot, a nagy irodalom hegyilevegőjét (rá aztán igazán találó kifejezés!), a nagy, elemi emberiséget, az elemi kapcsolatot a természettel, ami az ő nehézkes tömörségében és lomposágában ezerszer közvetlenebb és erősebb, mint Giono dagályosan lelkendező stilizálásában.

Az ő novellái sosem „kivágások”; bennük is, körülöttük is mindig valami többet érzek: az egyetemes élet, a kozmikus lét hatalmas hömpölygését. Van benne valami bibliai, és valami homéroszi. És milyen modern! Claude Roy mondja róla (a novellák után elolvastam az ő rövid, kitűnő Ramuz-esszéjét a *Descriptions critiques*ben), hogy az, amit olyan nagy ünnepléssel — (hozzáteszem: és sznobizmussal) — magasztalnak egyes amerikai írókban, az Ramuzban már régen megvolt, és nemcsak csírájában.

Amellett mérték és arány van benne; szilárdan, tömören épít; és nincs műhely-szaga, akármilyen „modern” is. Ő nem irodalmi stílus-forradalmat akar csinálni, hanem dadogva, neki-nekilendülve, ismétlésekkel, körülírásokkal, aztán egy-egy ökölcsapás-szerűen célba találó képpel, mondattal a valóságot akarja minél teljesebben kifejezni, a valóság szívverését akarja tolmácsolni.

S még valami — ezt is Claude Royból idézem. Arról, hogy mi Ramuz egyhangú, nehézkes svájci alakjainak a mondandója, mi magának Ramuz-nak a mondandója számunkra. „Az, hogy a legelső, a legfontosabb dolog: szeretni az embereket. Tolsztoj is ezt mondja, kétségtelenül, és talán ezt mondja minden regényíró — minden nagy regényíró. Nagyon banális, nagyon közönséges dolog ez? Nem is annyira! Manapság bőven tapasztalhatunk kíváncsiságot az emberek iránt, érdeklődést irántuk, vágyat arra, hogy beléjük hatoljunk, kíváncsiságot arra, hogy irányítsuk őket — de szeretetet, azt bizony meglehetősen keveset látunk. Pedig meggyőződésem, hogy Cyril Connolly joggal írja az *Unquiet Grave*-ben: Nem lehet valaki regényíró, ha nem szereti felebarátait... (Gondoljuk csak meg, hogy egyetlen nagy *fasiszta* regényíró sincs, talán Ernst von Salomont kivéve. Úgy gondolom, nem pusztán véletlen, hogy korunk minden nagy regényírója inkább baloldali)...”

(*Claudel a rostán.*) Á. megmutatja azt a kedves, megbecsülő hangon, szeretettel írt levelet, amelyet egy nálunk megjelent versére kapott — nem névtelenül! Erben olvasom: „Az utolsó száz év nagy világ-aposztáziájában könnyen hozsannáztunk, ha egy-egy nagy művész magáévá tette s művészetében úgy-ahogy megjelenítette a katolikumot. De ennek az ideje már lejárt. Ma közvetlenül a küszöbén állunk annak a kornak a katolikus irodalomban, melyben csak a tiszta katolikumok (vagyis a teljes igazság fényében való szemléletnek) lesz értéke a tartalmat illetően. — Emiatt pl. ez új korszak mérlegén az eddigi legnagyobbak, pl. Claudel számos műve is könnyűnek fog találatni.”

Az első mondat, úgy gondolom, vita nélkül aláírható. Attól, hogy egy író leírja az Isten nevét, még nem kell elájulnunk az örvendezéstől. De ha tovább megyek... Ki határozza meg, hogy ezt vagy azt a dolgot „a teljes igazság fényében” szemlélem-e? En így látom, más úgy látja; és mind a ketten „katolikus szemmel” látjuk. Más a látomásunk, más a kép, amit látomásunkról adunk; ki dönti el, melyik a „katolikus”? Dogmatikákat vagy morálisokat kell regénnyé vagy verssé transzponálnunk? A levélíró sokkal okosabban ír, semhogy illetően szándékot tulajdoníthatnék neki. De az meglep, hogy még

Claudelt — éppen Claudelt! — is arra itéli, hogy „könnyűnek fog találtatni”. Mégpedig „számos műve”... Ugyan melyik? S ugyan miért? Erősen remélem, hogy ilyen képromboló korszakot sosem fogunk megérni, és Claudelt épp oly kevéssé fogjuk kitessékelni az ajtón, mint Undsetot, Mauriacot, Greene-t... — vagy mint ahogy annakidején Szent Tamás sem tessékelté ki, pedig ő aztán igazán az igazság fényében látta a dolgokat (a művészetet is!), azokat a népi misztériumokat, mégha helyenkint kicsit érdesek voltak is, amelyeknek alakjaival és világával Á. modern-groteszk angyalai és lovai oly félreismerhetetlenül (és egészszerűen) rokonok.

(*Épületes irodalom.*) Julien Green naplójának új kötete (*Le bel aujourd'hui*, 1955—58). Most is érdekes, megszívlelendő dolgokat ír a regényről és a regényírásról. Például: „A regény nem erkölcsi kézikönyv, hanem tükör, melyben az életet látjuk.” Ilyesfélét mondtam jómagam is E.-ben, mire egyik hallgatóm kissé ingerülten azt válaszolta, hogy: igenis, nevelő, jobbitó, épületes irodalomra van szükség! Akkor még nem ismertem a *Bel aujourd'hui*t, s amit erkölcs és irodalom, főként regényirodalom viszonyáról mondtam, jórészt Newman, Greene és Le Fort tekintélyével igyekeztem alátámasztani. Hadd csatoljam most jegyzetanyagomhoz Green „adalékait”. „A regény a bűn anyagából készül — írja —, mint ahogy az asztal fából... de ez olyan bűn, amely hasznos lehet. Természetesen nem az épületes célzattal írt regényekről beszéltek. Ezeket többnyire az ördög írja. S akkor aztán sokkal súlyosabb a helyzet. Sosem tudjuk fölmérni, mennyi kárt okozhat az efajta irodalom.” — És, később: „A nagy botrány az, hogy az épületes irodalom erőteljesebben fordít el Istentől, mint a hitetlen.”

Elég merész kitételek, de ne siessünk a botránkozással! Lényegében ezt mondja Graham Greene is, ami talán még nem nyom elég sokat a latban, mert Greene civil és „szakmabeli”, haza beszél. Csakhogy ezt mondja Newman kardinális is, és ez már meggondolkoztatóbb, mert ugyan ki kételkednék Newman ortodoxiájában? Az épületes írók jóhiszeműségét természetesen nem lehet kétségbe vonni. A legteljesebb jóakarattal írják meglehetősen együgyű regénykéiket; a baj csak az, hogy ezek a regények nem igazak, hamis képet adnak a valóságról — és nem biztos, hogy a jószándékú pedagógus egyúttal jó pedagógus is!

Azt hiszem, abban is igaza van Julien Greennek, amit az épületes — vagy úgynevezett „fehér” — irodalom „botrányáról” mond. Ez az irodalom életidegenségre, a valósággal szemben való tájékozatlanságra nevel, hamis ábrándokba ringat, félrevezeti a lelket — ez az egyik veszélye. A másik: az idegen szemében visszataszítóan nevetségessé teszi azt, amire nevelni, amit propagálni akar. — Szokásos színvonaláról nem is beszéltek. Dilettánsok írják, mert igazi író aligha vállalkozik rá, hogy meghamisítsa a valóságot; ez a színvonal egyenesen ellenpropagandája annak, amit meg szeretnének kedveltetni. A giccsbe öltöztetett morál épp úgy gyanús, mint ahogy gyanús, elfogadhatatlan a morálba mártott giccs. A jó úgy szolgálatának nagyon sokféle módja van; nem szükséges, hogy valaki mindenképpen a tollával akarja szolgálni a jó ügyet, ha egyszer nem ért a tollforgatáshoz. Írni is épp úgy tudni kell, mint cipőfelsőrészt készíteni vagy esztergályozni; meg kell tanulni a mesteriséget, mert különben a mégoly igyekvő dilettáns kezéből is csak selejt kerül ki. S az aztán nem válik javára sem az ügynek, sem annak, aki az árut megveszi.

És még az a legjobb eset, ha csak nem válik javára. Mert sokszor egyenesen kárára válik, „sosem tudjuk lemérni, mennyire” — mánt Julien Green mondja.

A polgári katolicizmus sokat emlegetett csődjén azért egy kicsit már azt is le tudjuk mérni, hogy mennyire. Mert enyhén szólva *ferde* mentalitásának kitenyésztésében volt némi része ennek a „fehér”, ennek a sterilizáltan „épületes” irodalomnak is.

(*Uri modor.*) Egy barátom meséli: bemennek vacsorázni egy nagy nyaralóhely legjobb éttermébe. Emlékem szerint sokkal utánuk érkezik egy csapat fiatalember; tizenhét-tizennyolc évesek. Leülnek, vacsorát rendelnek. Modoruk kifogásta-

lan, beszélgetésük halk; példái annak, amit a régi illemtani kézikönyvek így hívtak: „úri modor”.

Barátom társaságának föltűnik a dolog. Valaki megjegyzi:

— Milyen jólnevelt gyerekek! Nem olyanok, mint a mai fiatalok...

Bort is fogyasztanak, minden lárma, minden randalírozás nélkül. Később szétoszlanak, elmennek.

Mikor fizetésre kerül a sor, barátom társaságából megkérdezi valaki:

— Mondja, főúr, kik voltak ezek a remek fiúk? Talán az x-i gimnázium kiránduló növendékei?

— Nem — mondja a főúr mosolyogva. — Ezek, kérem, az itteni hajógyár ifjúmunkásai voltak...

(*Polgári katolicizmus.*) Adrien Dansette (*Histoire religieuse de la France contemporaine*) megállapítja, hogy az 1789-es főpapság tekintélyes részben főnemesi származású volt. Azt is elmondja, hogy a „nemzeti javak vásárlóinak” — (akik a forradalom után az egyház elkobzott vagyonából vettek) — lelkiismeretét az 1801-i konkordátum megnyugtatta, és a probléma csak a restauráció alatt élesedett ki újból, mikor az új tulajdonosok félteni kezdték szerzeményeiket az emigrációból visszatérő nemességtől és az ismét hatalomra (politikai hatalomra is) jutó klérustól.

Már most: ez a polgárság lesz a tizenkilencedik század politikailag és társadalmilag uralkodó eleme; és már pusztán anyagi érdekei miatt is kezdetűl fogva antiklerikális. Ezt az antiklerikalizmusát támasztja alá eszmeileg a tizennyolcadik századból örökölt fölvilágosult ideológiával. Úgy sejtem, itt rejlik a mult század francia egyháztörténetének egyik fontos, rendkívül tanulmányos mozzanata.

Persze naív és meddő dolog azt kérdezni: mi lett volna, ha a fejlődés nem úgy haladt volna, ahogyan haladt. De mégis: — mi lett volna, ha a francia katolicizmus idejében fölismeri a negyedik rend eljövendő szerepét (mint Ozanam fölismerte, és vele még néhányan), s ezt kereszteli meg, ennek jogos igényei mellé áll, ahelyett, hogy elpolgárosul életformáiban, társadalmi helyzetében és gondolkodásában; ha nem reked bele a liberalizmusba, már amennyiben egy része eljutott odáig, hanem vállalja őszintén a „szociális kereszténységet”?

A történelmen változtatni már nem lehet. De a történelem leckéjén nem árt elgondolkodni, és a történelem tanulságát le kell vonni. (*r. gy.*)

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

M. N. Eger. Miért nem lehet a magyar helyesírásban azt az egyszerűsítést bevezetni, hogy mindent úgy írjunk, ahogyan kiejtjük? Többek között azért nem, mert abból még a jelenlegi helyesírási nehézségeknél is nagyobb nehézségek származnának. A kiejtés nem egységes, és nemcsak tájak szerint változik. Vannak a nyelvben bizonyos tendenciák (pl. egyes esetekben a kettőzésre), melyek a népnyelvben már megfigyelhetők, de korántsem általánosak. Sok kalauz a villamoson így jelenti be a megállót: Kellenföld, és sokan azt mondják: ellemi iskola. Kövesse a helyesírás ezt a kiejtést? Vagy: mennyiszert halljuk, hogy: ezt nem szeressük (szeretjük helyett), majd meglássuk (meglátjuk helyett) — hogyan írjuk? Mindenki úgy, ahogyan ejti? A példák tetszés szerint szaporíthatók. A kiejtés szerinti helyesírásból csak minden eddiginél nagyobb, és állandósult zürzavar támadna. A nyelvhasználat mindig előre megy, alakul, változik; a helyesírás, mert normatív szerepe is van, konzervatív, igen helyesen. A mai helyesírással szemben támaszthat az ember kívánnivalókat; de egy bizonyos: még mindig sokkal jobb, ha egyáltalán van valamilyen „szabályos” helyesírás, mintha mindenki mindent úgy ír, ahogyan ejti. — Az is igaz viszont, hogy a „hivatalos” helyesírás nem zsarnokoskodhatik az írói nyelvhasználat fölött, mert abból csak a nyelv bürokratikus megkövesedése következne. De ez már más kérdés, és fejtegetése igen messzire vezetne.

Keresztanya. — Azok alapján, amit ír, mi is azt mondjuk, hogy joggal aggodhat keresztgyermeké miatt. A kényeztetés egész életére tönkre teheti a gyermeket. A legtöbb esetben tönkre is teszi. Nem egy példát tudnánk idézni személyes tapasztalatainkból, amely megmutatja, mi a végük az ilyen anyai babusgatásoknak. Tudunk esetet, hogy a gyermek beteges volt. Sokat kellett feküdnie. Az anyja örködött felette, ápolta, minden kívánságát teljesítette. Aztán kiszolgálta szeszélyeit is. Nos, betegségéből felgyógyult a gyermek, de szeszélyeiből mindmáig nem. Pedig immár harminc esztendő. Tudunk olyan esetet is, hogy az anya zenit látott gyermekében. Hol világhírű hegedűművésznek, hol leendő nagy politikusnak álmodta, mert ügyesen kezelte a vonót és néha asztalnál eredeti kijelentéseket tett emberekről, eseményekről. Az anyai imádat összeférhetetlen, türelmetlen kamasszá torzította, végül tragikus összeomlásba vitte a szerencsétlen emberpalántát, akiből pedig, ha tehetségeit okosan fejlesztik és használják, igen derék és hasznos tagja lehetett volna a társadalomnak. — Önnek, mint keresztszülőnek, valóban közbe kell lépnie, kellő óvatossággal és tapintattal, de annál több kitartással. Tárja fel az anya előtt majomszeretetének várható következményeit. Szedjen össze példákat és mondja el neki. Magyarázza meg, hogy amit ő vall: téves álláspont. Éppen azt nem

teszi, amit hirdet: nem jó a gyermekével szemben. A jóság nem azonos a puhasággal, gyöngeséggel, a szeretet nem egyenlő a kényeztetéssel. A szeretet nem kíván és nem tesz rosszat. Nem önmagát, álmait, érzelmeit tekinti, hanem mindig a szeretett lény javát keresi. Nincs nagyobb rossz, mint ha valaki nem tud uralkodni magán, kívánságain, szenvedélyein és nincs nagyobb jó, mint mikor korán megtanulja az ember legyőzni önmagát. A kényeztetés a szeretet és a jóság nevében a legnagyobb jótól fosztja meg az elkényeztetettet és a legnagyobb rosszat követi el ellene. Ha önnek módjában áll, időnként tartsa magánál a gyermeket néhány napig, esetleg egy-két hétig és közvetlenül is igyekezzék jó irányban reá hatni. A kényeztetett gyermek számára a kényeztetés alapjában véve teher. Pihenés, üdülés számára, ha megszabadulhat tőle és normális környezetben élhet. Ne riadjon vissza a kezdeti nehézségektől. A gyermek később, ha értelme használatára jut, áldani fogja önt.

Fiatal házások. — Vitájukban az asszonynak kell igazat adnunk, aki azt hajtogatja, hogy ne üljenek mindig otthon, hanem menjenek szórakozni, kirándulni együtt. Ez nem könnyelműség, mint a férj mondja, hanem egy egészséges lélek igénye. Együtt szépet látni, átélni, ez az egymást szerető lelkek számára a legnagyobb öröm és boldogság. Nemde, egy férfinék, ha valami szépet lát, nem az-e az első gondolata: bárcsak ott volna mellette a felesége és láthatná?! És viszont, ha a feleségnek van valami szép élményben része, nem rögtön a férjére gondol?! Sohasem jutott még ilyesmi eszébe, kedves komoly férjürem?... Fogja csak kézen szép élményekre vágyódó asszonyát és menjen vele moziba, színházba, tárlatra, múzeumba, jó sportmérkőzésre és vasárnaponként járják be a főváros környékének szép helyeit. Sőt azon túl is, járják az országot végig. Ismerünk férjet, aki minden esztendőben legalább egy nagyobb körutat tesz meg a feleségével, aki egyébként nem mozdulhat el hazulról a gyermekek, a háztartás miatt. Az az elve, hogy a férfinék kötelessége helyhez kötött asszonyát időnként megutaztatni. Szombat délutántól vasárnap estig meg lehet járni az ország egy-egy szép városát, vidékét. A hűség nem azt jelenti, hogy kötölkösök legyünk... És minél több a házások közös szép élménye, annál tartalmasabb, mélyebb egymáshoz való viszonyuk, szeretetük.
